

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Матеріали IV круглого столу

21 жовтня 2025 року

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

**ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАПН УКРАЇНИ**

Відділ психології політичної поведінки молоді

**«Проблеми розвитку ідентичності особистості
в освітньому просторі»**

Матеріали IV круглого столу

21 жовтня 2025 року

Київ-2025

УДК 159.9(477)(062.55)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету психології
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(протокол № 4 від 30 жовтня 2025 року)*

Редакційна колегія:

*Соснюк О. П. (гол.ред.), Остапенко І. В. (співгол. ред.); Васютинський В. О.,
Гришук Е. Ю., Жадан І. В., Коваленко А. Б., Рогаль Н. І., Скнар О. М.*

Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі:

Матеріали IV круглого столу 21 жовтня 2025 року : Збірник матеріалів // За ред. О. П. Соснюка, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, 2025. 190 с. (електронне видання)

ISBN 978-966-8063-82-4

У матеріалах круглого столу висвітлюються актуальні проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі. Представлено теми доповідей за основними напрямками роботи круглого столу: проблеми становлення та розвитку різних видів ідентичності особистості; ідентичність в освітньому просторі: імплементація євроінтеграційних ідей; трансформація ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних процесів; актуальні тенденції прояву регіональної ідентичності в умовах військових дій; розвиток ідентичності особистості: умови та агенти впливу. У збірнику представлено статті за матеріалами доповідей. Матеріали круглого столу розраховані на вчених, освітян, управлінців, усіх, хто забезпечує функціонування і розвиток освіти, здійснює її психологічний науково-методичний супровід.

*Матеріали подаються в авторській редакції.
Відповідальність за якість та достовірність даних, точність цитат
та іншої інформації несуть автори публікацій.*

ISBN 978-966-8063-82-4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17704624>

УДК 159.9(477)(062.55)

© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2025

©Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, 2025

ЗМІСТ

ТЕМАТИКА КРУГЛОГО СТОЛУ	6
СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ	7
ПОРЯДОК ДЕННИЙ	8
ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ	9-11
СТАТТІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОПОВІДЕЙ	12
Базь Любов Олександрівна ВПЛИВ МЕДІАКОНТЕНТУ НА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	13-16
Баратюк Артем Юрійович ЕМБОДІМЕНТ У VR-ТЕРАПІЇ ЯК МЕХАНІЗМ РЕКОНСТРУКЦІЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ.....	17-24
Бачуріна Діана Максимівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	25-31
Варламов Роман Олександрович ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	32-36
Волощук Іванна Володимирівна ВПЛИВ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ НА СТУДЕНТСЬКЕ НАВЧАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ.....	37-42
Гоцуляк Наталя Євгенівна, Шамрай Світлана Сергіївна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОЇ ХОЛОДНОСТІ БАТЬКІВ НА НАЛЕЖНІСТЬ ДІТЕЙ ДО СУБКУЛЬТУР.....	43-47
Джуринська Ольга Віталіївна РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	48-52
Жадан Ірина Василівна ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ.....	53-58
Зіненко Олександр Сергійович ДИНАМІКА ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	59-65
Івченко Регіна Володимирівна РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕГІОНАХ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ.....	66-71
Коваленко Алла Борисівна ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	72-78

Кожух Діана Олександрівна ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	79-83
Літніх Маргарита Сергіївна ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	84-87
Малишева Каріне Олегівна, Литвин Сергій Віталійович НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ НЕЙРОНАУКИ.....	88-94
Павлюк Оксана Дмитрівна ЛІДЕРСТВО ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У КРИЗОВИЙ ЧАС.....	95-104
Павлюк Оксана Дмитрівна, Бондар Ганна Олександрівна ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В ГРУПІ.....	105-112
Панко Євгенія Вікторівна ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	113-119
Позняк Світлана Іванівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ.....	120-125
Полевара Марія Олександрівна АЛГОРИТМІЧНЕ Я – НОВИЙ ВИМІР ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	126-131
Рогаль Ніна Іванівна, Синельников Роман Юрійович, Сегеда Іван Олександрович ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	132-136
Скнар Оксана Миколаївна ВИКЛИКИ ВІЙНИ, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОСВІТІ.....	137-149
Скрипник Марина Іванівна ІНТЕРАКТИВНИЙ ОНЛАЙН-КОМПЕНДІУМ ЯК ЗАСІБ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ.....	150-156
Соснюк Євгеній Олегович ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	157-166
Соснюк Олег Петрович, Остапенко Ірина Віталіївна КУЛЬТУРНІ АКЦЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КОЛОРИСТИЧНІ КОДИ ЕТНІЧНОЇ МУЗИКИ.....	167-175
Хромець Вікторія Анатоліївна ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З РАС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	176-182
Цибіна Анастасія Федорівна АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЯВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	183-189

ТЕМАТИКА КРУГЛОГО СТОЛУ

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

21 жовтня 2025 року

Проведення круглого столу «Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі» є необхідним та доцільним з огляду на те, що основними векторами освітньої політики в сучасних умовах визнаються:

1) інтенсифікація міжрегіональних та міжнародних контактів та обмінів в освітньому середовищі;

2) розширення застосування української мови в освітній сфері;

3) орієнтація на європейські моделі гармонійного поєднання регіональних та національних особливостей в освітній політиці, що можуть виступати основою для формування української національної ідеї та сприятимуть консолідації суспільства через освітні практики.

Відтак існує потреба в детальному вивченні особливостей розвитку ідентичності учнівської та студентської молоді, дослідженні особливостей проектування майбутнього молоддю та визначенні особливостей її ідентифікації в Інтернет середовищі.

Це дасть змогу визначити стратегічні напрями планування та вибору засобів здійснення державної політики у сфері освіти. Розв'язання зазначених проблем є міждисциплінарним завданням для психологів, соціологів, політологів та освітян.

Метою заходу є об'єднання зусиль українських та зарубіжних науковців щодо вирішення проблем корекції впливів державної освітньої політики з урахуванням особливостей ідентичності молоді.

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

Круглого столу

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

21 жовтня 2025 року

Голова оргкомітету – Соснюк О. П. – канд.психол.н., доцент, доцент кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Співголова оргкомітету – Остапенко І. В., канд.психол.н., завідувачка відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Члени оргкомітету:

Жадан І. В. – канд.психол.н., ст. науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Коваленко А. Б. – д.психол.н., професор, професор кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Секретар оргкомітету – Скнар О. М.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

Відкриття – 10.00. – 21.10.2025

Вітальне слово:

Данилюк Іван Васильович

член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
декан факультету психології Київського національного університету імені
Тараса Шевченка

Остапенко Ірина Віталіївна

завідувачка відділу психології політичної поведінки молоді Інституту
соціальної та політичної психології НАПН України

Тематична дискусія за основними напрямами роботи круглого столу

10.10. - 12.00. – 21.10.2025

IV Круглий стіл

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

21 жовтня 2025 року (Онлайн формат)

Основні напрями роботи:

1. Проблеми становлення та розвитку різних видів ідентичності особистості
2. Ідентичність в освітньому просторі: імплементація євроінтеграційних ідей
3. Трансформація ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних процесів
3. Актуальні тенденції прояву регіональної ідентичності в умовах військових дій
5. Розвиток ідентичності особистості: умови та агенти впливу

ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ

Базь Любов Олександрівна

Вплив медіаконтенту на становлення соціальної ідентичності підлітків в освітньому середовищі

Баратюк Артем Юрійович

Ембодімент у VR-терапії як механізм реконструкції Я-концепції

Бачуріна Діана Максимівна

Особливості розвитку професійної ідентичності в студентів педагогічних спеціальностей

Варламов Роман Олександрович

Основні підходи до вивчення соціальної ідентичності

Васютинський Вадим Олександрович

Метод і результати оцінки ідентичності учасників освітнього процесу

Волощук Іванна Володимирівна

Вплив великих мовних моделей на студентське навчання та професійну ідентичність

Горностай Павло Петрович

Історична ідентичність як чинник самосвідомості українців

Гоцуляк Наталя Євгенівна, Шамрай Світлана Сергіївна

Психологічний вплив емоційної холодності батьків на належність дітей до субкультур

Грищук Елісо Юріївна

Національна ідентичність як підґрунтя громадської активності українського студентства

Джуринська Ольга Віталіївна

Резильєнтність як визначальний чинник у формуванні ідентичності військовослужбовця

Дубровинський Георгій Ревмирович

Особливості особистісної ідентичності студентів-учасників бойових дій, що мають когнітивні порушення

Жадан Ірина Василівна

Проблеми соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді

Зіненко Олександр Сергійович

Динаміка ідентичності особистості в умовах соціальних трансформацій

Івченко Регіна Володимирівна

Резильєнтність як чинник збереження професійної ідентичності працівників гуманітарних організацій у регіонах, постраждалих від війни

Коваленко Алла Борисівна

Особливості гендерної ідентичності особистості під час війни

Кожух Діана Олександрівна

Основні підходи до вивчення цифрової ідентичності

Корольов Дмитро Костянтинович

Особливості ідентичності обдарованої особистості у складних життєвих ситуаціях

Корх Віра Михайлівна

Становлення професійної ідентичності майбутніх психологів в умовах війни в Україні

Літніх Маргарита Сергіївна

Проблеми становлення та розвитку гендерної ідентичності сучасної особистості

Малишева Каріне Олегівна, Литвин Сергій Віталійович

Нейропсихологічні передумови розвитку ідентичності особистості:
теоретичний аналіз в контексті соціальної нейронауки

Павлюк Оксана Дмитрівна

Лідерство як шлях до інтеграції професійної ідентичності майбутніх психологів у кризовий час

Павлюк Оксана Дмитрівна, Бондар Ганна Олександрівна

Вивчення проблеми впливу психотипу особистості та особистісної ідентичності на поведінку в групі

Панко Євгенія Вікторівна

Вплив штучного інтелекту на розвиток ідентичності особистості

Паньковець Віталій Леонідович

Роль медіа у формуванні ідентичності молоді

Позняк Світлана Іванівна

Соціально-психологічний вимір економічної ідентичності молоді

Полевара Марія Олександрівна

Алгоритмічне я – новий вимір цифрової ідентичності

Рогаль Ніна Іванівна, Синельников Роман Юрійович,

Сегеда Іван Олександрович

Особливості громадянської ідентичності української молоді

Романова Юлія Владиславівна

Мовна ідентичність як ключ збереження культурної належності в еміграції

Скнар Оксана Миколаївна

Виклики війни, ідентичність та загальнокультурні компетентності в освіті

Скрипник Марина Іванівна

Інтерактивний онлайн-компендіум як засіб концептуалізації чинників розвитку національної і громадянської ідентичності молоді

Соснюк Євгеній Олегович

Динаміка розвитку ідентичності громадян України в соціологічному вимірі

Соснюк Олег Петрович, Остапенко Ірина Віталіївна

Культурні акценти національної ідентичності: колористичні коди етнічної музики

Хромець Вікторія Анатоліївна

Ідентичність особистості дитини з РАС: проблеми та перспективи наукових досліджень

Цибіна Анастасія Федорівна

Актуальні тенденції прояву регіональної ідентичності в умовах військових дій

**СТАТТІ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ДОПОВІДЕЙ**

УДК 159.923.2

Базь Любов Олександрівна,

старший науковий співробітник відділу науково-методичного
забезпечення моніторингових досліджень та освітньої діяльності,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

laora@ukr.net

ORCID: 0009-0009-8522-3847

ВПЛИВ МЕДІАКОНТЕНТУ НА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто психологічні механізми впливу медіаконтенту на процес становлення соціальної ідентичності підлітків в освітньому середовищі. Показано, що сучасні медіа виступають потужним агентом соціалізації, який формує норми, цінності та соціальні ролі молоді. Визначено особливості впливу аудіовізуального контенту на когнітивну, емоційну та поведінкову складові ідентичності. Результати дослідження засвідчили, що систематичне споживання медіаконтенту може як сприяти розвитку соціальної компетентності, так і викликати деформації ціннісних орієнтацій, залежно від змісту та контексту медіа.

Ключові слова: соціальна ідентичність, медіаконтент, підлітки, освітнє середовище, соціалізація, психологічний вплив.

У сучасному суспільстві медіаконтент став одним із найвпливовіших чинників соціалізації підлітків. Цифрове середовище не лише доповнює освітній простір, а й створює нові умови для формування соціальної ідентичності, оскільки впливає на уявлення про норми, ролі та моделі взаємодії.

Проблема полягає в тому, що вплив медіа є амбівалентним: з одного боку, вони забезпечують доступ до різноманітних соціальних моделей, сприяють самопізнанню, з іншого — можуть формувати спотворені образи соціальної реальності та нав'язувати непродуктивні зразки поведінки.

Метою статті є аналіз впливу медіаконтенту на становлення соціальної ідентичності підлітків у контексті освітнього середовища та визначення психологічних чинників, що посилюють або послаблюють цей вплив.

Теоретичною основою дослідження є концепції соціальної ідентичності (Tajfel, 1986), соціального научання (Бандура, 2002) та медіапсихології (Buckingham, 2008; Маклюєн, 2011). Соціальна ідентичність розглядається як усвідомлення своєї належності до певних соціальних груп і прийняття відповідних норм та цінностей. Медіа в цьому контексті виступають середовищем, у якому підліток засвоює уявлення про соціальні ролі, статуси та сценарії поведінки.

Було використано анкетування, психодіагностичні методики («Нормативне прийняття агресії» — NOBAGS; шкала вітальності Найдьонової; тест соціальної адаптованості), а також контент-аналіз медіапереваг підлітків. У дослідженні взяли участь 152 респонденти віком від 13 до 17 років, серед яких 54 регулярно переглядали серіали певного спрямування, а 98 не мали такого досвіду.

Отримані дані свідчать, що підлітки, які систематично переглядають серіали, мають вищі показники емоційної вітальності, але також демонструють підвищений рівень нормативного прийняття агресії порівняно з тими, хто не є активними споживачами аудіовізуального контенту.

Виявлено, що група «глядачів» більш схильна до прийняття соціальних

ризиків, водночас проявляє більшу толерантність до відмінностей і вищу соціальну активність у шкільному середовищі.

Порівняльний аналіз за допомогою t-критерію Ст'юдента показав статистично значущі відмінності за шкалами «вітальність» ($p < 0,05$) і «нормативне прийняття агресії» ($p < 0,01$). Це дає підстави стверджувати, що емоційно насичений медіаконтент може стимулювати активнішу соціальну поведінку підлітків, проте водночас створює ризик нормалізації агресивних патернів.

Інтерпретуючи результати, слід ураховувати подвійний характер впливу медіа: формувальний і деструктивний. З одного боку, підлітки через ідентифікацію з персонажами засвоюють нові моделі поведінки, підвищують рівень саморефлексії, розвивають емпатію. З іншого — відсутність критичного сприйняття контенту може спричинити розмитість ціннісних орієнтацій і фрагментацію соціальної ідентичності.

Отже, важливо, щоб освітнє середовище виконувало компенсаторну функцію — формувало медіаграмотність, критичне мислення та відповідальне ставлення до інформації.

Висновки:

1. Медіаконтент виступає значущим агентом соціалізації, який впливає на формування соціальної ідентичності підлітків.

2. Його вплив має як позитивні (розвиток емпатії, соціальної активності), так і ризикові аспекти (нормалізація агресії, емоційна залежність).

3. Освітнє середовище може мінімізувати деструктивний вплив медіа завдяки впровадженню програм медіапсихологічної освіти, спрямованих на розвиток критичного мислення.

Доцільним є розширення вибірки та проведення якісного аналізу типів медіаконтенту, що мають найбільший вплив на соціальну ідентичність молоді у різних культурних контекстах.

Список використаних джерел:

Бандура, А. (2002). *Соціальні основи мислення і дії: соціально-когнітивна теорія*. Київ: Основи.

Маклюен, М. (2011). *Розуміння медіа: зовнішні розширення людини*. Київ: Ніка-Центр.

Найдьонова, Л. А. (2014). *Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів*. Київ: Міленіум.

Buckingham, D. (2008). *Youth, Identity, and Digital Media*. Cambridge, MA: MIT Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.

УДК 159.9.072

Баратюк Артем Юрійович

аспірант, асистент кафедри

психодіагностики та клінічної психології, факультет психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

bergmanartem@knu.ua

ORCID: 0000-0003-3473-0434

ЕМБОДІМЕНТ У VR-ТЕРАПІЇ ЯК МЕХАНІЗМ РЕКОНСТРУКЦІЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ

У статті теоретично проаналізовано сутність феномену ембодіменту у VR-терапії як механізму реконфігурації Я-концепції. Розкрито роль мультисенсорної інтеграції, пластичності тілесної схеми та тілесного занурення у трансформації ідентичності та подоланні когнітивно-афективних розривів. Показано терапевтичний потенціал VR як середовища для реконструкції «Я-образу» через експерименти з альтернативними тілесними ідентичностями, перспективами та соціальними ролями. Окреслено перспективи розвитку клінічних VR-протоколів у роботі з травмами, розладами ідентичності та соматичними захворюваннями.

Ключові слова: ідентичність, ембодімент, віртуальна реальність, VR-терапія, Я-концепція, тілесність.

Ембодімент (англ. embodied cognition) у сучасному науковому дискурсі визначається як феномен втілення свідомості у тілесність, що відображає нерозривний зв'язок когнітивних процесів із сенсомоторним досвідом. У психотерапевтичному контексті цей концепт розглядається як ключовий

медіатор формування ідентичності та структури Я-концепції. Віртуальна реальність, у свою чергу, постає як технологічне середовище, здатне трансформувати тілесний досвід завдяки створенню умов для занурення у штучно сконструйовані сенсорні та перцептивні ситуації. Саме віртуалізоване втілення дозволяє досліджувати й модифікувати уявлення людини про власне тіло, соціальні ролі та когнітивно-емоційні патерни. Я-концепція визначається як динамічна система уявлень індивіда про себе, що інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, і водночас є центральним чинником психічної цілісності та адаптації.

Актуальність дослідження полягає у тому, що поєднання ембодіменту та VR-терапії відкриває нові можливості для реконструкції Я-концепції, зокрема у випадках, коли традиційні психотерапевтичні інструменти виявляються обмеженими. Поширеність VR у клінічній практиці демонструє технологічний прогрес та висвітлює потребу в пошуку нових механізмів впливу на самоідентичність. Так, у свою чергу віртуальне тіло стає лабораторією, де індивід може безпечно експериментувати з альтернативними моделями Я, випробовувати нові форми тілесної та емоційної присутності, що у перспективі здатне слугувати механізмом глибокої реконфігурації внутрішніх репрезентацій власного «Я».

Ембодімент у віртуальній реальності розглядається сучасними дослідниками як складний нейропсихологічний процес, що опосередковує взаємодію тілесних відчуттів та когнітивних репрезентацій Я. Ембодімент базується на принципах мультисенсорної інтеграції, коли зорові, тактильні та моторні сигнали синхронізуються, створюючи ілюзію володіння віртуальним тілом. Саме інтеграція формує відчуття присутності й тілесної належності, які стають фундаментом для трансформації Я-концепції. Дослідження останніх років підкреслюють, що віртуальні ілюзії тіла можуть слугувати інструментом для вивчення порушень тілесного образу і відповідно до цього виступати терапевтичним засобом для їх корекції (Portingale et al., 2023).

Дослідження у сфері нейрофізіології підтверджують, що ембодімент не є унітарним феноменом, а формується через динамічну взаємодію сенсорних та моторних мереж. Так, аналіз електроенцефалографічних патернів продемонстрував, що відчуття втілення пов'язане з активацією у бета- та гамма-діапазонах, що відображає синхронізацію в процесах мультисенсорної інтеграції (Esteves-Valente et al., 2025). В цей же час психометричні підходи доводять, що ембодімент складається з трьох взаємопов'язаних компонентів - відчуття тілесної власності, агентності та локалізації себе у віртуальному тілі, які не можуть бути ізольовано змінені, а функціонують як інтегративний комплекс (Guy et al., 2022; Guy, Normand, Jeunet-Kelway, & Moreau, 2023) (Рис.1).

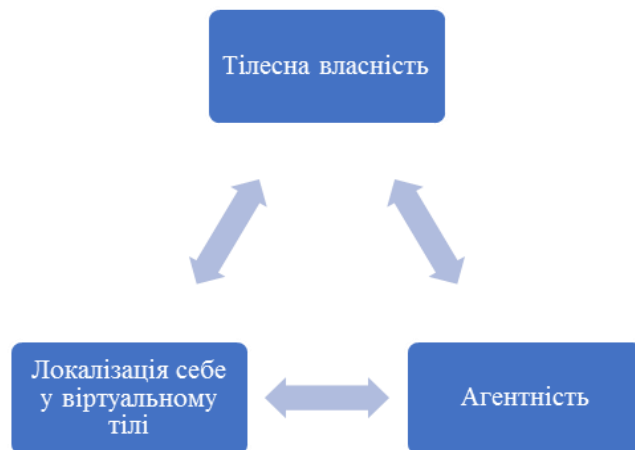

Рис. 1. Структура складових ембодімента.

Особливої уваги заслуговує феномен «пластичності Я», який демонструє здатність когнітивної системи приймати навіть нетипові або змінені форми віртуальних тіл. Дослідження з модифікацією облич та тіл у VR показують, що синхронна візуотактильна чи візуомоторна стимуляція може викликати «ефект енфейсменту» (англ. endowment effect) - тимчасове зміщення ідентичності у напрямку зовнішнього образу (La Rossa et al., 2023). Аналогічно, експерименти з множинними аватарами доводять, що людина здатна водночас відчувати власність та контроль над кількома віртуальними тілами, що свідчить про виняткову гнучкість тілесної схеми (Miura et al., 2022). Завдяки механізмам

мультисенсорної інтеграції та пластичності тілесної схеми, ембодімент у VR створює умови для реконфігурації ідентичності, відкриваючи перспективи для терапевтичного впливу у випадках, коли Я-образ потребує трансформації.

VR-терапія сьогодні постає як середовище, здатне радикально трансформувати структуру «Я-образу» завдяки можливості безпечного експериментування з альтернативними тілесними ідентичностями та соціальними ролями. Технологія втілення у віртуальному тілі дозволяє пацієнтові виходити за межі власного тілесного образу та випробовувати нові форми самосприйняття. Важливим механізмом тут є ефект «свопінгу тіл» (англ. body swapping), коли користувач переживає власне тіло з перспективи іншого, що створює нові когнітивні та емоційні патерни самовідношення і може посилювати тілесну усвідомленість, хоча не завжди прямо впливає на рівень самоспівчуття (Döllinger et al., 2024).

Дослідження підтверджують, що модифікація перспективи і тілесних атрибутів у VR змінює базове відчуття тілесної присутності, а також впливає на зміни складних когнітивно-афективних конструкцій. Наприклад, маніпуляція точкою зору та тілесною належністю може модулювати емпатичне резонування і навіть змінювати феноменологію болю та дотику, що демонструє потенціал VR у регуляції міжособистісних меж і тілесної афективності (Lisi & Fusaro, 2024). Подібним чином VR-підходи показали ефективність у клінічних випадках, наприклад, у терапії ожиріння через техніки самоспілкування та тілесного перевтілення, що підвищує готовність до зміни поведінки і знижує емоційне переїдання (Anastasiadou et al., 2023).

Терапевтичний ефект VR також проявляється у формі реконструкції ідентифікаційних маркерів через поєднання тілесних і соціальних експериментів. Робота з різними перспективами (першо- і третєособовою) демонструє здатність коригувати порушені образи тіла, характерні для таких станів як анорексія, завдяки переформатуванню тілесної самосвідомості у VR-просторі (Brizzi & Riva, 2024). Подібні підходи розглядаються і в контексті

онкопсихології, де тілесне перевтілення використовується для формування більш стійких копінг-стратегій, що підтримують емоційну адаптацію після лікування (Sanson et al., 2022).

Ембодімент у VR-терапії розглядається як потужний механізм інтеграції афективного і когнітивного досвіду, особливо коли йдеться про роботу з травматичними спогадами та дисоціативними станами. Завдяки можливості тілесного занурення у віртуальне середовище індивід отримує шанс зіткнутися з емоційно болісним досвідом у безпечній і контрольованій формі, що дозволяє поступово поєднувати травматичний матеріал із новими когнітивними структурами. Дослідження показують, що практики, що поєднують майндфулнес та ембодімент підходи, допомагають долати патерни уникання та посилюють здатність до афективної саморегуляції, створюючи основу для реконструкції цілісного Я (Tempone-Wiltshire, 2024).

У VR-терапії ембодімент дозволяє моделювати дисоціативні процеси як контрольоване «від'єднання» від власного тіла, відкриваючи нові горизонти для досвіду мультиплікованої ідентичності. Це створює умови для розширення меж власного Я й водночас для терапевтичної інтеграції розщеплених частин особистості, що особливо цінно у випадках комплексної травми (Preece, Rodner, & Whittaker, 2023). Паралельно, дослідження нейропсихологічних механізмів демонструють, що VR-аватари можуть впливати на поведінковий вибір і навіть на когнітивні стратегії вирішення завдань, відображаючи силу тілесного занурення у процесах афективно-когнітивної перебудови (Boban, Boulic, & Herbelin, 2024).

Отже, можна стверджувати, що ембодімент у VR-терапії постає як важливий механізм реконфігурації Я-концепції, здатний поєднувати тілесний досвід із когнітивними та афективними структурами особистості. Сучасні дослідження демонструють, що VR-ембодімент створює умови для експериментування з альтернативними моделями тілесності та ідентичності, а також для інтеграції травматичного досвіду в безпечному контрольованому

середовищі. У результаті VR-терапія забезпечує можливість гнучкого моделювання «Я-образу» через механізми мультисенсорної інтеграції, пластичності тілесної схеми, модифікації перспективи та соціальних ролей.

Перспективи цього напрямку відкриваються у кількох площинах: по-перше, поглиблення нейропсихологічного розуміння ембодіменту дозволить точніше прогнозувати терапевтичні результати; по-друге, розвиток клінічних VR-протоколів дає шанс створити більш індивідуалізовані та ефективні втручання у роботі з травмами, розладами ідентичності чи соматичними захворюваннями; по-третє, інтеграція VR з іншими психотерапевтичними та майнд-боді практиками відкриває шлях до створення комплексних підходів, що поєднують тілесне, когнітивне й емоційне.

Список використаних джерел:

Anastasiadou, D., Herrero, P., Garcia-Royo, P., Sebastián, V., Slater, M., Spanlang, B., De La Campa, E., Ciudin, A., Comas, M., Ramos-Quiroga, J., & Lusilla-Palacios, P. (2023). Assessing the Clinical Efficacy of a Virtual Reality Tool for the Treatment of Obesity: Randomized Controlled Trial. *Journal of Medical Internet Research*, 26. DOI: <https://doi.org/10.2196/51558>.

Boban, L., Boulic, R., & Herbelin, B. (2024). In Case of Doubt, One Follows One's Self: The Implicit Guidance of the Embodied Self-Avatar. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 30, 2109-2118. DOI: <https://doi.org/10.1109/TVCG.2024.3372042>.

Brizzi, G., & Riva, G. (2024). Playing With Spatial Frames: Altering the Body Matrix Through Multisensory Egocentric and Allocentric Body Illusions. *Human Behavior and Emerging Technologies*. DOI: <https://doi.org/10.1155/2024/7316063>.

Döllinger, N., Mal, D., Keppler, S., Wolf, E., Botsch, M., Israel, J., Latoschik, M., & Wienrich, C. (2024). Virtual Body Swapping: A VR-Based Approach to Embodied Third-Person Self-Processing in Mind-Body Therapy. *Proceedings of the 2024 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1145/3613904.3642328>.

Esteves, D., Valente, M., Bendor, S., Andrade, A., & Vourvopoulos, A. (2025). Identifying EEG biomarkers of sense of embodiment in virtual reality: insights from spatio-spectral features. *Frontiers in Neuroergonomics*, 6.

DOI: <https://doi.org/10.3389/fnrgo.2025.1572851>.

Guy, M., Jeunet-Kelway, C., Moreau, G., & Normand, J. (2022). Manipulating the Sense of Embodiment in Virtual Reality: a Study of the Interactions Between the Senses of Agency, Self-location and Ownership. , 99-109.

DOI: <https://doi.org/10.2312/egve.20221281>.

Guy, M., Normand, J., Jeunet-Kelway, C., & Moreau, G. (2023). The sense of embodiment in Virtual Reality and its assessment methods. *Frontiers Virtual Real.*, 4.

DOI: <https://doi.org/10.3389/frvir.2023.1141683>.

La Rocca, S., Gobbo, S., Tosi, G., Fiora, E., & Daini, R. (2023). Look at me now! Enfacement illusion over computer-generated faces. *Frontiers in Human Neuroscience*, 17. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2023.1026196>.

Lisi, M., Fusaro, M., & Aglioti, S. (2024). Visual perspective and body ownership modulate vicarious pain and touch: A systematic review. *Psychonomic Bulletin & Review*, 31, 1954 - 1980. DOI: <https://doi.org/10.3758/s13423-024-02477-5>.

Miura, R., Kasahara, S., Kitazaki, M., Verhulst, A., Inami, M., & Sugimoto, M. (2022). MultiSoma: Motor and Gaze Analysis on Distributed Embodiment With Synchronized Behavior and Perception., 4.

DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomp.2022.788014>.

Portingale, J., Krug, I., Liu, H., Kiropoulos, L., & Butler, D. (2023). Your body, my experience: A systematic review of embodiment illusions as a function of and method to improve body image disturbance. *Clinical Psychology: Science and Practice*. DOI: <https://doi.org/10.1101/2023.10.21.23297282>.

Preece, C., Rodner, V., & Whittaker, L. (2023). Multiple embodiment relations: sense-making in dissociative experiences. *Consumption Markets & Culture*, 27, 191 - 215. DOI: <https://doi.org/10.1080/10253866.2023.2221635>.

Sansoni, M., Scarzello, G., Serino, S., Groff, E., & Riva, G. (2022). Mitigating negative emotions through virtual reality and embodiment. *Frontiers in Human Neuroscience*, 16. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2022.916227>.

Tempone-Wiltshire, J. (2024). The Role of Mindfulness and Embodiment in Group-Based Trauma Treatment. *Psychotherapy and Counselling Journal of Australia*. DOI: <https://doi.org/10.59158/001c.94979>.

УДК 378.147+159.923.2

Бачуріна Діана Максимівна

студентка 1 курсу магістратури ОНП «Педагогіка вищої школи»,

факультет психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

dianabachurinaaaa@gmail.com

ORCID: 0009-0009-4380-8484

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто особливості формування професійної ідентичності студентів педагогічних спеціальностей у контексті впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. Визначено структурні компоненти та чинники її становлення. Проаналізовано вплив первинних і вторинних агентів соціалізації. Обґрунтовано роль їх взаємодії у формуванні зрілої педагогічної особистості.

Ключові слова: професійна ідентичність, агенти впливу, вища педагогічна освіта, професійне самовизначення, професійне становлення

Важливість процесу формування професійної ідентичності майбутніх педагогів визначається її фундаментальною роллю в становленні особистості фахівця як суб'єкта освітньої діяльності. Сформована професійна ідентичність створює підґрунтя для усвідомлення педагогом власного професійного покликання та соціальної місії, сприяє узгодженню індивідуальних цілей із суспільними очікуваннями щодо ролі вчителя, формує стійку мотивацію до самореалізації, інноваційної діяльності й неперервної освіти.

Поняття «ідентичність» уперше було введено в науковий обіг у межах психологічної науки Е. Еріксоном, який розвивав свої ідеї у контексті

психоаналітичної традиції З. Фрейда. Учений розглядав ідентичність як внутрішній, глибинний утвір психічної структури особистості, що забезпечує відчуття її цілісності та неперервності в часі. На його думку, ідентичність постає як усвідомлення індивідом власної тотожності, як інтегроване почуття єдності минулого, теперішнього й майбутнього життєвого досвіду. У межах запропонованої теорії Е. Еріксон обґрунтував соціально-психологічні механізми становлення ідентичності, простеживши їхню динаміку в процесі особистісного розвитку й дорослішання людини (Erikson, 1974).

Проблематика професійної ідентичності посідає помітне місце в наукових дослідженнях як зарубіжних, так і українських учених. В українській психологічній і педагогічній науці питання становлення професійної ідентичності студентської молоді досліджували В. В. Волошина, М. Д. Крицька, С. С. Митрофанова, І. П. Кузьміна, А. М. Лукіяничук, С. О. Лукомська, О. П. Макарова, І. В. Остапенко та інші.

Слід зауважити, що в сучасній науковій думці відсутня єдність підходів до трактування феномена професійної ідентичності. Дослідження цього поняття різними авторами здійснюються у різних теоретико-методологічних площинах. Зокрема, частина науковців розглядає професійну ідентичність як результат процесу професійного самовизначення та поступового професійного розвитку особистості, що виявляється у формуванні системи професійних цінностей, мотивів і цілей. Інша група дослідників інтерпретує її крізь призму професійної самосвідомості, акцентуючи увагу на внутрішніх механізмах усвідомлення власного «Я» у професійній діяльності, рефлексії та самооцінюванні суб'єктом своєї ролі у професійному середовищі (Кузьміна, 2012).

Одним із ключових аспектів дослідження проблеми професійної ідентичності є визначення її структурної організації. На думку О. П. Макарової, найбільш поширеним у сучасній науковій літературі є підхід, що передбачає трикомпонентну модель професійної ідентичності, яка охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти:

- когнітивний компонент відображає систему професійних знань, умінь, установок і переконань, що формують інтелектуальну основу професійної діяльності;
- емоційно-ціннісний компонент виражає емоційне ставлення особистості до власних компетенцій, професійних досягнень і переконань;
- поведінковий компонент характеризує готовність індивіда до реалізації відповідних форм професійної поведінки в практичній діяльності.

Водночас у науковому дискурсі спостерігається тенденція до розширення цієї моделі шляхом виокремлення світоглядного та професійно-мотиваційного компонентів, що відображають глибинні ціннісні орієнтації особистості, її внутрішню спрямованість на самореалізацію в професії та усвідомлення соціального значення педагогічної діяльності (Макарова, 2019).

Формування професійної ідентичності студентів педагогічних спеціальностей є тривалим, поетапним процесом, який бере свій початок ще на етапі професійного самовизначення та вибору фаху. Саме в цей період майбутній педагог здійснює первинне усвідомлення мотивів вступу до педагогічного закладу освіти, очікувань від обраної професії, співвідносить власні здібності та інтереси з вимогами професійної діяльності. Цей етап має значення для формування початкового образу «Я-професійного», який у подальшому стає основою для глибшого осмислення власного покликання.

У процесі навчання у закладі вищої освіти професійна ідентичність розгортається через систематичне засвоєння теоретичних знань, педагогічних концепцій, етичних норм і професійних стандартів. Важливу роль у цьому відіграє освітнє середовище, яке виступає простором соціальної взаємодії, комунікації, обміну досвідом і професійних смислів. Саме під час навчання формується ціннісно-мотиваційна основа майбутньої професійної діяльності, розвиваються навички рефлексії, критичного мислення, здатність до самоаналізу та усвідомлення власних педагогічних ресурсів.

Завершальним і водночас інтеграційним етапом виступає педагогічна

практика, під час якої студент має змогу застосувати набуті знання в реальних освітніх умовах, зіткнутися з професійними викликами та оцінити рівень своєї готовності до педагогічної діяльності. Саме практика сприяє поглибленню професійної ідентичності, оскільки забезпечує перехід від теоретичного розуміння професії до її особистісного прийняття. У цей період формується відчуття професійної приналежності, усвідомлюється значущість власної ролі у педагогічному процесі, з'являється прагнення до самовдосконалення й творчої самореалізації в освітній сфері (Креденцер, 2018).

Отже, формування професійної ідентичності студентів педагогічних спеціальностей є не лінійним, а циклічним процесом, у якому поєднуються елементи навчання, самопізнання, практичної діяльності та соціальної взаємодії, що в сукупності забезпечують становлення зрілої, відповідальної й свідомої педагогічної особистості (рис. 1).

Рис. 1. Етапи формування професійної ідентичності студентів педагогічних спеціальностей

У процесі становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів особливе значення мають агенти впливу, під якими розуміють сукупність соціальних, інституційних та індивідуально-психологічних чинників, що безпосередньо або опосередковано формують професійне самосприйняття,

ціннісні орієнтації, поведінкові моделі й мотиваційну сферу студентів. Їхній вплив проявляється на різних етапах освітнього шляху, забезпечуючи поступовий перехід від зовнішньої ідентифікації з професією до глибокого внутрішнього прийняття її змісту й соціальної значущості (табл. 1).

Таблиця 1

Агенти впливу на формування професійної ідентичності майбутнього педагога

Група агентів впливу	Агент впливу	Характер впливу на формування професійної ідентичності майбутнього педагога
Первинні	Сім'я	Формує морально-етичні основи, ставлення до праці, гуманістичні орієнтири та відповідальність, які стають фундаментом педагогічного покликання.
	Школа та вчителі	Забезпечують перше знайомство з педагогічною діяльністю, виступають прикладами професійної поведінки, пробуджують інтерес до навчально-виховної сфери.
Вторинні	Заклад вищої освіти	Створює науково-освітнє середовище, у якому формується професійна самосвідомість, критичне мислення, рефлексія й педагогічна компетентність.
	Викладачі, наукові керівники, наставники	Виступають носіями професійних і моральних стандартів, сприяють становленню педагогічного світогляду, етичної культури та професійної відповідальності.
	Студентське середовище	Формує почуття професійної спільності, толерантність, лідерські якості, розвиває здатність до конструктивної взаємодії й самовираження.
	Інституційні структури (освітня політика, стандарти, асоціації)	Регламентують зміст і вимоги до педагогічної діяльності, формують професійні орієнтири, норми та соціальну відповідальність педагога.
	Інформаційно-культурне середовище (медіа, соціальні мережі, культура)	Визначає суспільний імідж педагога, впливає на престиж професії, поширює сучасні педагогічні ідеї, моделі поведінки й етичні норми.
	Громадська думка та професійні спільноти	Підсилюють чи послаблюють внутрішню мотивацію до педагогічної діяльності через соціальне схвалення або критику, сприяють формуванню професійної позиції.

Згідно з табл. 1. первинні агенти (сім'я, школа, вчителі) створюють морально-ціннісне підґрунтя, на якому ґрунтується подальше професійне самовизначення, формують гуманістичні орієнтири, почуття відповідальності та ставлення до освітньої діяльності як суспільно значущої.

На цьому етапі ідентичність має переважно емоційно-ціннісний характер, оскільки індивід орієнтується на приклади поведінки, авторитети та моральні зразки педагогів.

Вторинні агенти впливу забезпечують усвідомлений і цілеспрямований розвиток професійної самосвідомості. Заклад вищої освіти, наукові керівники, студентське середовище, педагогічна практика та інституційні структури створюють умови для інтеграції теоретичних знань, професійних норм і практичного досвіду. Водночас інформаційно-культурне середовище та громадська думка формують суспільний образ педагога, його престиж і систему очікувань щодо професійної поведінки. Сукупна дія цих агентів забезпечує перехід від зовнішнього наслідування професійних моделей до внутрішнього прийняття педагогічних цінностей, сприяючи становленню цілісної, рефлексивної й соціально відповідальної професійної ідентичності майбутнього фахівця.

Отже, професійна ідентичність майбутнього педагога постає як результат взаємодії особистісних зусиль студента та впливу соціально-освітнього середовища. Її становлення забезпечується системною дією агентів, які формують ціннісні орієнтири, професійні мотиви, етичні норми та поведінкові моделі майбутнього педагога.

Список використаних джерел:

Erikson, E. H. (1974). *Identity: Youth and Crisis*. London: Faber and Faber [in Ukrainian].

Кузьміна, І. П. (2012). Професійна ідентичність майбутніх фахівців. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1, 102–106.

Макарова, О. П. (2019). Професійна ідентичність: структура та особливості. *Теорія і практика сучасної психології*, 3(1), 77–82.

Марушкевич, А. А., Спіцин, Є. С., & Жиленко, М. В. (2024). *Педагогічна майстерність викладача: підручник*. Київ: ВПЦ «Київський університет».

Креденцер, О. В. (2018). Формування професійної ідентичності педагога: теоретичні аспекти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*, 154, 14–19.

Гарькавець, С., & Волченко, Л. (2025). *Психологія впливів: індивідуальні, групові, масові*: навчальний посібник. Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля.

УДК 159.923.2

Варламов Роман Олександрович

студент 3 курсу факультету психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

varlamovvvvvv@gmail.com

ORCID: 0009-0006-6700-4315

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті представлено теоретичний аналіз основних підходів до вивчення феномену соціальної ідентичності в психології. Розглянуто ключові концепції, починаючи від психосоціальної теорії Е. Еріксона, що заклала основи вивчення особистісної ідентичності, до теорії соціальної ідентичності А. Теджфела та Дж. Тернера і її подальшого розвитку в рамках перспективи соціальної ідентичності. Проаналізовано фундаментальні процеси соціальної категоризації, соціального порівняння та ідентифікації як основи для формування індивідуального та групового «Я». Також представлено постструктуралістський погляд на конструювання ідентичностей.

Ключові слова: соціальна ідентичність, особистісна ідентичність, теорія соціальної ідентичності, теорія самокатегоризації.

Проблема ідентичності є однією з центральних у сучасній соціальній психології, оскільки розуміння того, як людина усвідомлює себе та свою належність до різних соціальних груп, є ключем до аналізу міжособистісних та міжгрупових відносин (Яблонська, 2010; Бондаревська, 2011). В умовах глобалізації та соціальних трансформацій питання про те, «хто ми є» як індивіди та члени спільнот, набуває особливої гостроти.

Поняття ідентичності було введено в науковий обіг Еріком Еріксоном,

який розглядав його переважно в контексті індивідуального розвитку особистості (Яблонська, 2010; Бондаревська, 2011). Еріксон визначив ідентичність як відчуття внутрішньої тотожності та безперервності власного «Я», що формується протягом усього життя через вирішення психосоціальних криз на кожному з восьми етапів розвитку. За його теорією, успішне формування ідентичності забезпечує людині відчуття цілісності та впевненості у своєму життєвому шляху. Криза ідентичності, що є особливо гострою в підлітковому віці, є, за Еріксоном, нормальним та необхідним етапом, під час якого людина активно експериментує з різними соціальними ролями, цінностями та переконаннями, шукаючи відповіді на питання «Хто я?» та визначаючи своє місце в суспільстві (Erikson, 1968).

Проте концепція ідентичності не обмежується лише індивідуальним самоусвідомленням. Ключову роль у структурі особистості відіграє її соціальний аспект. Саме соціальна ідентичність пояснює, як людина визначає себе через приналежність до певних спільнот – від сім'ї та професійної групи до нації.

Цей напрям досліджень був започаткований роботами європейських вчених Анрі Теджфела та Джона Тернера, які в 1970-х роках розробили теорію соціальної ідентичності (Social Identity Theory, SIT). Ця теорія виникла як альтернатива індивідуалістичним підходам, що домінували в американській психології, і зосередилася на групових процесах та міжгрупових відносинах. Теджфел визначив соціальну ідентичність як «ту частину Я-концепції індивіда, яка походить з його знання про своє членство в соціальній групі (або групах) разом з ціннісним та емоційним значенням, що надається цьому членству» (Яблонська, 2010; Tajfel & Turner, 1986).

Теорія соціальної ідентичності ґрунтується на припущенні, що люди прагнуть досягти та підтримувати позитивну самооцінку, яка значною мірою формується через приналежність до соціальних груп (Tajfel & Turner, 1986).

Позитивна соціальна ідентичність досягається тоді, коли ін-група (група, до якої належить індивід) сприймається як краща за релевантні аут-групи (інші групи) (Барбашук, 2014).

Теджфел та Тернер виділили три фундаментальні когнітивні процеси, що лежать в основі формування соціальної ідентичності:

1. Соціальна категоризація. Це базовий когнітивний механізм, за допомогою якого люди упорядковують та спрощують соціальний світ, поділяючи його на групи. Категоризація дозволяє індивіду визначити своє місце в соціальній структурі, розділяючи оточення на «нас» (ін-група) та «них» (аут-група). Цей процес призводить до когнітивного ефекту: загострення сприйняття подібностей між членами однієї групи та відмінностей між членами різних груп (Tajfel & Turner, 1986).

2. Соціальна ідентифікація. Це процес, за допомогою якого індивід усвідомлює себе як члена певної соціальної групи. Людина починає емоційно та ціннісно долучатися до групи, приймаючи її норми, цінності та атрибути як свої власні. Успіхи та невдачі групи починають сприйматися як особисті (Яблонська, 2010).

3. Соціальне порівняння. Для оцінки власної групи та, відповідно, для формування позитивної соціальної ідентичності, люди порівнюють свою ін-групу з релевантними аут-групами. Це прагнення до позитивної дистинктивності (відмінності) спонукає людей шукати такі виміри для порівняння, в яких їхня група виглядає кращою. Це явище може призводити до ін-групового фаворитизму (тенденції позитивніше оцінювати членів власної групи) та, в певних умовах, до аут-групової дискримінації (Tajfel & Turner, 1986). Подальший розвиток ідей Теджфела та Тернера знайшов своє відображення в теорії самокатегоризації (Self-Categorization Theory, SCT), а обидві теорії разом утворили ширший підхід, відомий як перспектива соціальної ідентичності (The Social Identity Perspective) (Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. 2004).

Теорія самокатегоризації детально пояснює, як саме люди категоризують себе як членів груп. Ключовим поняттям тут є деперсоналізація – когнітивний зсув у самосприйнятті від унікальної особистості («Я») до взаємозамінного представника соціальної категорії («Ми»). Важливо, що це не втрата індивідуальності, а зміна рівня самовизначення. Залежно від соціального контексту, людина може визначати себе на різних рівнях абстракції: як унікальну особистість (особистісна ідентичність), як члена певної соціальної групи (наприклад, психолога, українця) або як людську істоту в цілому (Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. 2004). Цей гнучкий підхід дозволив пояснити широкий спектр групових феноменів, таких як групова згуртованість, лідерство, конформізм, стереотипізація та колективна дія.

Нарешті, не можна оминати і постструктуралістський підхід до проблеми ідентичності, найяскравішим представником якого є Мішель Фуко. Хоча Фуко рідко використовував сам термін «ідентичність», його аналіз дискурсу, влади та знання має фундаментальне значення для розуміння того, як ідентичності конструюються в суспільстві. У своїй праці «Історія божевільня» Фуко демонструє, як соціальні інститути (в даному випадку медицина та психіатрія) через свої дискурсивні практики створюють певні категорії людей («божевільний», «хворий») та нав'язують їм відповідні ідентичності. Влада, за Фуко, не просто пригнічує, а й «виробляє» реальність, створюючи знання та суб'єктивності.

Таким чином, ідентичність не є внутрішньою сутністю людини, а є продуктом історичних та соціальних умов, результатом дії владних дискурсів, які визначають, що є «нормальним», а що – «патологічним» (Foucault, 2006).

Отже, в сучасній психології існують різноманітні, але взаємодоповнюючі підходи до вивчення ідентичності. Психодинамічний підхід Еріксона акцентує увагу на внутрішніх процесах та кризах індивідуального розвитку, що закладають основу для цілісного «Я» (Erikson, 1968).

Теорія соціальної ідентичності та перспектива соціальної ідентичності розкривають когнітивні та мотиваційні механізми, що лежать в основі групової ідентифікації та міжгрупових відносин, пояснюючи, як соціальний контекст активізує різні аспекти нашої Я-концепції (Tajfel & Turner, 1986; Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. 2004). Постструктуралістський підхід, у свою чергу, змушує критично поглянути на саму природу ідентичності, розглядаючи її як соціальний конструкт, що формується під впливом влади та домінуючих дискурсів (Foucault, 2006). Комплексне використання цих теоретичних лінз дозволяє отримати більш повне та багатогранне розуміння складного феномену соціальної ідентичності та її ролі у житті особистості та суспільства.

Список використаних джерел:

Erikson, E. H. (1968). *Identity Youth and Crisis*. W. W. Norton & Company, New York, London.

Fucault, M. (2006). *History of Madness*. Routledge. 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon.

Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective - Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, 35(3), 246-276.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Nelson-Hall.

Барбашук, Г. В. (2014). Соціальна ідентичність особистості: теоретичний аналіз розвитку проблеми. *Психологічні перспективи*, (24), 23-32.

Бондаревська, І. О. (2011). Теоретичні підходи до вивчення соціальної ідентичності. *Соціальна психологія*, (4), 14-25.

Яблонська, Т. М. (2010). Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України*, (38), 378-387.

УДК 159.923.2

Волощук Іванна Володимирівна

студентка 4 курсу факультету психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

vl.ivanna@knu.ua

ORCID: 0009-0000-8319-3458

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ НА СТУДЕНТСЬКЕ НАВЧАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

У статті розглянуто підходи до використання великих мовних моделей у вищій освіті й окреслено їхній вплив на навчальний досвід і професійну ідентичність студента. Відзначено переваги - персоналізовані пояснення, оперативний зворотний зв'язок, підтримка самотійної роботи - та ризики, пов'язані з поверховим засвоєнням, приватністю даних і швидким тиражуванням помилок.

Ключові слова: *великі мовні моделі; ChatGPT; штучний інтелект; студенти; професійна ідентичність; мотивація; приватність; рефлексивний контроль мислення.*

Великі мовні моделі за короткий час стали звичним «співрозмовником» у навчанні: вони допомагають розібрати складні місця, пропонують варіанти структури тексту та забезпечують швидкий зворотний зв'язок. Найбільшу користь дає зрозумілий порядок застосування: де саме доречна допомога моделі, як позначається її внесок і яка частина роботи залишається авторською. Міжнародні орієнтири підкреслюють людиноцентричний формат такої взаємодії: чіткі ролі людини та інструмента, підготовка студентів і викладачів

до усвідомленого використання, увага до питань приватності та прозорості процесів (UNESCO, 2023; U.S. Department of Education, 2023).

Робота з мовними моделями потребує обережного поводження з інформацією: не вводити конфіденційні чи ідентифікаційні дані (ПІБ, медичні/академічні записи, сирі результати опитувань), уникати завантаження файлів із персональними даними, за можливості працювати в локальних/інституційних середовищах, фіксувати мету й обсяг даних, що обробляються, та інформувати студентів про збереження запитів/логів. Такі кроки зменшують сприйнятий ризик і підвищують готовність до відповідального використання інструмента (UNESCO, 2023; U.S. Department of Education, 2023; Ortiz-Bonnin & Blahopoulou, 2025).

У повсякденній практиці студенти найчастіше використовують моделі як «пояснювачів» і «дзеркала» для власних ідей. Це знижує бар'єр на вході - простіше поставити «незручне» запитання, уточнити поняття своєю мовою, отримати оперативну підказку - і водночас створює спокусу зупинитися на першому правдоподібному формулюванні без звірки з джерелами. Щоб уникнути поверховості, у завдання варто вбудовувати короткі кроки верифікації (звірка фактичних тверджень, стислий коментар власного вибору, демонстрація плану й чернеток), поєднуючи користь від ШІ (штучного інтелекту) з розвитком рефлексивного контролю мислення (U.S. Department of Education, 2023; UNESCO, 2023).

У межах професійної ідентичності студента вплив великих мовних моделей подвійний. З одного боку, зростає роль ШІ грамотності як складової компетентностей: уміння формулювати запит, відрізнити факт від припущення, розуміти межі моделі та відповідально презентувати фінальний результат. З іншого боку, чіткіше окреслюється те, що не делегується інструменту: критичне мислення, етичне судження та прийняття рішень. Українські напрацювання щодо ідентичності молоді в цифровому середовищі наголошують, що технології виступають вагомим агентом соціалізації, змінюючи способи

пізнання й самопрезентації (Краснякова, 2022). У підготовці майбутніх психологів, зокрема, акцент зміщується на поетапне входження в професійну спільноту та усвідомлення професійної самостійності й ефективності (Соснюк, 2022). А це маркери становлення професійної ідентичності, які не можуть бути делеговані інструменту.

У практичній роботі доцільно поєднати можливості мовних моделей із короткими процедурами, які утримують увагу студента на власному мисленні. По-перше, інструкції до завдань мають фіксувати роль інструмента: де модель може допомагати (пояснення, планування, редактура), як позначається її внесок у роботу та яка частина тексту лишається авторською. Варто додавати приклади «дозволених сценаріїв» (наприклад, згенерувати три варіанти плану і вибрати свій) та «небажаних» (переписати всю секцію без редагування). По-друге, корисно вбудовувати «мікро-верифікацію»: вимогу коротко обґрунтувати власний вибір, звірити фактичні твердження з надійним джерелом і показати проміжні кроки (план, чернетка, правки). Такі кроки можна робити мінімальними за часом (2–3 речення пояснення, одна довідка на твердження) - головне, щоб вони фіксували траєкторію мислення. По-третє, працюють малі вправи на рефлексивний контроль мислення: пояснити, що саме змінилося у розумінні після взаємодії з моделлю, які обмеження відповіді помітні, що залишилося незрозумілим і чому. Додатково корисні «швидкі рубрики» (2-3 критерії: ясність аргументу, джерела, власний внесок), які студенти використовують для самоперевірки перед поданням. Такі підходи відповідають людиноцентричним орієнтирам для освіти і природно поєднуються з практиками, за яких зафіксовано позитивні ефекти від застосування ChatGPT у навчальних діях (UNESCO, 2023; U.S. Department of Education, 2023; Deng, Jiang, Yu, Lu, & Liu, 2024).

Паралельно слід враховувати поведінкові чинники прийняття технології. За наявності високого сприйнятого ризику (точність, приватність, етичний статус) студенти рідше звертаються до ChatGPT і обережніше планують

подальше використання, цей ризик може опосередковувати зв'язок між установками щодо нечесності та реальними патернами користування. Щоби зменшити невизначеність, корисно на початку дати «карту ризиків» із простими способами їх пом'якшення: де перевіряти факти, як працювати з конфіденційними прикладами, коли краще не вводити чутливі дані, як маркувати місця, де допомагав інструмент. У завданнях доцільно винагороджувати не швидкість отримання відповіді, а якісне самопояснення, охайну роботу з джерелами і здатність редагувати сирий результат моделі під власну мету. Показові «мікро-демонстрації» від викладача - як переформулювати запит, як відхилити «правдоподібну, але порожню» відповідь, як добрати джерело - теж знижують тривогу і формують очікувану практику користування. У сукупності це підвищує готовність працювати з інструментом там, де він справді додає цінності (Ortiz-Bonnin & Blahopoulou, 2025; UNESCO, 2023; U.S. Department of Education, 2023).

Окремим блоком варто працювати з «тиражуванням легких хиб»: формулювання, що добре звучать і економлять час, мають вищі шанси копіюватися, варіюватися й «відбиратися» у студентських текстах. Тут допомагають прості «карантини» (затримка фіналізації на добу, позначка «потребує звірки», обов'язкова довідка під твердженням) і вправи на переписування з коментарем: студент коротко пояснює, що саме виправив у згенерованому фрагменті і чому. Корисно також навмисно порівнювати дві відповіді моделі на той самий запит і змусити їх «звести» в узгоджений варіант із посиланням на джерело - така процедура знімає некритичне копіювання і робить роботу з інструментом більш усвідомленою. Невеликі списки «червоних прапорців» (узагальнення без даних, надмірна впевненість, відсутність перевірних джерел) слугують швидкою пам'яткою під час редагування. У підсумку зберігаються переваги швидкого зворотного зв'язку, а ризик закріплення помилок істотно знижується (Докінз, 2017).

Висновки. Великі мовні моделі в університетському навчанні працюють найкраще тоді, коли мають чітко визначені ролі: пояснювач, редактор, інструмент для планування та самоперевірки. За таких умов зростають навчальні результати, покращуються афективно мотиваційні показники і зменшується суб'єктивне навантаження (Deng et al., 2024); водночас образ себе як майбутнього фахівця зміцнюється через вправи на самопояснення, межі інструмента і відповідальність за фінальний зміст. На поведінковому рівні частота та наміри використання залежать від сприйнятого ризику, тому важливо не лише «дозволяти» чи «забороняти», а проєктувати прозорі процедури, які знижують невизначеність і підтримують автономність мислення (Ortiz Bonnin & Blahopoulou, 2025; UNESCO, 2023; U.S. Department of Education, 2023). Отже, LLM не підмінюють етичного судження і критичного мислення, а можуть посилювати їх - за умови правильної вбудови у навчальні дії та оцінювання.

Список використаних джерел:

Докінз, Р. (2017). *Егоїстичний ген*. Харків: Клуб сімейного дозвілля.

Краснякова, А. О. (2022). Інтернет як інноваційний агент впливу розвитку ідентичності кіберпокоління. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали круглого столу 20 жовтня 2022 року*. А. Б. Коваленко та І. В. Остапенко (ред.). Київ: Міленіум; ВЦ «Просвіта» С. 22–27.

Соснюк, О. П. (2022). Актуальні проблеми формування професійної ідентичності майбутніх психологів. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали круглого столу 20 жовтня 2022 року*. А. Б. Коваленко та І. В. Остапенко (ред.). Київ: Міленіум; ВЦ «Просвіта» С. 71–77.

UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. Paris: UNESCO. U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. (2023). *Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning: Insights and Recommendations*. Washington, DC: U.S. Department of Education. – Режим

доступу: <https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/ai-report/ai-report.pdf>

Deng, R., Jiang, M., Yu, X., Lu, Y., & Liu, S. (2024). Does ChatGPT enhance student learning? A systematic review and meta-analysis of experimental studies. *Computers & Education*, 227, 105224.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2024.105224>

Ortiz-Bonnin, S., & Blahopoulou, J. (2025). Chat or cheat ? Academic dishonesty, risk perceptions, and ChatGPT usage in higher education students. *Social Psychology of Education*, 28, Article113. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11218-025-10080-2>

УДК 159.9

Гоцуляк Наталя Євгенівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м.Кам'янець-Подільський, Україна
hotsulnatalia@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2170-0666

Шамрай Світлана Сергіївна

магістрантка 2 курсу спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м.Кам'янець-Подільський, Україна
svitlanasham@gmail.com
ORCID: 0009-0007-3657-1058

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОЇ ХОЛОДНОСТІ БАТЬКІВ НА НАЛЕЖНІСТЬ ДІТЕЙ ДО СУБКУЛЬТУР

У статті розглянуто вплив емоційної холодності батьків на формування особистісної ідентичності дітей та їхню схильність до участі в молодіжних субкультурах. Особливу увагу приділено субкультурі квадробіки (квадроберства), де учасники імітують поведінку тварин як спосіб самовираження та компенсації дефіциту близькості.

Ключові слова: *емоційна холодність, батьківство, субкультура, квадробіка, квадроберство, підліток, ідентичність, психоемоційний розвиток.*

У сучасному суспільстві спостерігається зростання кількості дітей, які відчують емоційну ізоляцію в межах сім'ї – базової інституції соціалізації, де

формуються уявлення про світ, зразки поведінки та здатність до емоційної близькості. Батьківська емоційна холодність, навіть якщо вона неусвідомлена, негативно позначається на психоемоційному розвитку дитини, створюючи відчуття непотрібності, тривоги та втрати довіри до світу.

Як зазначає Ліндсі К. Гібсон (Гібсон, 2021), діти емоційно незрілих або емоційно відсторонених батьків зростають у стані постійного внутрішнього напруження – вони не знають, як привернути увагу значущих дорослих, і шукають її в альтернативних формах взаємодії. Емоційно теплі батьки створюють простір безпеки, де дитина може розділити як тривогу, так і радість. Відсутність цього досвіду штовхає її до пошуку інших середовищ, де вона відчує прийняття. Одним із таких середовищ стають молодіжні субкультури.

Емоційна холодність батьків найчастіше проявляється у відсутності емпатії, надмірній вимогливості або контролі, що поєднуються з низьким рівнем залученості у життя дитини. Дослідження останніх років (Коваль, 2021; Мартинюк, 2018) підтверджують, що такий стиль взаємодії корелює зі зниженням рівня самооцінки, емоційною нестабільністю та схильністю до девіантної поведінки. У цих умовах неформальна субкультура стає для підлітка альтернативною системою соціальної підтримки, у межах якої він може виразити себе, здобути визнання та самоствердитися.

Субкультури виконують важливу компенсаторну функцію: вони задовольняють потребу у спільності, прийнятті, емоційному резонансі. Участь у субкультурі дозволяє підліткам почуватися почутими й цінними, водночас створюючи власну систему символів, емоційних кодів і засобів самовираження. Психологічні дослідження (O'Connor & Long, 2020) доводять, що саме діти з емоційно холодних сімей частіше приєднуються до субкультур, де можуть отримати те, чого не вистачає вдома: емпатію, підтримку, розуміння. Така група може формувати позитивну ідентичність – через творчість, музику чи волонтерство – або ж сприяти девіантним формам поведінки, якщо її норми ґрунтуються на протесті чи руйнівних цінностях (Савчук, 2019). Вирішальним

чинником є характер міжособистісних стосунків у групі: наскільки вони будуються на підтримці, емпатії та визнанні особистості.

Одним із новітніх явищ сучасної молодіжної культури є квадробіка (від англ. *quadrobics* – рух на чотирьох кінцівках) або квадроберство (*quadrobear* – учасник цієї спільноти). Це субкультура, у якій учасники імітують поведінку тварин – здебільшого собак чи котів – пересуваючись на чотирьох кінцівках, використовуючи костюми, маски, нашійники та власну символічну «мову зграї». Зовні це може нагадувати косплей, проте за своєю психологічною суттю квадроберство є глибшим феноменом.

Багато квадроберів зазначають, що участь у спільноті дає відчуття безумовного прийняття – того, чого не вистачало в родині. Тут не потрібно доводити свою значущість – достатньо просто «бути». Учасники говорять про спокій, емоційне звільнення та зниження тривожності під час «гри». У термінах психології це можна розглядати як регресію до безпечного стану дитинства, коли людина знову дозволяє собі бути щирою, спонтанною, неосудженою.

Квадроберство також виступає як спосіб символічного відновлення контролю над власним життям. У сім'ях з емоційною холодністю діти часто почуваються безпорадними, їхні емоції ігноруються, а потреба бути почутими знецінюється. Натомість у субкультурі, де діють зрозумілі правила «зграї», існує лідер, ролі та система підтримки, підліток отримує те, чого йому бракувало – структуру і прийняття.

Соціальні мережі (TikTok, YouTube, Instagram) відіграють ключову роль у поширенні квадробіки. Саме там формується спільнота, проводяться обговорення, створюються відео та ритуали взаємопідтримки. Для дітей, які пережили емоційну холодність, цифровий простір стає безпечним середовищем, де вони можуть проявляти себе без ризику засудження. Однак така форма комунікації має двоїстий ефект: з одного боку, вона справді компенсує дефіцит прийняття, а з іншого — може посилювати відчуження від реального світу (Harrington, 2022).

З точки зору психотерапії, квадробіка може мати як потенційно деструктивні, так і терапевтичні аспекти. У разі надмірного занурення існує ризик втрати соціальної ідентичності, підміни реальних стосунків ритуальними. Проте за належного психологічного супроводу ця субкультура може бути ресурсом для вираження емоцій, відновлення довіри та опрацювання травм, пов'язаних із браком любові у дитинстві. Через гру, тілесну активність і взаємодію у «зграї» підліток може навчитися довіряти, ділитися почуттями, проживати емоції у безпечний спосіб (Confidence. Центр психологічної допомоги, 2024).

Таким чином, квадроберство можна розглядати як сучасну форму символічної арт-терапії, яка виникла стихійно у відповідь на соціальний запит покоління, що зростає в умовах емоційного дефіциту. Підлітки, які не отримують емоційного прийняття вдома, створюють власні простори, де можуть вільно проявляти себе, навіть якщо це виглядає незвично з точки зору традиційних соціальних норм. Це явище вказує на глибшу суспільну проблему – дефіцит емоційної культури у сім'ях. Сучасні батьки, перевантажені економічними труднощами, часто не усвідомлюють важливості емоційного контакту, вважаючи достатнім забезпечення матеріальних потреб. Однак відсутність теплих стосунків у дитинстві може стати основою для формування дезадаптивних моделей поведінки.

Психологічна профілактика таких явищ має ґрунтуватися на підвищенні емоційної грамотності батьків, розвитку в них навичок емпатії, вміння розпізнавати емоційні сигнали дитини. З боку педагогів важливо не засуджувати нестандартні прояви підліткової культури, а використовувати їх як можливість для діалогу, підтримки, розуміння.

Висновки. Емоційна холодність батьків є потужним чинником, що сприяє формуванню альтернативних форм ідентичності у дітей, зокрема через залучення до субкультур. Явище квадроберства демонструє, як молодь намагається самотійно створити простір прийняття, де можна безпечно

переживати емоції та відновлювати відчуття належності. Ця субкультура відображає гнучкість і креативність підліткової ідентичності, яка здатна трансформувати біль у спосіб самозцілення. Усвідомлення цього феномену може стати підґрунтям для формування нової культури емоційної взаємодії між поколіннями та вдосконалення психолого-педагогічної підтримки молоді.

Список використаних джерел:

Confidence. Центр психологічної допомоги. (2024). Зустріч-роздуми: Квадробери: що ховається за маскою. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=8OQ Aqd0zgPY>

Gibson, L. C. (2021). *Adult Children of Emotionally Immature Parents: How to Heal from Distant, Rejecting, or Self-Involved Parents*. New Harbinger Publications.

Harrington, S. (2022). Digital Communities and Identity Repair in Adolescence. *Journal of Youth Studies*, 25(9), 1123–1140.

Kováľ, L. (2021). Психологічні особливості формування підліткової ідентичності в умовах сімейної депривації. *Соціальна психологія*, 4(76), 92–100.

O'Connor, K., & Long, D. (2020). Youth Subcultures and Emotional Needs: A Developmental Perspective. *Journal of Adolescent Research*, 35(7), 856–874.

Peterson, R. (2019). Family Emotional Climate and Adolescent Identity Formation. *Psychology Today*, 44(3), 101–109.

Гуменюк, О. (2020). Емоційна культура батьків як чинник розвитку особистості дитини. *Психологічні науки*, 1(28), 45–52.

Освіторія Медіа. (2024). Квадробіка: що це і навіщо підлітки стрибають на чотирьох у костюмах котиків. – Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/kvadrobaka-shho-tse-i-navishho-pidlitky-strybayut-na-chotyroh-u-kostyumah-kotyktiv/>

Савчук, І. (2019). Молодіжні субкультури як простір соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*, 16(2), 118–124.

УДК 159.923.2

Джуринська Ольга Віталіївна

здобувачка освіти 2 курсу магістратури

факультету психології,

Навчально-науковий інститут неперервної освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

olgadzhur@icloud.com

ORCID: 0009-0002-2905-1197

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Розглядається поняття резильєнтності в умовах воєнного стану. Визначається місце та роль психологічної стійкості у структурі формування ідентичності військовослужбовця. Виокремлено перспективи подальших досліджень, які полягають у розвитку резильєнсу як ключового ресурсу у подоланні стресових навантажень.

Ключові слова: *резильєнтність, психологічна стійкість, ідентичність, військовослужбовець, адаптація.*

Формування ідентичності військовослужбовця є складним процесом, що охоплює інтеграцію особистісних цінностей, професійних орієнтирів та соціальних ролей. Сучасні виклики, зумовлені воєнним станом в Україні, актуалізують питання психологічних ресурсів особистості, які дозволяють ефективно функціонувати в умовах дезадапційних станів та кризових явищ.

Щоденна діяльність військовослужбовців супроводжується значними фізичними та психічними перевантаженнями, бойовим стресом, загрозою для життя та здоров'я, переживанням утрат побратимів і тривалим перебуванням на

позиціях. Подібні фактори здатні зумовлювати формування посттравматичних стресових розладів, появу симптомів емоційного виснаження та труднощів у сфері соціальної взаємодії.

Одним із найважливіших психологічних ресурсів, що забезпечує здатність військовослужбовців до збереження психоемоційної стабільності та професійної ефективності, є резильєнтність, яку розглядають як інтегральну характеристику особистості, що поєднує здатність до відновлення після травматичних подій, мобілізацію ресурсів у кризових ситуаціях та продуктивну адаптацію до складних життєвих обставин. На відміну від традиційного поняття «стресостійкості», яке часто тлумачиться як статична властивість, резильєнтність відображає процесуальний та динамічний характер психологічної адаптації (Кокур, 2025).

У сфері військової психології Bartone (Bartone et al., 2013) обґрунтував важливу роль резильєнтності військовослужбовців, акцентуючи на психологічній стійкості як ключовій детермінанті стресорезильєнтності та здатності до адаптації в бойових умовах. Його дослідження показали, що резильєнтні солдати демонструють більшу когнітивну гнучкість, емоційну регуляцію та соціальну зв'язаність, що дозволяє їм ефективніше відновлюватися після травматичного досвіду (Кокур, 2025).

У військовому контексті резильєнтність виявляється через:

- емоційну стійкість,
- здатність швидко відновлювати психологічний баланс,
- підтримку бойового духу та згуртованості колективу (Chen et al., 2022).

Наукові дослідження показують, що військовослужбовці з високим рівнем резильєнтності менше схильні до розвитку ПТСР, депресивних станів і зберігають позитивне бачення власної місії (Kalisch et al., 2023).

Резильєнтність військовослужбовців здатна забезпечити:

1. Цілісність Я-образу.
2. Стійкість до кризових ситуацій.

3. Адаптивність і розвиток (Kalisch et al., 2023).

Таким чином, резильєнтність не лише зберігає, але й активізує процеси формування ідентичності, допомагаючи військовим усвідомлювати себе частиною армійської та національної спільноти.

Психолог К.Черрі виділяє такі чотири види резильєнтності:

1) Фізична резильєнтність – здатність ефективно адаптуватися до змін та відновлюватися після впливу негативних фізичних факторів, таких як травми, хвороби, або інтенсивні навантаження.

2) Психологічна резильєнтність – здатність ефективно адаптуватися до життєвих змін, стресових ситуацій та невизначеності, зберігаючи при цьому внутрішній баланс та емоційну стійкість.

3) Емоційна резильєнтність – важливий компонент психологічної стійкості, що визначає здатність індивіда контролювати і управляти своїми емоціями в стресових ситуаціях.

4) Соціальна резильєнтність відноситься до здатності суспільної одиниці відновлюватися і відновлювати своє функціонування після переживання важких обставин або кризових ситуацій (Пирожков та ін., 2021).

Фактори, що сприяють розвитку резильєнтності у психологічних дослідженнях поділяють на індивідуальні, соціальні та середовищні.

До індивідуальних чинників належать оптимістичне світосприйняття, сформоване почуття самоефективності, толерантність до невизначеності, гнучке мислення, розвинені навички саморегуляції й здатність до когнітивної переоцінки складних подій. Важливим є також наявність внутрішніх ціннісних орієнтацій — почуття відповідальності, патріотизму, орієнтації на сенс і мету діяльності.

До соціальних чинників розвитку резильєнтності відносять підтримку з боку родини та близьких, позитивний психологічний клімат у колективі, довіру до керівництва та відчуття належності до спільноти.

Середовище відіграє не менш важливу роль: безпечні умови перебування, достатній час для відпочинку та відновлення, доступ до ресурсів, фізична активність посилюють загальну адаптивність.

Усі ці чинники в комплексі забезпечують формування та зміцнення особистісної стійкості військовослужбовця, що є основою резильєнтності в умовах екстремальних навантажень та небезпеки.

Наукові дослідження свідчать, що високий рівень резильєнтності корелює з нижчою вираженістю посттравматичних стресових розладів, більшою ефективністю виконання бойових завдань та збереженням психологічного благополуччя (Chen et al., 2022; Kalisch et al., 2023). Це дозволяє зробити висновок, що резильєнтність є ключовим психологічним чинником адаптивності, оскільки забезпечує здатність військовослужбовців не тільки протистояти негативним впливам, але й відновлювати ресурси для подальшого ефективного функціонування.

Актуальною є проблема формування та розвитку резильєнтності у військових колективах. Практичні програми, що реалізуються у багатьох арміях світу, включають тренінги стрес-менеджменту, розвиток навичок когнітивної переоцінки ситуацій, навчання методам тілесної та емоційної саморегуляції, а також заходи, спрямовані на формування командної згуртованості. В умовах воєнного стану в Україні такі програми мають поєднувати індивідуальні й групові методи психологічної допомоги: кризові інтервенції, дебрифінги після бойових дій, а також заходи, спрямовані на посилення соціальної підтримки у підрозділах.

Отже, можна зробити висновок, що резильєнтність є ключовим фактором психологічної адаптивності військовослужбовців в умовах воєнного стану. Вона забезпечує стійкість до дії травматичних чинників, сприяє збереженню боєздатності та психічного здоров'я, а також знижує ризики дезадаптації. Враховуючи її значення, формування та підтримка резильєнтності мають стати пріоритетним напрямом морально-психологічного забезпечення

військовослужбовців. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку та апробацію комплексних програм розвитку цього феномена, що дозволить підвищити рівень психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань у складних та невизначених умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

Коkun, О. М., & Мельничук, Т. І. (2023). *Резилієнс-довідник: практичний посібник*. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Коkun, О. М. (2025). *Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика: монографія*. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Пирожков, С. І., Божок, Є. В., & Хамітов, Н. В. (2021). Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*, 8, 74–82. DOI: <https://doi.org/10.15407/vism2021.08.074>

Bartone, P. T., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2013). Psychological hardiness predicts adaptability in military leaders: A prospective study. *International Journal of Selection and Assessment*, 21(2), 200–210. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijsa.12029>

Chen, C., Peng, K., & Fang, Y. (2022). Military resilience and mental health: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 307, 45–57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.03.024>

Kalisch, R., Köber, G., & Binder, H. (2023). The resilience framework as a strategy for building mental health in soldiers. *Frontiers in Psychology*, 14, 115–128. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1004567>

УДК 159.923.2

Жадан Ірина Василівна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник

відділу психології політичної поведінки молоді,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

iryna_zhadan@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5274-574X

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ

Розвиток громадянської ідентичності молоді розглянуто як умову підвищення стійкості спільноти, її здатності до самоорганізації, єдності, швидкої реінтеграції вимушених переселенців та мешканців деокупованих територій. Запропоновано модель супроводу розвитку ідентичності, побудовану на перетині етатистської і ліберальної методології. Визначено проблеми громадянської ідентифікації для трьох вимірів: індивідуально-колективного, суб'єктно-об'єктного та когнітивно-структурного.

Ключові слова: *громадянська ідентичність, супровід, розвиток, проблеми, виміри ідентичності.*

Громадянська ідентичність є важливим чинником суспільної стійкості, та ефективної самоорганізації суспільства. Розвиток громадянської ідентичності набуває гостроти у контексті повномасштабного вторгнення РФ в Україну, коли єдність держави та збереження її територіальної цілісності опинилися під загрозою (Аналіз основних тенденцій..., 2024). Відтак розуміння динаміки ідентичності молоді в умовах конфлікту є критично важливим для розробки

адекватних політик та інтервенцій. Для конкретизації проблем громадянської ідентифікації в кризових ситуаціях звернемося до досліджень, які проводились в довоєнний період та в умовах війни.

Переважна більшість досліджень, які стосуються проблематики ідентичності, ґрунтуються на етатистській методології і зосереджуються на ціннісних настановах, рефлексіях та переживаннях респондентів з приводу власної громадянської ідентичності. Все, що стосується активізму особи, її готовності до виконання ролі громадянина, що передбачає відповідний рівень розвитку громадянських компетентностей, таких як суб'єктна самоідентифікація, соціальна відповідальність, здатність до самоконтролю та самопотенціювання, визнання прав і свобод (своїх та інших), здатність до ефективної взаємодії тощо, – залишалося поза межами масових досліджень. За такого підходу ми отримуємо фрагментоване уявлення про громадянську ідентичність спільноти, спираючись на яке не просто пояснити, наприклад, чому, за умови відкриття кордонів, лише 70% українців мають намір залишитись в країні при тому, що 91% опитаних «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством; чому кожен десятий з 78% опитаних, які вважають українську мову рідною, не володіють державною мовою (Україна єдина..., 2024); як ідентифікація себе як українців (80%) поєднується з толеруванням ухиляння від захисту своєї країни (близько 54%) (Стан суспільної свідомості ..., 2024) тощо.

Прогнози щодо динаміки громадянської ідентичності доволі невизначені. Так, зокрема, зазначається, що хоч українська громадянська ідентичність мешканців деокупованих територій зміцнюється, існує ризик відчуження або труднощів у реінтеграції тих, хто сприймається як "інший" через їхній досвід під окупацією або можливу співпрацю; що сильна соціальна ідентичність може виступати захисним фактором для молоді, зменшуючи вплив насильства та депресивних симптомів, водночас існує і зворотний бік: така ідентичність може посилювати агресію проти аут-груп (Hart, Richardson & Wilkenfeld, 2011); що

минулий досвід страждань може призвести до сприйняття спільної долі, спільної ідентичності жертви та підвищеної емпатії, мотивуючи альтруїстичні результати, але може й перешкоджати самоідентифікації молоді, залишаючи її дезорієнтованою при поверненні до мирного життя»; і взагалі вплив війни на просоціальну поведінку не є універсальним, ефекти різняться залежно від рівня довіри, співпраці та залученості. (Crocetti, Albarello, Meeus & Rubini, 2022)

Очевидно, що недостатньо зосередитись на розвитку ціннісно-ставленєвих компонентів громадянської ідентичності, адже ціннісні смисли ідентифікації і громадянські здатності хоч і взаємопов'язані, однак однозначно не взаємозумовлюють одне одного. Відтак постає завдання розробки моделі супроводу розвитку громадянської ідентичності з урахуванням актуального стану та особливостей соціальної та безпекової ситуації.

Спробуємо окреслити проблемне поле розвитку ідентичності молоді в умовах війни та в повоєнний період з опертям на структуру громадянської ідентичності. Найбільш відповідною завданням нашого дослідження видається тривимірна структура ідентичності, запропонована О. Матузковою (Матузкова, 2014), яку ми спробували деталізувати виходячи з уявлення про *громадянську ідентичність як усвідомлення особою приналежності до політичної нації – спільноти, члени якої почуваються відповідальними за добробут своєї країни, її розвиток, поділяють певні цінності і готові їх обстоювати.*

Перший вимір – **індивідуально-колективний** – «представлений двома структурними компонентами: індивідуальною ідентичністю та колективною ідентичністю» (Матузкова, 2014, с.17). Індивідуальний вимір громадянської ідентичності визначається мірою усвідомлення особою своєї приналежності до спільноти громадян і репрезентований, переважно, особистісними цінностями, цілями, якостями та здатностями. Колективний вимір громадянської ідентичності репрезентований здатністю спільноти до солідаризації, взаємодії і активності, до спільних дій задля захисту своїх інтересів, цінностей тощо.

Узагальнивши результати досліджень, які проводились упродовж останніх п'яти років, можемо виокремити проблемні елементи для кожного з вимірів. *На індивідуальному рівні* це, насамперед, руйнування ієрархії ідентичностей (через виключення з первісних спільнот); травми ідентичності (через якісні і кількісні зміни регіональної, фахової та ін. спільнот); відчуття виключення; зниження толерантності до інакшості; напруженість та конфліктність; байдужість та відстороненість; зниження комунікативної компетентності та здатності до співробітництва, породжені зневірою, розчаруванням, емоційним знесиленням, збайдужінням; низький рівень здатності до аналізу та оцінювання ситуації, до визначення і дотримання меж. *На колективному рівні* – це, насамперед, атомізація спільноти (переселенці/деокуповані громади/ мешканці територій з різним рівнем руйнувань/ вимушені мігранти; військові/цивільні; ті, хто живуть «своє життя»/ті, хто присвятив життя захисту країни; ті, хто виконують свій конституційний обов'язок / ті, хто ухиляється тощо); проблеми комунікації представників різних груп (зокрема, більше 35,3% опитаних зазначають, що стосунки з переселенцями складаються нелегко і залишають бажати кращого); зростання соціальної напруженості (найбільше – у найменш постраждалому західному регіоні); зростання негативного ставлення до біженців (46,2% вважають, що вони ганьблять Україну) тощо (Стан суспільної свідомості ...,2024; Україна єдина..., 2024). Як наслідок – зниження здатності до солідаризації і спільних дій задля досягнення бажаного.

Другий вимір ідентичності – **суб'єктно-об'єктний** – відображає дуальність процесу громадянської ідентифікації, коли особистість і спільнота формують уявлення про себе як члена спільноти/спільноту громадян, свої ціннісні пріоритети, норми і практики взаємодії (суб'єктний вимір), перебуваючи під впливом оцінок інших громадян/спільнот (об'єктний вимір). Відтак громадянська ідентичність особистості/спільноти постає як результуюча взаємопроникнення самоідентифікації і уявлення про те, як сприймають і

оцінюють їх інші («зовнішня ідентичність»). До проблем суб'єктного виміру відносимо: стабільно низький рівень можливості впливу українців на ситуацію (лише 16% задоволені можливостями свого впливу на власне життя); низький рівень громадянської свідомості і самопотенціювання; готовність делегувати роль рушіїв прогресу іншим (українським патріотам (75,3), волонтерам (53,8) тощо (Стан суспільної свідомості ..., 2024; Україна єдина..., 2024).

До проблем об'єктного рівня відносимо: поширення упереджень, стигматизацію, руйнування, втрату соціальних зв'язків, конфронтацію через втрату відчуття безпеки.

Третій, **когнітивно-структурний вимір**, репрезентований ставленнєвими характеристиками (переживаннями, породженими усвідомленням приналежності до спільноти громадян), які визначають функціональні аспекти ідентичності, насамперед мотиваційні і поведінкові. Йдеться, переважно, про усвідомлення сенсів ідентифікації, рефлексію і оцінювання перспектив самореалізації та конструювання образу свого місця в спільноті громадян. До проблем когнітивного виміру відносимо: низький рівень рефлексії сенсів ідентифікації; ризики для стійкості ідентичності, спричинені невизначеністю майбутнього; низький рівень здатності до компетентної громадянської взаємодії.

Серед проблем структурного виміру – дискретність цінностей, настанов і практик; труднощі у реінтеграції тих, хто сприймається як "інший" через їхній досвід (вимушені переселенці, життя під окупацією тощо); зниження адаптивності тощо; низький рівень активізму (брак суб'єктної самоідентифікації, соціальної відповідальності, здатності до самоконтролю тощо).

Підсумовуючи викладене можемо **висновувати**, що окреслене коло проблем громадянської ідентифікації молоді дає розуміння цілей соціально-психологічного супроводу і може бути конкретизоване у вигляді покрокових

завдань для кожного з етапів супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді.

Список використаних джерел:

Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналіт. доп. (2024). Київ : НІСД. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/analiz-osnovnykh-tendentsiy-u-sferi-kolektyvnykh-identychnostey>

Матузкова, О. П. (2014). Ідентичність як структура. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*, (164), 15-19. – Режим доступу: <https://surl.li/hrsrls>

Стан суспільної свідомості в Україні під час повномасштабного російського вторгнення [Електронний ресурс] : інформаційний бюлетень. (2024). Кропивницький : Імекс–ЛТД. – Режим доступу: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/bul032024.pdf>

Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування Фонду «демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. (2024). – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/ukraine-edina-natsionalna-nalezhnist-identychnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>

Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). *Civic Identity*. DOI: 10.1007/978-1-4419-7988-9_32

Elisabetta Crocetti, Flavia Albarello, Wim Meeus & Monica Rubini (2022). *Identities: A developmental social-psychological perspective*. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10463283.2022.2104987#abstract>

УДК 159.923.2

Зіненко Олександр Сергійович,

аспірант 3 курсу навчання

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,

м. Дніпро, Україна

hollypsy@gmail.com

ORCID: 0009-0007-0487-7626

ДИНАМІКА ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті теоретично обґрунтовано динамічний характер ідентичності особистості в умовах соціальних трансформацій. Розкрито вплив макросоціальних чинників - війни, технологічних зрушень, культурної глобалізації та цифровізації - на процеси дестабілізації, рефлексії, реінтеграції та гібридизації ідентичності. Показано, що сучасна ідентичність постає як багаторівнева система, чутлива до контекстуальних змін і здатна до самореконструкції через наративні, емоційні та духовні механізми. Запропоновано авторську модель динаміки ідентичності, яка поєднує зовнішні соціальні впливи та внутрішні психічні процеси, демонструючи роль колективної пам'яті, духовності й цифрового «Я» як модераторів адаптаційних змін. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямку емпіричної перевірки моделі в контексті посттравматичних і культурних трансформацій.

Ключові слова: ідентичність, соціальні трансформації, колективна пам'ять, духовність, цифрове «Я», реінтеграція, гібридизація.

Суспільство перебуває у стані безперервних змін, що охоплюють усі сфери життя та формують нові умови існування людини. В цих обставинах

особистість постає як суб'єкт, який постійно переосмислює своє місце у світі, адаптуючись до соціальних трансформацій. Війни, кризи та технологічні зрушення створюють ситуацію невизначеності, у якій розмиваються ідентичнісні орієнтири. Збереження цілісності «Я» і здатності до самовідтворення стає ключовим завданням сучасної гуманітарної думки.

Ідентичність розглядається як динамічна система когнітивних, емоційних і соціальних компонентів, що забезпечують цілісність досвіду. Її динаміка відображає процеси адаптації та переосмислення самосвідомості у змінному середовищі. Проблема полягає у тому, як особистість зберігає внутрішню єдність, коли соціальні орієнтири стають нестабільними. Аналіз динаміки ідентичності дозволяє зрозуміти глибинні тенденції соціальної еволюції сучасної людини.

У постнормальному суспільстві, що вирізняється фрагментацією реальності, прискореними змінами норм і розмиванням стабільних ідентифікаційних маркерів, ідентичність втрачає сталість і постає як відкритий процес, сформований на перетині особистого досвіду, культури та цифрового середовища. У цьому контексті концепції З. Баумана та А. Гідденса про «флюїдну ідентичність» набувають особливого значення. Бауман підкреслював, що в умовах «рідкої сучасності» особистість змушена безперервно реінтерпретувати себе. А це підтверджують сучасні дослідження, які трактують ідентичність як рухомий конструкт, що формується під впливом біополітики та технологічних процесів (Orsolini et al., 2023).

У постструктуралістській традиції, спираючись на ідеї П. Рікера, ідентичність розуміється як наративний акт - безперервне переосмислення себе у часі й соціальному контексті. В умовах невизначеності традиційні категорії - стать, нація, релігія - втрачають нормативну силу, поступаючись множинним ситуаційним самоідентифікаціям. Дослідження американської вибірки засвідчило, що гендер та етнічність демонструють динаміку змін, подібну до сексуальної орієнтації (Saperstein, 2024). Ці результати узгоджуються з даними

про варіативність ідентичнісних стратегій, де особа адаптує своє «Я» до вимог середовища (Dharani, 2024).

У цифровому просторі ідентичність набуває форми множинності, поєднуючи особисті, соціальні та віртуальні ролі. Дослідники наголошують, що цифровізація стирає межу між автентичним і репрезентованим «Я», створюючи ефект мультиідентичності, коли індивід одночасно існує в кількох соціальних просторах із різними конфігураціями себе (Holmes & Ghaziani, 2025).

Отже, сучасне розуміння ідентичності відходить від її трактування як сталої сутності, натомість утверджуючи її як процесуальну, контекстуально зумовлену форму самоусвідомлення, що відповідає складності соціального ландшафту сучасності.

Під впливом війни та вимушеної міграції активізуються внутрішні й зовнішні механізми переосмислення «Я», що зумовлює появу нових ідентичнісних конфігурацій. Дослідження релігійного чинника національного самовизначення в умовах війни показує, що духовна складова виконує компенсаторну функцію у формуванні ідентичності українських мігрантів, сприяючи збереженню національної цілісності в умовах культурного розпорошення (Alekseienko, 2024).

Травматичні досвіди, зокрема насильство та переселення, трансформують особисту ідентичність, породжуючи посттравматичний наратив як форму реконструкції «Я». Аналіз художніх текстів, що відображають досвід біженців, засвідчує, що індивідуальна пам'ять перетворюється на символічний ресурс відновлення ідентичності та набуття суб'єктності (Pal & Rahman, 2022). Мігрантські наративи, структуровані через просторово-часові образи, формують впорядковану ідентичність і підтримують відчуття агентності навіть за умов соціального виключення (Lanza & Golden, 2022).

Взаємодія макро- і мікрорівнів у формуванні ідентичності набуває особливого значення в контексті соціальних політик. Дослідження шкільної десегрегації у Швеції показує, що інституційні зміни спричиняють зіткнення

національних дискурсів і щоденних переживань, формуючи складну систему ідентифікацій, де особистість змушена пристосовуватися до нових соціальних норм і ролей (Svensson & Flensner, 2024). Подібні процеси спостерігаються в наративах молодих мігрантів, які балансують між політичними ідеалами інклюзії та власними досвідами виключення, що часто лишаються поза публічним полем (Carlà & Nicolson, 2023).

Авторська модель динаміки ідентичності особистості в умовах соціальних трансформацій відображає взаємодію між макрорівневими соціальними процесами та мікрорівнем внутрішніх психічних механізмів (Рис. 1).

Рис. 1. Модель динаміки ідентичності особистості в умовах соціальних трансформацій.

В її основі - уявлення про ідентичність як відкриту, багатовимірну систему, що змінюється під впливом зовнішніх викликів і внутрішньої саморефлексії. Макрорівень охоплює фактори війни, соціальних трансформацій, технологічних зрушень та цифровізації, які визначають контекст існування особистості й провають перегляд способів

самовизначення. У цих умовах ідентичність проходить цикл внутрішніх змін: дестабілізацію, рефлексію, реінтеграцію та гібридизацію.

Дестабілізація означає руйнування попередньої цілісності. Рефлексія - переосмислення досвіду. Реінтеграція - синтез нового й старого. Гібридизація - становлення адаптивної, багаторівневої ідентичності, здатної функціонувати у різних соціальних просторах. Між зовнішніми впливами та внутрішніми процесами діють модератори - духовність, пам'ять і цифрове «Я», які трансформують соціальний досвід у особистісні смисли.

Модель показує, що сучасна ідентичність - це не статична структура, а динамічний процес безперервного самовідтворення, у якому поєднуються когнітивні, емоційні, духовні та соціальні виміри, забезпечуючи збереження внутрішньої цілісності попри радикальні зміни світу.

Встановлено, що ідентичність особистості в умовах соціальних трансформацій є динамічним багаторівневим процесом, чутливим до впливів соціального, культурного та цифрового середовищ. У постнормальному суспільстві вона набуває флюїдного характеру, формується через наративну реконструкцію досвіду та взаємодію індивідуального й колективного вимірів. Соціальні кризи, війна, міграція та інституційна нестабільність виступають каталізаторами дестабілізації, рефлексії та реінтеграції ідентичності.

Запропонована авторська модель відображає фази внутрішньої трансформації - від руйнування попередніх ідентифікацій до становлення гібридної, адаптивної структури, а також враховує модератори, що посередничать між макросоціальними процесами та індивідуальною свідомістю.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою моделі в контексті посттравматичних змін, культурної адаптації та цифрової самоідентифікації, а також з розробкою прикладних механізмів підтримки ідентичності в умовах соціальної турбулентності.

Список використаних джерел:

Alekseienko, O. (2024). The religious factor of national self-identification in the context of digital transformation. *Skhid*, 6(2), 51–56. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.627>

Carlà, A., & Nicolson, M. (2023). Negotiated belonging in sub-state nationalist contexts: young adult migrant narratives in Scotland and South Tyrol. *Comparative Migration Studies*, 11, 1-21. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40878-023-00325-4>.

Dharani, B. (2024). Fluidity of social identities: implications for applying intersectionality. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 502-523. DOI: <https://doi.org/10.1108/edi-06-2022-0151>.

Holmes, A., & Ghaziani, A. (2025). Situational Fluidity and the Use of Identity Labels in Interactions. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 1-18. DOI: <https://doi.org/10.1177/23780231241306466>.

Lanza, E., & Golden, A. (2022). Wielding Space and Time in Migrant Narratives: Personal and Professional Identities in Discourse. *Negotiating Identities in Nordic Migrant Narratives*, 111-135. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-89109-1_5.

Orsolini, L., Ricci, L., Cicolini, A., & Volpe, U. (2023). Liquid Youth Generation? The New Psychopathological Trajectories of the Post-Modern Society. *Journal of Psychology and Psychotherapy Research*, 32-50. DOI: <https://doi.org/10.12974/2313-1047.2023.10.04>.

Pal, B., & Rahman, M. (2022). The Interfacing History and Narrative Representation of Bengali Dalit Refugeehood in Jatin Bala's Stories of Social Awakening: Reflections of Dalit Refugee Lives of Bengal. *Contemporary Voice of Dalit*, 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1177/2455328x221115410>.

Saperstein, A. (2024). Recognizing Identity Fluidity in Demographic Research. *Population and Development Review*, 1-20. DOI: <https://doi.org/10.1111/padr.12670>.

Svensson, Y., & Flensner, K. (2024). The Construction and Negotiation of Social Identities Following a School Desegregation Initiative in Sweden. *Identity*, 25, 115-133. DOI: <https://doi.org/10.1080/15283488.2024.2383760>.

УДК 159.9:364.6

Івченко Регіна Володимирівна

працівниця з психосоціальної підтримки

Міжнародного комітету порятунку (IRC),

Відокремлений підрозділ у м. Дніпро, Україна

only4regina@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7899-3412

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕГІОНАХ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Стаття присвячена вивченню резильєнтності як психологічного чинника, що забезпечує збереження професійної ідентичності працівників гуманітарних організацій у регіонах, постраждалих від війни. Показано, що резильєнтність виконує буферну функцію між впливом стресу та проявами емоційного вигоряння, підтримуючи відчуття професійного сенсу, компетентності та приналежності до гуманітарної спільноти. Результати емпіричного дослідження підтвердили, що високий рівень резильєнтності пов'язаний із нижчим рівнем вигоряння та вищою задоволеністю роботою, що відображає цілісність і стійкість професійного «Я» фахівців.

Ключові слова: професійна ідентичність, резильєнтність, емоційне вигоряння, задоволеність роботою.

Повномасштабна війна в Україні істотно ускладнила діяльність гуманітарних організацій, посиливши емоційне навантаження, невизначеність і моральну відповідальність працівників. Щоденний контакт із людським горем, дефіцит ресурсів і необхідність ухвалювати швидкі рішення у кризових ситуаціях створюють умови, у яких зростає ризик емоційного вигоряння, професійної деформації та втрати

смыслів діяльності. Як підкреслюють О. Главатська та Г. Рідкодубська, для фахівців соціальної і гуманітарної сфери вигоряння часто є наслідком постійної взаємодії з людьми у стані кризи, високих етичних вимог і обмежених можливостей для відновлення, що веде до зниження задоволеності роботою та послаблення професійної ідентичності (Главатська, & Рідкодубська, 2017). У таких умовах особливої значущості набуває питання збереження професійної ідентичності, яка визначається як усвідомлення себе компетентним, відповідальним фахівцем, здатним реалізовувати гуманітарні цінності й підтримувати відчуття приналежності до професійної спільноти. За визначенням О. Кокуна, професійна ідентичність виконує роль внутрішнього орієнтира, що забезпечує цілісність особистості у складних умовах, регулюючи рівень включеності у професійну діяльність і готовність долати труднощі (Коkun, 2025). Т. М. Титаренко наголошує, що професійна ідентичність має не лише когнітивний, а й екзистенційний вимір, оскільки пов'язана з почуттям сенсу, ціннісної самореалізації та продовженням життєвої місії (Титаренко, 2016). На нашу думку, показниками збереження професійної ідентичності у працівників гуманітарних організацій є низькі рівні емоційного вигоряння та висока задоволеність професією, що відображають як емоційний, так і смислово-мотиваційний аспект їхнього функціонування.

Водночас резильєнтність виступає головним психологічним ресурсом, який дозволяє зберігати стабільність професійної ідентичності навіть у найскладніших умовах. За А. Мастен, це «звичайна магія» людської природи – здатність підтримувати адаптивне функціонування попри вплив серйозних життєвих труднощів (Masten, 2014). У сучасних українських дослідженнях О. Коkun і Г. Лазос підкреслюють, що у воєнний період резильєнтність стає центральною характеристикою фахівців соціономічних професій, адже забезпечує емоційну рівновагу, почуття компетентності та готовність діяти в умовах невизначеності (Коkun, 2025; Лазос, 2018). Результати досліджень Т. Брижоватого, О. Волгіної та колег, які описує О. Главатська свідчать, що навіть за умов підвищеного

навантаження та ризику вигорання розвиток резильєнтності значно знижує прояви професійного виснаження (Главатська, 2017). Подібні висновки зробила і Р. В. Шевченко, яка довела, що серед волонтерів у воєнний період саме високий рівень резильєнтності асоціюється з більшою задоволеністю діяльністю та меншими симптомами емоційного виснаження (Шевченко, 2023).

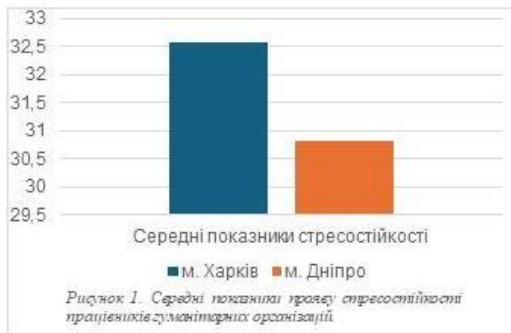
Таким чином, резильєнтність опосередковує взаємозв'язок між емоційним вигоранням і професійною ідентичністю, знижуючи вплив стресу й підсилюючи відчуття професійного сенсу. Працівники з високою резильєнтністю здатні бачити труднощі як виклики, зберігати оптимізм і мотивацію, підтримувати колегіальну взаємодію та моральну залученість до гуманітарної місії. Натомість низька резильєнтність супроводжується зниженням емпатії, втратою відчуття ефективності й появою емоційного відчуження, що призводить до поступової деформації професійної ідентичності.

Було проведено емпіричне дослідження рівня резильєнтності, задоволеності професією та емоційного вигорання серед працівників гуманітарних організацій у двох прифронтових містах – Харкові та Дніпрі, які відіграють провідну роль у наданні допомоги постраждалому населенню. Незважаючи на відмінності у рівні безпеки та характері навантаження, результати показали, що резильєнтність є ключовим ресурсом збереження професійної ідентичності фахівців. Вона виступає компенсаторним механізмом, який знижує ризик емоційного вигорання, підвищує задоволеність роботою та підтримує відчуття професійного сенсу й відповідальності за свою гуманітарну місію.

Дослідження було проведено на вибірці працівників гуманітарних організацій у Харкові та Дніпрі, до якої увійшло переважно жінок (приблизно 85–88 %) віком від 30 до 45 років, середній вік респондентів становив близько 39 років. Найбільшу частку учасників склали співробітники відділу захисту дітей, медичного відділу та Простору WPE (Захист і розширення прав і можливостей жінок), що відображає фемінізований характер гуманітарної діяльності. Менш чисельно були представлені логістичний, операційний,

фінансово-адміністративний та правозахисний підрозділи, де працюють переважно чоловіки.

В дослідженні були застосовані такі методики як опитувальник професійного вигорання О. Чабана, методика стресостійкості/резильєнтності Коннора Девідсона в адаптації Н. Школіної; Опитувальник задоволеності роботою Н. Гури та О. Вельдбрехта. Як видно з рисунка 1, середній рівень

стресостійкості працівників гуманітарних організацій у Харкові дещо вищий, ніж у Дніпрі, однак за критерієм Манна-Уїтні ($U_{\text{емп}} = 368$) статистично значущих відмінностей не виявлено. Це свідчить, що незалежно від регіональних відмінностей у безпековій ситуації,

респонденти обох груп зберігають порівняно високий рівень стресостійкості, який дає змогу ефективно виконувати професійні завдання. Тенденція до вищих показників у харківських працівників може відображати мобілізаційний характер адаптації – адаптації до постійної загрози та розвиток швидких механізмів саморегуляції. Для дніпровських фахівців більш вираженою є смислова та емоційна стійкість, що ґрунтується на усвідомленні важливості своєї гуманітарної місії. На рис. 2 представлені результати прояву показників емоційного вигорання та задоволеності роботою у працівників гуманітарних організацій.

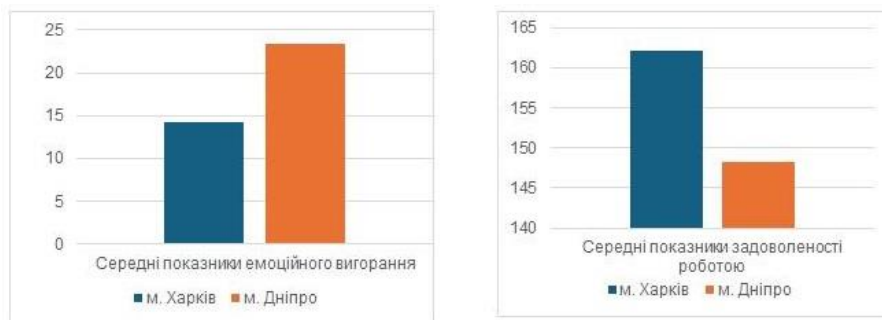

Рис. 2. Середні показники прояву емоційного вигорання та задоволеності роботою у працівників гуманітарних організацій.

Як показано на рисунку 2, відмінності між показниками емоційного вигоряння та задоволеності роботою у працівників гуманітарних організацій є статистично підтвердженими. За критерієм Манна–Уїтні встановлено значущі розбіжності на 5% рівні значущості: для емоційного вигоряння ($U_{\text{емп}} = 271,5$) та задоволеності роботою ($U_{\text{емп}} = 278$). Працівники з Дніпра виявили вищий рівень емоційного вигоряння, що може бути наслідком інтенсивного навантаження та кумулятивного стресу, пов'язаного з великою кількістю бенефіціарів.

Водночас харківські фахівці продемонстрували вищу задоволеність роботою, що пояснюється глибшою смисловою залученістю, почуттям місії та професійної солідарності в умовах підвищеного ризику. Це узгоджується з позицією О. Кокуна і Т. Титаренко, які підкреслюють, що усвідомлення значущості власної праці сприяє збереженню внутрішньої стійкості та професійної ідентичності в умовах кризи.

Додатково проведений кореляційний аналіз дозволив виявити статистично значущі зв'язки між основними психологічними показниками у вибірках обох міст. Між рівнем резильєнтності та емоційного вигоряння встановлено негативні кореляції, що свідчить: чим вищою є здатність до психологічного відновлення, тим нижчим виявляється рівень вигоряння. У місті Харкові цей зв'язок є більш вираженим ($r = -0,479$), ніж у Дніпрі ($r = -0,287$), що вказує на щільнішу взаємодію між внутрішньою стійкістю та емоційною регуляцією у фахівців, які працюють у зоні підвищеного ризику. Ймовірно, у харківських працівників резильєнтність виконує більш активну буферну функцію, оскільки її роль у щоденному подоланні стресу є критичною для збереження професійної ефективності та психологічної цілісності.

Водночас виявлено позитивні кореляційні зв'язки між резильєнтністю та задоволеністю роботою: у Харкові ($r = 0,509$), у Дніпрі ($r = 0,328$). Це свідчить, що чим вищим є рівень психологічної стійкості, тим більш вираженим є почуття професійного сенсу, задоволення виконуваними обов'язками та відчуття відповідності між власними цінностями і місією організації.

Більш щільний зв'язок у харківській вибірці може пояснюватися тим, що резильєнтність тут виступає не лише особистісним ресурсом, а й елементом професійної ідентичності, пов'язаної з відчуттям місії, мужності та спільної відповідальності.

Отже, результати кореляційного аналізу підтверджують, що резильєнтність знижує рівень емоційного вигорання та підвищує задоволеність роботою, підтримуючи цілісність професійної ідентичності. Тісніші зв'язки цих показників у харківських працівників свідчать про більш стійку професійну самосвідомість. Розвиток резильєнтності є важливим напрямом психологічної підтримки гуманітарних фахівців, що сприяє профілактиці вигорання та збереженню психологічної рівноваги в умовах війни.

Список використаних джерел:

Главатська, О. (2017). Особливості професійного вигорання соціальних працівників. *Social Work and Education*, 4(2), 46–62.

Кокур, О. М. (2025). *Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика*. (Монографія). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Лазос, Г. П. (2018). Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія, Вип. 14*, 26–64.

Рідкодубська, Г. А. (2020). Професійне вигорання соціальних працівників. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (1), 266–271.

Титаренко, Т. М. (Ред.). (2016). *Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія*. Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. Київ : Міленіум.

Шевченко, Р. В. (2023). Психологічні особливості резильєнтності волонтерів в умовах воєнного часу. *Наукові перспективи*, 4(34), 594–602.

Masten, A. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: The Guilford Press.

УДК 159.923.2

Коваленко Алла Борисівна

доктор психологічних наук, професор, факультет психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
akovalenko@knu.ua

ORCID: 0000-0001-6458-5325

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Представлено теоретичний аналіз проблеми гендерної ідентичності, яка розглядається як частина базової ідентичності людини, внутрішньою структурою, що виконує суттєву роль у процесах адаптації та саморегуляції, а також характеризує визначення індивідом самого себе як представника певної статі, поєднання у собі тих чи інших властивостей або заперечення наявності певних якостей. Під час війни спостерігається подвійна картина щодо гендерної ідентичності: з одного боку, відбувається закріплення традиційних гендерних ролей (на жінок покладається відповідальність за підтримку чоловіків у тилу та репродуктивну працю, а на чоловіків — за захист), а з іншого — прогрес у питанні гендерної рівності та участь жінок у військовій сфері.

Ключові слова: *гендер, стать, гендерна ідентичність, гендерна рівність, динамічність ідентичності.*

Актуальність теми. Стрімкі зміни, які відбуваються у різних сферах суспільства, змінюють уявлення про різні суспільні явища та самих себе. Це стосується і статевих ролей та гендерної ідентичності. Тривалий час різноманітні стереотипи впливали на структуру суспільної взаємодії та

відтворювалися через різні канали соціалізації та визначали жорсткі нормативні рамки для розуміння соціально прийнятної поведінки чоловіків і жінок, обмежуючи індивідуальну свободу вибору та можливість самореалізації, а також зумовлювали експектації щодо професійної діяльності, стилю спілкування, розподілу сімейних обов'язків, громадської активності та емоційної експресивності представників різних статей. В умовах війни дещо змінюється уявлення про гендерні ролі, що і хотілося б з'ясувати у ході дослідження.

Постановка проблеми. Значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців здійснили суттєвий внесок у вивчення проблематики гендерної ідентичності. С. Бем розробила концепцію андрогінності та створила опитувальник для оцінювання психологічної статі. Її дослідження дали змогу подолати дихотомічну модель маскулінності й фемінності, запропонувавши більш гнучке розуміння гендерної ідентичності. Р. Столлер увів у науковий обіг поняття «гендерна ідентичність» як окрему від біологічної статі категорію. Е. Гідденс розглядав гендер як конститутивну складову соціальної структури та наголошував на динаміці соціального конструювання ролей чоловіків і жінок у різних сферах життєдіяльності.

Попри наявність вагомої теоретичної бази, окремі аспекти проблеми гендерної ідентичності залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, ще потребує поглибленого дослідження особливостей гендерної ідентичності під час війни.

Виклад основного матеріалу. Поняття «гендер» протягом останніх десятиліть набуло особливої популярності, а в зв'язку з цим і різноманітності тлумачень. Спочатку цей термін застосовувався в контексті опису ситуацій, за яких існувала невідповідність між біологічною статтю індивіда та його внутрішнім уявленням про себе. З часом це поняття трансформувалося у категорію, що репрезентує соціально сконструйовані ролі, норми, очікування й

уявлення, пов'язані з маскулінністю та фемінінністю, які формуються й закріплюються у ході соціалізації особистості.

До наукового обігу термін «гендер» введено Д. Мані у 1955 році. Цим терміном він позначав соціальні аспекти статевої ідентичності, що не зводяться виключно до біологічних характеристик. У концептуальній моделі Д. Мані стать і гендер представлені як інтегровані компоненти єдиної цілісної структури, яка формується під впливом як біологічних, так і соціальних чинників, які перебувають у постійному взаємозв'язку, створюючи динамічну систему формування гендерної ідентичності (Ткалич, 2016).

Осмислення співвідношення понять «стать» і «гендер» принципово змінилося у 1968 році завдяки Р. Столлеру, який обґрунтував автономність цих понять, запропонувавши розглядати біологічну стать у межах медико-фізіологічного аналізу, а гендер — у площині психологічної та соціокультурної рефлексії (Фурман, & Надвинична, 2016). Р.Столлер чітко розмежував поняття «гендерна ідентичність» (тобто внутрішнє усвідомлення себе як представника певної статі) і «гендерна роль» (поведінкові прояви, пов'язані з очікуваннями суспільства) (Фурман, & Надвинична, 2016).

Послідовником Р.Столлера був Дж. Майерс, який розглядав гендер як одну з провідних характеристик особистості, що опосередковує психологічні стратегії поведінки, міжособистісну взаємодію та способи самопрезентації. За твердженням Дж. Майерса, гендерна ідентичність формується внаслідок взаємодії статевої конституції та суспільних очікувань, культурних сценаріїв і нормативних шаблонів. Таке поєднання дозволяє пояснювати складні прояви гендерної поведінки як результат одночасної дії кількох векторів впливу – від індивідуальної нейропсихологічної організації до культурного тиску з боку соціуму (Коханова, & Бурячок, 2023). Подібної позиції дотримується Ш. Берн, яка трактує гендерну ідентичність як соціально-біологічну характеристику, що включає не лише анатомо-фізіологічні особливості, а й символічні структури, через які суспільство кодує уявлення про «чоловіче» та «жіноче». Ш. Берн

вважає доцільним використання терміна «статеві відмінності» для позначення тих аспектів поведінки, що є продуктом біологічної детермінації, проте визнає також дієвість соціальних механізмів, які підтримують або трансформують ці відмінності.

Термін «гендерна ідентичність» введено до наукового обігу Дж. Мані в 1955 р. для позначення внутрішнього самовідчуття людини як чоловіка чи жінки (Іванова, & Карч, (2020). За період вивчення цього феномену сформувались різноманітні підходи до його розуміння та інтерпретації: як одна з частин базової структури ідентичності, яка характеризує індивіда з точки зору його належності до чоловічої або жіночої групи; як ототожнення з певною статтю та ставлення до самого себе як до представника даної статі, засвоєння й опанування відповідних цьому правил та норм поведінки; як процес формування особистісних характеристик і засвоєння відповідних певній статі норм; як належність до соціальної групи на основі статевих ознак; як усвідомлення свого зв'язку з культурними означеннями маскулінності та феміності; як інтегральна характеристика «Я структури»; як психосексуальний розвиток особистості, опанування нею різних соціальних ролей та формування в процесі розвитку сексуальної орієнтації.

Гендерна ідентичність є частиною базової ідентичності людини, внутрішньою структурою, що виконує суттєву роль у процесах адаптації та саморегуляції, а також характеризує самоідентифікацію особистості, визначення індивідом самого себе як представника певної статі – чоловічої й жіночої, поєднання у собі тих чи інших властивостей або заперечення наявності певних якостей (Донець, 2014).

Ідентичність особистості не є статичною — вона змінюється впродовж життя внаслідок здобуття людиною нового досвіду, зміни середовища, умов життя, переживання особистих потрясінь і просто розвитку особистості. Динамічність ідентичності дає людині можливість адаптуватися до нових умов життя і розвиватися. Ідентичність є гнучкою, але має стабільні аспекти

(наприклад, базові цінності чи темперамент). Війна є одним із зовнішніх чинників кардинальних змін ідентичності особистості.

За даними сайту Український інтерес (Віра Валле, 2025) після початку повномасштабного вторгнення українці відчули свою приналежність до української нації, відбулася реінтерпретація національної історії: українці дедалі більше звертаються до своєї історії, шукають зв'язків із героями минулого, які боролися за свободу. Крім цього, війна об'єднала людей навколо спільної мети, стираючи регіональні відмінності.

Але є чинники і того, що могло роз'єднати українців: це добровільний вступ до війська і боротьба за незалежність країни, а з іншого боку – ухилення від служби; це сім'ї, які втратили рідну людину на війні, чи ті, хто переховують близьку людину для уникнення служби у Збройних силах; це перебування у своїй країні чи виїзд за кордон; це рішення залишитися жити на окупованій території чи переїзд на територію, яка контролюється Україною. Таких поляризованих умов, які впливають на зміну ідентичності, можна наводити ще багато. При цьому важливо розуміти особливості динаміки ідентичності представників кожної із цих груп.

Гендерна ідентичність населення України також зазнала змін. Війна змінила традиційне уявлення про те, що захищати країну — це суто чоловічий обов'язок. Значна кількість жінок долучилася до Збройних сил України, займаючи бойові та інші військові посади. Це привело до руйнування уявлення про жінку як «берегиню» в тилу та чоловіка як «захисника».

Тому можна констатувати, що під час війни спостерігається подвійна картина щодо гендерної ідентичності: з одного боку, відбувається закріплення традиційних гендерних ролей у суспільстві та законодавстві, коли на жінок покладається відповідальність за підтримку чоловіків у тилу та репродуктивну працю, а чоловіків — за захист; а з іншого — відбувається прогрес у питанні гендерної рівності, пов'язаний з інтеграцією в ЄС та участю жінок у військовій сфері. В екстремальних умовах суспільство стає більш сприйнятливим до

нових, нестандартних ролей для жінок, зокрема військових. Війна створює як виклики для гендерної рівності, так і можливості для її розвитку.

У випадку мобілізації когось з подружжя, ідентичність обох змінюється. Той, хто залишається у тилу, має частково чи повністю перебрати на себе обов'язки, які раніше виконувалися партнером: виховання дитини, фінансове забезпечення, емоційна підтримка. Таким чином виникає нова ідентичність особистості — «сильний батько чи мати», що має бути опорою для себе, дитини тощо. Крім цього, постійним стає страх за життя та здоров'я партнера, який знаходиться на фронті. Ці нові обов'язки, функції, почуття впливають на самооцінку та психологічну рівновагу. Разом із тим, з'являється гордість за партнера, який бореться за родину, націю, країну. Ті, хто залишилися в тилу, часто об'єднуються з сім'ями інших військових, що може формувати нову соціальну ідентичність. У разі тривалої відсутності партнера або його втрати, інший партнер бере на себе відповідальність за збереження пам'яті про нього (неї) для дитини. Це створює тісний зв'язок із ідентичністю сім'ї та виховує у дитині цінності, які пов'язують її із батьком чи матір'ю.

Отже, війна, як екстремальна ситуація, з одного боку, поглиблює існуючі гендерні проблеми, а з іншого — стає каталізатором змін та прогресу в напрямку більшої рівності та інклюзивності.

Список використаних джерел:

Валле В. (2025). *Ідентичність особистості під час війни*. – Режим доступу: <https://uain.press/articles/identichnist-osobistosti-pid-chas-vijni-1822409>

Донець А. А. (2014). Особливості формування гендерної ідентичності особистості в підлітковому віці. *Молодий вчений*. 7, 162–164.

Іванова Т. В., & Карч М.О. (2020). Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31 (4), 28-33.

Коваленко, А. Б., & Безверха, К. С. (2017). Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1(3), 48-62.

Коханова О., & Бурячок Є. (2023). Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 39(1), 87-93.

Ткалич М. Г. (2016). *Гендерна психологія* : навч. посіб. Київ : Академвидав, 304.

Фурман А. В., & Надвинична Т. Л. (2016). Основи гендерної рівності: навч. посібн. Тернопіль: *Економічна думка*, 168.

УДК 159.923.2

Кожух Діана Олександрівна

студентка 4-го курсу факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

kozuh.fox@gmail.com

ORCID: 0009-0006-3843-5984

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано основні підходи до вивчення цифрової ідентичності в сучасному інформаційному суспільстві. Розглянуто технічний, соціально-психологічний та міждисциплінарний напрями, що пояснюють різні аспекти формування цифрової ідентичності особистості у віртуальному середовищі.

Ключові слова: *цифрова ідентичність, самопрезентація, атрибути, «датоване я».*

У сьогоднішніх реаліях дуже складно уявити свою рутину без цифрової складової. Від цієї частини нашого життя ми отримали нові: ролі, звички, а також форми ідентичності, які функціонують у віртуальному просторі, тому дослідження в цій темі є як ніколи актуальним.

Ідентичність - це не просто слово, а фундаментальна риса або складова людини, а також основа індивідуального та соціального існування людини (Rodrigues, 2016). Ідентичність є основою для взаємного самопізнання суспільства, оскільки вона «відіграє центральну роль у процесі колективного створення сенсу, реалізації самовизначення, створення соціального капіталу та суспільної довіри» (Brescia, 2021).

Так само, як і загальне поняття ідентичності, цифрова ідентичність піддається різним інтерпретаціям у різних академічних галузях та дискурсах. Наприклад, у дослідженнях соціальних медіа, цифрова ідентичність часто розглядається крізь призму онлайн-взаємодій та конструювання ідентичності у віртуальних просторах (Marwick, 2013; Papacharissi, 2010).

Дослідження цифрової ідентичності поєднує безліч підходів, перш за все, технічний - за яким вивчають інфраструктури цифрових ідентифікаційних систем. За цим підходом цифрова ідентичність - це сукупність електронно зафіксованих та збережених атрибутів ідентичності, які однозначно описують особу в певному контексті та використовуються для електронних транзакцій. Система цифрової ідентичності - це системи та процеси, що управляють життєвим циклом індивідуальних цифрових ідентичностей.

Цифрова ідентичність особи може складатися з різних атрибутів, включаючи біографічні дані (наприклад, ім'я, вік, стать, адреса) та біометричні дані (наприклад, відбитки пальців, сканування райдужної оболонки ока, відбитки долонь), а також інші атрибути, які більш широко пов'язані з діяльністю особи або з тим, що хтось інший знає про цю особу. (World Bank Group, 2016).

В західних джерелах «Digital identity» трактують як сукупність характеристик та даних, що дозволяють ідентифікувати особу у цифровому середовищі (Alamillo-Domingo, 2020). Тобто, це те, що суб'єкт має і використовує у відповідь на запити про цифрову ідентифікацію, автентифікацію або підтвердження повноважень. На думку М. Роблес-Каррільо цифрова ідентичність - складна категорія, яка має власні контексти, функції та правові аспекти. (Robles-Carrillo, 2024).

Перевагами технологічного підходу є чітка операціоналізація поняття, можливість створення конкретних технічних рішень, забезпечення високого рівня безпеки. З методології цей підхід використовує кількісні та інженерно-

аналітичні методи: аналіз користувацьких даних, статистику доступів, моделювання інформаційних процесів.

На політичному рівні цифрова ідентичність була визначена як «сукупність електронно зафіксованих та збережених атрибутів ідентичності, які однозначно описують особу в певному контексті та використовуються для електронних транзакцій» (Група Світового банку, GSMA та Secure Identity Alliance, 2016).

Наступний підхід - соціально-психологічний. Jussara Rowland & João Estevens виділили три особливі поняття - цифрова ідентифікація, самопрезентація та «датоване я» - кожне з яких відповідає конкретним аспектам онлайн-досвіду користувачів. Вони підкреслюють багатовимірність цифрової ідентичності, висвітлюючи її динамічний характер та потенціал для постійного переосмислення. «Datafied self» - профілі споживачів, які агрегують видиму і невидиму інформацію про онлайн-ідентичність користувача, встановлюючи динамічні кореляції між різними типами доступних даних. (Rowland & Estevens, 2024).

Дослідження демонструють амбівалентність впливу цифрових технологій на ідентичність. З одного боку, онлайн-середовище надає можливості для експериментування з ідентичністю, самовираження. З іншого боку, постійне порівняння себе з іншими в соціальних мережах може призводити до зниження самооцінки, тривожності, депресії (Primack, Shensa, Escobar-Viera, 2017).

Дуже часто можна спостерігати, що цифрова ідентичність не є справжнім відображенням офлайн-ідентичності, а представляє собою складний процес вибіркової самопрезентації, де користувачі створюють «ідеалізовані» версії себе.

Сучасні дослідження все частіше схиляються до інтегрованого міждисциплінарного підходу, який синтезує технологічні, юридичні, соціологічні та психологічні аспекти. Цей підхід визначає цифрову ідентичність як «складну динамічну, багаторівневу та контекстуальну структуру, що може

бути одночасно індивідуальною й колективною, реальною й символічною, стабільною чи мінливою.

На сьогодні не існує єдиної універсальної системи цифрової ідентифікації, придатної для всіх контекстів глобального цифрового простору. Дослідження показують, що цифрова ідентичність є міждисциплінарним явищем, яке поєднує філософські, психологічні, соціологічні, антропологічні, політичні та економічні аспекти. Вона має витоки у фізичній (первинній) ідентичності людини, однак у цифровому середовищі набуває нових характеристик і не обмежується лише правовими рамками. Така багатогранність пояснює труднощі у формулюванні єдиного визначення. одні дослідники акцентують увагу на інформаційно-технічній природі цього феномена, інші - на соціально-комунікативних або психологічних вимірах. (Robles-Carrillo, 2024)

Попри різноманіття підходів, більшість науковців погоджуються, що цифрову ідентичність неможливо описати суто технічними термінами без урахування її соціальних і правових наслідків. Саме тому вона розглядається як багатовимірна реальність, що потребує комплексного аналізу.

Отже, можемо зробити висновок, що цифрова ідентичність - це складне, багаторівневе утворення, що поєднує технічні, соціальні, культурні та психологічні аспекти. Аналіз підходів показав, що технічний напрям досліджує інфраструктури цифрових систем, соціально-психологічний - процеси самопізнання та взаємодії, а інтегрований міждисциплінарний підхід об'єднує ці виміри в єдину концептуальну рамку. Не існує універсальної моделі цифрової ідентифікації, адже вона формується у взаємодії технологічних і людських чинників. Подальший розвиток теорії та практики цифрової ідентичності вимагає: продовження міждисциплінарних досліджень з використанням як кількісних, так і якісних методів; вдосконалення технологічних рішень; адаптації правових норм до динамічних технологічних змін; розробки програм підвищення цифрової грамотності населення.

Список використаних джерел:

Allen, C. (2016). *The path to self-sovereign identity*. Decentralized Identity Foundation. – Retrieved from: <https://decentralized-id.com/literature/self-sovereign-identity/>

Primack, B. A., Shensa, A., Escobar-Viera, C. G., et al. (2017). Use of multiple social media platforms and symptoms of depression and anxiety. *Computers in Human Behavior*, 69, 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.013>

Robles-Carrillo, M. (2024). Digital identity: An approach to its nature, concept, and functionalities. *International Journal of Law and Information Technology*, 32, eaae019. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaae019>

Rodrigues, R. (2016). Digital identity in the age of big data. *Philosophy & Technology*, 29(3), 317–336. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13347-016-0219-0>

Rowland, J., & Estevens, J. (2024). What is your digital identity? Unpacking users' understandings of an evolving concept in datafied societies. *Journal of Digital Culture and Society*.

World Bank Group, GSMA, & Secure Identity Alliance. (2016). *Digital identity: Towards shared principles for public and private sector cooperation*. Washington, DC: World Bank. – Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/600821469220400272/pdf/107201-WP-PUBLIC-WB-GSMA-SIADigitalIdentity-WEB.pdf>

УДК 159.923.2

Літтiх Маргарита Сергiївна

студентка 2 курсу магістратури ОНП «Психологія»,

факультет психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

margolittih@gmail.com

ORCID: 0009-0008-0124-7327

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто основні механізми становлення гендерної ідентичності, описано класичні теоретичні підходи, психодинамічні та гуманістичні аспекти її формування, а також сучасні виклики, пов'язані з культурними трансформаціями, кризами та феноменом гендерної дисфорії. Окрему увагу було приділено інтегративним біопсихосоціальним підходам і специфіці становлення гендерної ідентичності в українському контексті.

Ключові слова: *гендерна ідентичність, соціалізація, гендерні схеми, біопсихосоціальна модель, гендерна дисфорія.*

Становлення гендерної ідентичності є складним, багаторівневим процесом, який охоплює як біологічні, так і соціокультурні, психологічні та особистісно-екзистенційні аспекти розвитку людини. Гендерна ідентичність - це не лише усвідомлення власної належності до певної статі, а й інтеграція цієї належності у структуру Я-концепції, систему цінностей, міжособистісних взаємин і життєвих сценаріїв. Проблематика її становлення стає особливо актуальною в умовах постмодерного суспільства, де традиційні статево-рольові

моделі зазнають трансформацій, а сам феномен гендеру дедалі частіше інтерпретується як континуум, а не як бінарна категорія.

На ранніх етапах онтогенезу ключову роль у формуванні гендерної ідентичності відіграють процеси ідентифікації з батьками, засвоєння культурно зумовлених рольових очікувань і соціалізаційних норм. Відповідно до теорії соціального навічання, дитина інтеріоризує моделі поведінки, спостерігаючи за реакціями оточення, що підкріплюють або гальмують ті чи інші прояви «чоловічого» чи «жіночого» патерну (Bandura, 1977). Водночас, згідно з моделями Л. Колберга та С. Бем, усвідомлення власної статевої стабільності та константності формується поступово, проходячи стадії від дифузного сприйняття статеких відмінностей до інтегрованого розуміння гендерної ролі як частини особистісної цілісності (Kohlberg, 1966; Bem, 1981).

Проблеми виникають тоді, коли в процесі соціалізації відбувається конфлікт між індивідуальними особливостями, тілесним самосприйняттям і соціокультурними очікуваннями. Згідно з психоаналітичним підходом гендерна ідентичність формується через складну діалектику бажання, символічних означень та процесів інтеріоризації соціальних заборон, що може призводити до внутрішніх суперечностей і психічного напруження. У сучасному психоаналітичному дискурсі підкреслюється, що порушення гармонійного становлення гендерної ідентичності часто пов'язане з дефіцитом «дзеркального відображення» в первинному об'єкті прив'язаності, коли дитина не отримує достатнього підтвердження своєї тілесної та психічної цілісності (Lacan, 2021).

З позицій гуманістичної психології (Maslow, 1970; Rogers, 2012) центральною проблемою виступає розрив між автентичним досвідом особистості та зовнішніми вимогами суспільства щодо «правильності» самовираження. У цьому контексті розвиток гендерної ідентичності постає як процес самоприйняття, пошуку внутрішньої узгодженості та подолання соціального тиску, що спрямований на конформність. Порушення цього процесу проявляються у феномені «гендерної дисфорії», в утворенні фіксованих

рольових шаблонів, у зниженні рівня самооцінки та у внутрішньоособистісних конфліктах, що блокують самореалізацію (Coleman et al., 2022).

Соціокультурні фактори (медіа, освіта, мова, релігія, економічні структури) виступають потужними агентами конструювання гендерної реальності. У сучасних суспільствах спостерігається зростаюча фрагментація гендерних ролей: традиційна дихотомія «маскулінності» й «фемінності» поступається місцем множинним, гнучким ідентичностям. Ця тенденція має як емансипативний, так і дезорієнтуючий потенціал: з одного боку, вона розширює можливості для самовираження, з іншого — ускладнює процес інтеграції власного «Я», провокуючи стан невизначеності, рольової дифузії або тривалої ідентифікаційної кризи (Vem, 1981).

Сучасна психологічна наука розглядає становлення гендерної ідентичності як динамічну систему, в якій біологічна стать взаємодіє із соціальною конструкцією гендеру через призму індивідуального досвіду, культурних символів і особистісної рефлексії. Найбільш продуктивними виявляються інтегративні підходи (наприклад, біопсихосоціальна модель), що дозволяють уникнути редукціонізму й визнають багатовимірність гендеру. У цьому контексті важливо досліджувати не лише відхилення чи «проблеми» ідентичності, але й ресурси, через які особистість здатна трансформувати соціальні наративи у власну систему сенсів (Fausto-Sterling, 2000).

В українському соціокультурному контексті проблеми розвитку гендерної ідентичності посилюються наслідками воєнного досвіду, трансформацією родинних структур, переосмисленням патріархальних цінностей і роллю жінки та чоловіка у сфері громадянської активності. У цьому сенсі психологічна підтримка має бути спрямована не лише на індивідуальну адаптацію, але й на створення умов для формування здорової, гнучкої, толерантної гендерної свідомості, здатної до саморефлексії та прийняття різноманіття.

Таким чином, проблематика становлення й розвитку гендерної ідентичності охоплює коло фундаментальних питань - від біологічної

детермінації до культурної символіки, від інтимної тілесності до соціальної комунікації. Її дослідження має міждисциплінарний характер і вимагає глибокого розуміння взаємодії психіки, культури й особистісного досвіду. Знання цих закономірностей створює основу для формування психологічно зрілої, цілісної ідентичності, яка може бути стійкою до соціальних змін і водночас відкритою до саморозвитку та різноманітності сучасного світу.

Список використаних джерел:

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>

Coleman, E., Radix, A. E., Bouman, W. P., Brown, G. R., de Vries, A. L. C., Deutsch, M. B., Ettner, R., Fraser, L., Goodman, M., Green, J., Hancock, A. B., Johnson, T. W., Karasic, D. H., Knudson, G. A., Leibowitz, S. F., Meyer-Bahlburg, H. F. L., Monstrey, S. J., Motmans, J., Nahata, L., Nieder, T. O., Arcelus, J. (2022). Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8. *International journal of transgender health*, 23 (Suppl.1), S1-S259. DOI: <https://doi.org/10.1080/26895269.2022.2100644>

Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.

Kohlberg, L. (1966). *A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes*. Center for Moral Education.

Lacan, J. (2021). *Ecrits: A Selection*. Taylor & Francis Group.

Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. Harper & Row.

Rogers, C. (2012). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

УДК 159.9+612.8

Малишева Каріне Олегівна

кандидатка психологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри експериментальної та прикладної психології
факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

karinemalysheva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3903-5799

Литвин Сергій Віталійович

доктор філософії в галузі знань 053 Психологія,
асистент кафедри експериментальної та прикладної психології
факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

sergiylytvyn@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2859-1530

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ НЕЙРОНАУКИ

Процес розвитку ідентичності особистості розглянуто в контексті соціальної нейронауки. Проаналізовано нейронні кореляти самоусвідомлення, а також нейропсихологічні механізми функціонування внутрішньоособистісного і міжособистісного аспектів соціального пізнання. Окреслено роль нейронної мережі спокою (дефолтної нейромережі) та імпліцитної теорії свідомості у якості нейропсихологічних передумов розвитку ідентичності особистості.

Ключові слова: *розвиток ідентичності особистості, соціальна нейронаука, нейронні кореляти самоусвідомлення, нейронна мережа спокою (дефолтна нейромережа), імпліцитна теорія свідомості.*

Термін «соціальна нейронаука» запропонований Джоном Качіоппо та Гарі Бернтсоном у їхній статті під назвою «Соціально-психологічний внесок у десятиліття мозку: доктрина багаторівневого аналізу» (Cacioppo & Berntson, 1992). Підхід соціальної нейронауки розвивався під значним впливом соціальної психології. Соціальна нейронаука адаптує методи дослідження мозку для вивчення соціально-психологічних явищ, а також доповнює психологічні концепції описом нейронних, гормональних, клітинних та генетичних механізмів соціальної адаптації особистості. У такий спосіб ця міждисциплінарна галузь знань прагне дослідити взаємоз'язки, які існують між соціальним та біологічним рівнями організації (Cacioppo & Berntson, 1992; Cacioppo et al., 2010; Ward, 2016). При дослідженні таких взаємозв'язків важливим є дотримання нередуктивного підходу, адже пояснювальні моделі на рівні мозкових механізмів мають поєднуватися із пояснювальними моделями на психологічному та соціальному рівнях. І соціальний та психологічний рівні не можуть бути зведені (редуковані) лише до рівня мозкових механізмів (Ward, 2016). В рамках соціальної нейронауки нередуктивний підхід до вивчення взаємозв'язків між соціальними та біологічними явищами реалізується у формі доктрини багаторівневого аналізу. Ця доктрина визначена у формі трьох принципів детермінації, які лежать у основі соціальної нейронауки: 1) принцип множинного детермінізму, 2) принцип неадитивного детермінізму та 3) принцип реципрокного детермінізму (Cacioppo & Berntson, 1992). Завдяки застосуванню цих принципів, забезпечується нередуктивне дослідження нейронаукових механізмів соціально психологічних явищ. Так, наприклад, якщо певне явище вивчається на одному із рівнів організації, його множинні детермінанти можуть бути досліджені на різних рівнях організації, а також між

рівнями організації. Так само властивості колективного цілого не завжди передбачувані на основі вивчення властивостей його частин. Як наслідок, властивості цілого мають вивчатися на різних рівнях організації. Окрім того, між мікроскопічними детермінантами (такими, як біологічні чинники) та макроскопічними детермінантами (якими є соціальні чинники) існує реципроний вплив. Цей взаємовплив характеризує взаємодію між соціальними і біологічними чинниками, які детермінують мозкові процеси, поведінку та психічні функції.

Соціальна нейронаука пропонує міждисциплінарний підхід до вивчення ідентичності особистості, який ґрунтується на поєднанні соціальної психології та наук про мозок (Cacioppo et al., 2010; Christen & Decety, 2014; Todorov et al., 2011; Ward, 2016). Методи нейровізуалізації а також нейропсихологічні тести використовуються для дослідження психологічних закономірностей, які лежать у основі соціального пізнання, міжособистісного взаєморозуміння, соціальних емоцій та мотивації дій у соціальному контексті. Також методологія нейронауки застосовується для емпіричного вивчення і концептуального пояснення тих соціально психологічних закономірностей, які пов'язані з поведінкою малих і великих груп. Дослідження у рамках соціальної нейронауки фокусуються на пошуку еволюційно психологічних витоків соціального інтелекту та людської культури. Цей міждисциплінарний підхід пропонує нейропсихологічні концепції для пояснення природи моральних емоцій, альтруїзму, емпатії, взаємодії з інгрупами та аутгрупами (Todorov et al., 2011; Ward, 2016). Частина досліджень та концепцій, які пов'язані з соціальною нейронаукою, належать до підходу інтерперсональної нейробиології та фокусуються на вивченні нейропсихологічних механізмів формування міжособистісних стосунків (Cozolino, 2014; Люкс, 2021; Романовська et al., 2024). Отже, соціальна нейронаука та інтерперсональна нейробиологія пропонують концептуальну рамку для міждисциплінарного вивчення процесу розвитку ідентичності особистості в соціальному контексті.

Вивчення нейронних корелятів самоусвідомлення – це ще один напрямок досліджень, який пропонує розглянути процес розвитку ідентичності особистості в міждисциплінарному контексті. Якщо соціальна нейронаука та інтерперсональна нейробиологія фокусуються на соціальному та міжособистісному аспектах формування ідентичності особистості, то вивчення нейронних корелятів самоусвідомлення – це нейропсихологічний аналіз внутрішньоособистісних механізмів формування ідентичності. Ці дослідження описують нейронні кореляти того, як особистість розпізнає інформацію, що пов'язана із її самістю. Також вони надають пояснювальні моделі для опису нейропсихологічних механізмів самосприймання і саморозуміння (Andrews-Hanna, 2012; Andrews-Hanna et al., 2014; Mograbi et al., 2024; Ward, 2016). Медіальна префронтальна кора – це ділянка кори великих півкуль головного мозку, яка залучена до обробки стимулів, що пов'язані з поточною самістю людини. Наприклад, коли людина чує власне ім'я, спостерігається, окрім активації ділянок, відповідальних за слухове сприймання та вербальну обробку, також і активація медіальної префронтальної кори. Ця ділянка мозку також бере участь в обробці та оцінці інформації, яку людина отримує про себе – зокрема у випадку, коли людина порівнює себе з іншими людьми за параметрами особистісних рис. Важливо також і те, що активація медіальної префронтальної кори спостерігається не лише тоді, коли відбувається обробка стимулів, пов'язаних із самістю людини, але також і тоді, коли людина оцінює інших як таких, що є схожими на неї. Окрім того, активація медіальної префронтальної кори пов'язана більшою мірою із емоційною близькістю людей, яких певна особа сприймає у якості схожих на неї (Krueger et al., 2009; Ward, 2016). Попри функціональну специфічність активації медіальної префронтальної кори, її роль у контексті забезпечення нейропсихологічних механізмів розвитку та соціальної адаптації особистості не слід розглядати відокремлено від широкомасштабних нейронних мереж. Визначення окремої ділянки кори у якості нейронного кореляту певної психічної функції є

варіантом дослідження нейропсихологічних закономірностей, який спирається більшою мірою на парадигму локалізаціонізму. Втім підхід, який визначає широкомасштабні нейронні мережі у якості нейронних корелятів певних психічних функцій має ряд суттєвих переваг порівняно із локалізаціонізмом. Такий підхід спирається на парадигму асоціанізму і він включає до переліку нейронних корелятів як певні кортикальні чи субкортикальні ділянки мозку, так і зв'язки, що функціонують між цими ділянками. Як наслідок, відбувається опис широкомасштабних нейронних мереж, що забезпечує більш повну та цілісну характеристику структурно-функціональних зв'язків нервової системи та психіки (Catani et al., 2012). В цьому контексті слід зазначити, що медіальна префронтальна кора входить до складу двох широкомасштабних нейронних мереж, які пов'язані з процесами самопізнання та міжособистісного пізнання. Це нейронна мережа спокою (дефолтна нейромережа), яка залучена до самореферентної психічної активності особистості (Andrews-Hanna, 2012; Andrews-Hanna et al., 2014). А також нейронна мережа, яка забезпечує функціонування імпліцитної теорії свідомості – механізму соціальної адаптації особистості, який пов'язаний із приписуванням собі та оточуючим певних психічних станів, мотивів і особистісних рис (Люкс, 2021; Крупельницька & Тельчаров, 2020; Ward, 2016). Отже, в контексті соціальної нейронауки можна виокремити такі нейропсихологічні передумови розвитку ідентичності особистості: активність медіальної префронтальної кори та її функціонування у складі двох широкомасштабних нейромереж – нейронної мережі спокою (дефолтної нейромережі) та нейронної мережі, яка забезпечує функціонування імпліцитної теорії свідомості.

Список використаних джерел:

Andrews-Hanna J. R. (2012). The brain's default network and its adaptive role in internal mentation. *The Neuroscientist: a review journal bringing neurobiology, neurology and psychiatry*, 18(3), 251–270. DOI: <https://doi.org/10.1177/1073858411403316>

Andrews-Hanna, J. R., Smallwood, J., & Spreng, R. N. (2014). The default network and self-generated thought: component processes, dynamic control, and clinical relevance. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1316(1), 29–52. DOI: <https://doi.org/10.1111/nyas.12360>

Cacioppo, J. T., & Berntson, G. G. (1992). Social psychological contributions to the decade of the brain: Doctrine of multilevel analysis. *American Psychologist*, 47(8), 1019.

Cacioppo, J. T., Berntson, G. G., & Decety, J. (2010). Social neuroscience and its relationship to social psychology. *Social cognition*, 28(6), 675-685. DOI: <https://doi.org/10.1521/soco.2010.28.6.675>

Catani, M., Dell'Acqua, F., Bizzi, A., Forkel, S. J., Williams, S. C., Simmons, A., ... & de Schotten, M. T. (2012). Beyond cortical localization in clinico-anatomical correlation. *Cortex*, 48(10), 1262-1287.

Christen, Y., & Decety, J. (2014). *New frontiers in social neuroscience*. Springer International Publishing.

Cozolino, L. (2014). *The Neuroscience of Human Relationships 2e: Attachment And The Developing Social Brain*. WW Norton & Company.

Krueger, F., Barbey, A. K., & Grafman, J. (2009). The medial prefrontal cortex mediates social event knowledge. *Trends in cognitive sciences*, 13(3), 103–109. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.12.005>

Todorov, A., Fiske, S., & Prentice, D. (Eds.). (2011). *Social neuroscience: Toward understanding the underpinnings of the social mind*. Oxford University Press.

Ward, J. (2016). *The student's guide to social neuroscience*. Psychology Press.

Люкс М. (2021) Коло контакту: Нейронауковий погляд на формування стосунків. *Форум психіатрії та психотерапії: збірка статей*. «Бона», с. 129-143.

Романовська, Д., Литвин, С., & Малишева, К. (2024). Українськомовна адаптація "шкали нейроцепції психологічної безпеки" (NPSS). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 1(19), 48–54. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1\(19\).8](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).8)

Крупельницька, Л., & Тельчаров, О. (2020). Емпіричне дослідження імпліцитної теорії свідомості в осіб, залежних від психоактивних речовин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(12), 38–44. DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2\(12\).7](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2(12).7)

УДК 159.923.2:005.322:316.6

Павлюк Оксана Дмитрівна,

доктор філософії (PhD), асистент кафедри соціальної психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

2826310po@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1066-1235

ЛІДЕРСТВО ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У КРИЗОВИЙ ЧАС

У статті досліджується взаємозв'язок між розвитком професійної ідентичності майбутніх психологів та формуванням їхніх лідерських якостей у контексті сучасних кризових викликів. Професійна ідентичність розглядається як інтеграція особистісних, національних і професійних чинників, що забезпечує ефективність професійної діяльності. Лідерство трактується не лише як управлінська компетенція, а як внутрішня якість, яка сприяє рефлексивності, автентичності та емоційній стійкості. Зазначено, що розвиток лідерських якостей підсилює професійну соціалізацію, життєстійкість і відповідальність майбутніх психологів та потребує підтримки з боку закладів вищої освіти.

Ключові слова: професійна ідентичність, лідерство, лідерські якості, студенти-психологи.

Сучасні умови суспільного розвитку в умовах війни з глобальними кризами та трансформаціями соціокультурного простору ставлять перед особистістю нові виклики, що безпосередньо впливають на формування ідентичності та розвиток професійної компетентності. Для студентів-психологів, які перебувають на етапі становлення як майбутні фахівці, питання інтеграції особистісної, національної та професійної ідентичності набуває

особливої ваги. Адже саме психологи мають не лише адаптуватися до складних реалій, а й виступати провідниками змін, підтримки та відновлення психічного здоров'я суспільства.

У кризові періоди актуалізується потреба в лідерських якостях – здатності брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, мобілізувати ресурси як власні, так і колективні. Лідерство в контексті психологічної освіти постає не лише як управлінська компетенція, а як внутрішня якість особистості, що сприяє пошуку сенсів, формуванню ціннісних орієнтирів і конструюванню цілісної ідентичності.

Зауважимо, що питання професійної ідентичності, лідерства та лідерських якостей особистості вже була предметом уваги дослідників. А саме, тематика професійної ідентичності розкривається в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців: Я. Андрушко, Д. Бріджеса, Н. Гаврилюк, М. Дубінки, Л. Коняєва, Р. Макліна, О. Макарова, І. Остапенко, О. Радзімовської, О. Соснюка, Н. Буус, Л. Монру, М. Томлінсона, Ф. Треде, М. Шермана, М. Шопша, Л. Шнейдера, С. Шуберт, К. Хантт ін.. Вивченням різних аспектів лідерства займались: Дж. Барлінг, Б. Басс, О. Бондарчук, А. Гончаренко, Л. Карамушка, А. Куриця, Н. Бус, Дж. Кампа, К. Келловей, А. Магетті, М. Мацуо, Лі. Ю. Мехмуд, Л. Монрукс, К. Отто, Т. Ріготті, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, С. Шуберт, С. Чжан, а лідерські якості у майбутніх психологів досліджували: О. Безпарточна, Ж. Богдан, О. Горецька, Н. Дятленко, Ю. Калюжна, В. Кашперський, А. Книш, В. Кузьменко, К. Максимчук, Т. Поясок, Н. Підбуцької, А. Пільганчук, Ю. Приходько, М. Тесленко, Н. Хупавцева, Ю. Чебакова, О. Цільмак та ін..

Однак, враховуючи розробленість тематики, недостатньо вивченим залишається питання інтеграції професійної ідентичності шляхом лідерства в період військового стану.

Інтеграція особистісної, національної та професійної ідентичності майбутніх психологів у кризовий час неможлива без розвитку таких форм

лідерства, як автентичне (Walumbwa, Avolio, Gardner, Wernsing, Peterson, 2008), рефлексивне (Matsuo, 2016) та емоційне (Kampa, Rigotti, Otto, 2016, Mehmood, Zhan, Crossin, 2019). Автентичність дозволяє студентам-психологам зберігати власну унікальність і водночас бути відкритими до досвіду інших. Рефлексивність сприяє усвідомленню внутрішніх ресурсів та корекції професійного самовизначення. Емоційне лідерство забезпечує здатність підтримувати себе та інших, формуючи простір довіри й співпереживання.

За баченням Л. Коняєвої та М. Шопші, для успішного становлення професійної ідентичності студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО необхідно сприяти їх активному самопізнанню, розвитку їх рефлексивності, емпатійних здібностей, навчати їх постановці цілей у житті як близьких, так і віддалених, стимулювати їх інтерес до життя, формувати впевненість у можливості управління своїм життям, в тому числі і учбово-професійним (Коняєва, Шопша, 2024, с.16).

Особливу увагу слід приділяти формуванню вміння студентів ставити цілі як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі, що включає планування навчальної, професійної та особистісної траєкторії розвитку. Розвиток цільової орієнтованості стимулює внутрішню мотивацію та формує відчуття відповідальності за власні рішення, що є критично важливим для психолога як фахівця, який взаємодіє з людьми у різних соціально-психологічних контекстах.

Не менш важливим аспектом є стимулювання інтересу до життя та формування внутрішньої впевненості у здатності управління своїм розвитком. Це передбачає інтеграцію в навчальний процес вправ і методик, спрямованих на розвиток самоконтролю, емоційної стійкості та адаптивності у різних життєвих і професійних ситуаціях. Водночас акцент робиться на розвитку здатності до саморегуляції та конструктивної рефлексії, що забезпечує усвідомлену оцінку власного професійного та особистісного зростання.

Формування професійної ідентичності студентів-психологів є багаторівневим процесом, що поєднує особистісний розвиток, соціалізацію у професійному середовищі та розвиток компетентностей, необхідних для ефективного виконання професійних функцій. Науково обґрунтоване поєднання когнітивних, емоційно-мотиваційних та поведінкових компонентів розвитку забезпечує високу готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності, сприяє їхній психологічній зрілості та здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми у різних соціальних контекстах.

Зазначимо, що формування професійної ідентичності студентів психологів відбувається в контексті ширших соціокультурних процесів. Одним із ключових чинників цього процесу виступає національна ідентичність, яка визначає систему цінностей, символів, смислів і моделей поведінки, що інтегруються в професійну діяльність майбутнього спеціаліста під час війни.

У дослідженні О. Соснюка, І Остапенко та К. Кірової представлено результати емпіричного дослідження самоідентифікації студентів та визначено відмінності у прояві національної ідентичності студентів, що знаходяться в Україні та вимушено перебувають за кордоном. Встановлено зв'язок між національною ідентичністю та життєстійкістю української студентської молоді (Соснюк, Остапенко, Кірова, 2023, с. 125).

Важливо підкреслити що, національна ідентичність створює ціннісно-світоглядну основу, на якій вибудовується уявлення студента про роль психолога у суспільстві. Усвідомлення власної культурної приналежності сприяє формуванню відповідальності перед нацією, орієнтації на збереження ментального здоров'я населення та підвищенню значущості професійної місії. Також, вона впливає на професійні стандарти та етичні орієнтири, наприклад, у культурному контексті України особливого значення набувають принципи гуманізму, взаємоповаги, психологічної підтримки у кризових ситуаціях, що формуються під впливом історичного досвіду, воєнних подій та суспільних трансформацій. Поєднання національної ідентичності з професійною

забезпечує інтерналізацію соціальних ролей. Студенти-психологи, які усвідомлюють себе носіями національної культури, легше інтегрують професійні функції з громадянською позицією, що стимулює розвиток лідерських якостей, соціальної активності й готовності до міжкультурного діалогу. Додатково, національна ідентичність виступає чинником психологічної стійкості, тому що в умовах суспільних криз (зокрема війни) вона стає ресурсом подолання стресу та вигорання, забезпечує відчуття приналежності та сенсу професійної діяльності.

С. Шуберт, Н. Буус, Л. Монрукс, К. Хант говорять, що професійна ідентичність формується через процес соціалізації – наслідування моделей «знаючих і діючих» професіоналів, проходження практик і включення в професійні спільноти; це поступовий процес, що пов'язаний із сенсоутворенням і відчуттям приналежності (Schubert, Buus, Monrouxe & Hunt, 2023, р. 612). Вказане модельне наслідування забезпечує можливість порівнювати власні компетенції та підходи з досвідом досвідчених фахівців, сприяє розвитку критичного мислення та саморефлексії, а також формує уявлення про етичні та професійні норми.

Не менш важливим компонентом формування професійної ідентичності є участь студентів у практичних заняттях, стажуваннях та інших формах професійної діяльності. Практична взаємодія з реальними професійними ситуаціями дозволяє майбутнім психологам відчути відповідальність за свої дії, оцінити рівень власної компетентності, а також розвивати адаптивні навички та емоційну стійкість. Процес включення у професійні спільноти – клуби, асоціації, хаби, волонтерські проекти – забезпечує соціально-психологічну підтримку, сприяє формуванню відчуття приналежності до професійної групи та розвитку комунікативних і колективних навичок, що є важливими для майбутньої практичної діяльності.

Формування професійної ідентичності є поступовим процесом, що тісно пов'язаний із сенсоутворенням, тобто здатністю студентів усвідомлювати

цінності, зміст і значення професійної діяльності для власного життя та для суспільства загалом. Це передбачає розвиток рефлексивності, здатності аналізувати власний досвід, визначати професійні цілі та оцінювати їх досягнення. Відчуття приналежності до професійного середовища, підтримка наставників та взаємодія з колегами сприяють формуванню внутрішньої мотивації до професійного самовдосконалення та підвищення відповідальності за результати своєї діяльності.

Важливо підкреслити, що професійна ідентичність не є статичним утворенням, а постійно розвивається в процесі інтеграції особистісного досвіду з професійними нормами, цінностями та соціальними ролями. Вона формується на перетині когнітивних, емоційно-мотиваційних і соціальних компонентів розвитку, що забезпечує готовність майбутніх психологів до ефективної професійної діяльності, саморегуляції та конструктивної взаємодії в різноманітних соціально-психологічних контекстах.

Професійна ідентичність і лідерство є взаємопов'язаними категоріями в процесі підготовки майбутніх психологів, оскільки формування цілісного уявлення про себе як фахівця передбачає розвиток компетентностей, що забезпечують ефективне управління професійною діяльністю та взаємодію з іншими людьми.

З позиції наукових досліджень, лідерство у професійному контексті розглядається як здатність впливати на групу, організовувати колективну діяльність, приймати відповідальні рішення та мотивувати інших до досягнення спільних цілей.

У цьому сенсі розвиток професійної ідентичності забезпечує основу для формування автентичного лідерства, оскільки студент-психолог, який чітко усвідомлює власні компетенції, цінності та цілі, здатний більш ефективно реалізовувати лідерські функції, приймати етичні рішення та встановлювати професійні стандарти у взаємодії з колегами та клієнтами.

Крім того, процес професійної соціалізації, що сприяє формуванню професійної ідентичності, створює сприятливі умови для розвитку ключових лідерських навичок: організаційно-комунікативних компетентностей, емпатії, критичного мислення, рефлексивності та здатності до самоконтролю. Ці характеристики, у свою чергу, підсилюють впевненість майбутніх психологів у власних силах та спроможність приймати ініціативу у навчальних, професійних та соціальних контекстах.

Ю Калюжна та А. Гончаренко стверджують, що основою розвитку лідерських якостей у майбутніх психологів є кар'єрні орієнтації, спрямовані на значущі характеристики їх професійної діяльності.

Саме такі тенденції вимагають активної позиції особистості, а саме налаштування на професійну компетентність, роботу з людьми та забезпечення їх психологічного комфорту, а також на управління діяльністю груп та колективів у ході фахової діяльності. (Калюжна, Гончаренко, 2023, с.188-189).

Також, важливо окреслити механізми взаємозв'язку у процесі формування професійної ідентичності, що забезпечує базу для лідерських дій, оскільки майбутній психолог усвідомлює власні компетенції, цілі та цінності. Як наслідок розвиток лідерських якостей посилює професійну ідентичність, оскільки здатність вести, мотивувати і впливати на колег підвищує відчуття власної ефективності та відповідальності. А процес професійної соціалізації (стажування, наставництво, включення у професійні спільноти) координує розвиток обох компонентів одночасно, забезпечуючи інтеграцію знань, навичок і цінностей.

Т. Акімова стверджує, що формування лідерських якостей молоді допомагає їм розвивати здатність аналізувати власні сильні та слабкі сторони, встановлювати особисті та професійні цілі та досягати їх. Навчальні заклади, органи державної влади і місцевого самоврядування та неформальні організації можуть наставляти, направляти та навчати молодь (Акімова, 2021, с. 864).

За баченням О. Беспарточної та Т. Поясок, підвищення ефективності формування лідерських якостей у майбутніх психологів можливе у разі формування позитивної мотивації до позанавчальної діяльності; упровадження інноваційних методів та організаційних форм навчання за умови творчої співпраці викладачів та студентів, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, готовності викладачів до розроблення та застосування тренінгових програм тощо (Беспарточна, Поясок, 2021, с. 159).

О. Горецька наполягає, що ефективним розвиток буде за умов врахування їхніх особистісних характеристик, створення комфортного простору для саморозкриття під час освітнього процесу, а також використання інноваційних та інтерактивних форм та методів роботи з ними (тренінги, рольові ігри, дискусії тощо) задля оволодіння психологічними знаннями щодо лідерства психолога, мотивування позитивного самосприйняття лідерських якостей майбутніми психологами, розкриття їхніх лідерських якостей, формування впевненої лідерської позиції (Горецька, 2023, с. 145).

Отже, у підсумку зазначимо, що формування професійної ідентичності майбутніх психологів є багатовимірним процесом, що відбувається у взаємодії особистісних, національних і професійних чинників та відображає здатність до ефективної професійної діяльності у кризових умовах. А лідерство виступає важливим ресурсом інтеграції професійної ідентичності, адже забезпечує здатність студентів брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, організовувати взаємодію та підтримку в колективі.

Поєднання професійної ідентичності та лідерства підсилює ефективність професійної соціалізації, формує впевненість у власних силах та підвищує мотивацію до самовдосконалення. Тому для якісної підготовки студентів-психологів у закладах вищої освіти необхідним є створення умов для розвитку лідерських якостей через інтерактивні методи навчання, практичні стажування, участь у професійних спільнотах і позааудиторних програмах.

Список використаних джерел:

Kampa, J., Rigotti, T., Otto, K. (2016). Mechanisms linking authentic leadership to emotional exhaustion: The role of procedural justice and emotional demands in a moderated mediation approach. *Industrial Health*, 55(2), 95–107. DOI: <https://doi.org/10.2486/indhealth.2016-0046>

Matsuo, M. (2016). Reflective leadership and team learning: An exploratory study. *Journal of Workplace Learning*, 28(5), 307–321. DOI: <https://doi.org/10.1108/JWL-12-2015-0089>

Li, Y., Mehmood, K., Zhang, X., & Crossin, C. M. (2019). A multilevel study of leaders' emotional labor on servant leadership and job satisfaction. In *Emotions and Leadership (Research on Emotion in Organizations, Vol. 15)* (pp. 47–67). Emerald Publishing Limited. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1746-979120190000015008>

Schubert, S., Buus, N., Monrouxe, L. W., & Hunt, C. (2023). Development of professional identity in clinical psychologists: A scoping review. *Medical Education*, 57(7), 612–626. DOI: <https://doi.org/10.1111/medu.15082>

Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008). *Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure*. *Journal of Management*, 34(1), 89–126. DOI: 10.1177/0149206307308913

Акімова, Т. Ю. (2021). Формування лідерських якостей молоді як необхідна умова розвитку держави. *Державне управління та регіональний розвиток*, 4, 850–868. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2021.14.02>

Беспарточна, О. І., & Поясок, Т. Б. (2021). Формування лідерських якостей у майбутніх психологів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 78, 155–160. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.27>

Горецька, О. В., Сердюк, Н. І., Цимбалюк, К. Р. (2023). Розвиток лідерських якостей студентів-психологів як важливий складник їхньої особистісної підготовки до майбутньої професійної діяльності. *Габітус*:

науковий журнал з соціології та психології, 51, 140–146. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.23>

Калюжна, Ю. І., Гончаренко, А. М. (2023). Особливості розвитку лідерських якостей майбутніх психологів з різними кар'єрними орієнтаціями. *Психологія і особистість*, 2(24), 180–190. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.288294>

Коняєва, Л., Шопша, М. (2024). Професійна ідентичність студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у закладі вищої освіти. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*, 2(63), 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.2.1>

Соснюк, О. П., Остапенко, І. В., Кірова, К. О. (2023). Зв'язок між національною ідентичністю та життєстійкістю української студентської молоді в умовах воєнного часу. *Ukrainian Psychological Journal*, 2(20), 137–152. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2023.2\(20\).8](https://doi.org/10.17721/upj.2023.2(20).8)

УДК 159.923.2:316.46

Павлюк Оксана Дмитрівна,

доктор філософії (PhD), асистент кафедри соціальної психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

2826310po@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1066-1235

Бондар Ганна Олександрівна

студентка 2 курсу магістратури,

факультет психології,

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ann.bondar2002@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4036-0475

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПОВЕДІНКУ В ГРУПІ

Сучасне суспільство характеризується високою динамічністю соціальних процесів, зростанням ролі міжособистісної взаємодії та необхідністю ефективної співпраці в різних соціальних групах. Успішність функціонування колективів значною мірою залежить від психологічних особливостей їхніх учасників, зокрема від психотипу особистості, що визначає стиль комунікації, рівень толерантності, схильність до лідерства чи підпорядкування, а також способи вирішення конфліктних ситуацій. Важливим аспектом цього процесу виступає особистісна ідентичність, яка визначає усвідомлення індивідом власної унікальності, належності до певних

соціальних спільнот та внутрішньої цілісності. Взаємодія психотипу та особистісної ідентичності впливає на характер соціальної поведінки, рівень адаптації в групі, здатність до емпатії та співпраці. Дослідження цих взаємозв'язків дозволяє глибше зрозуміти механізми групової динаміки, прогнозувати можливі труднощі у взаємодії та розробляти психокорекційні програми, спрямовані на формування зрілої ідентичності, підвищення ефективності комунікації та згуртованості колективу.

Ключові слова: особистісна ідентичність, психотип, соціальна поведінка, міжособистісна взаємодія, групова динаміка, комунікація, адаптація.

Дослідження психотипів особистості є одним із ключових напрямів сучасної психології, оскільки дозволяє систематизувати різноманіття індивідуальних особливостей та прогнозувати поведінкові реакції людини в різних ситуаціях. У сучасній науці психотипи розглядаються не як патологічні прояви, а як закономірні варіанти функціонування психіки, що визначають стиль сприйняття світу, способи взаємодії з оточенням та адаптаційні механізми.

Психотип особистості та особистісна ідентичність перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки обидва феномени відображають структурно-динамічну організацію особистості, її індивідуальність і способи взаємодії зі світом. Особистісна ідентичність відображає усвідомлення індивідом власної цілісності, послідовності та унікальності у часі та просторі (А. Ватерман, Е. Еріксон, Дж. Марсія). Вона формується через інтеграцію внутрішніх установок, цінностей, досвіду та соціальних ролей.

За твердженням І. Гоян, А. Петранюк стверджують, що особистісна ідентичність формується у процесі психофізичного розвитку людини і постає знанням людини про себе як про свою цілісність і безперервність у процесі змін, що відбуваються у процесі взаємодії зі значущими Іншими. Таке знання

яскраво проглядається в автобіографічній розповіді, яка завдяки цілісності композиції, дає можливість забезпечити внутрішню єдність всіх можливих відмінностей, які виникають у процесі психофізичного розвитку, під впливом значущих Інших, водночас зберігаючи унікальність особистості (Гоян, Петранюк, 2024, с. 114-115).

О. Рудоміно-Дусяцька припустила, що сформована особистісна ідентичність виконує функцію установки, яка спрямовує людину на пошуки і створення в життєвому середовищі об'єктів, ознак, що підтверджують її своєрідність, відмінність від інших. Навіть в стандартне середовище така людина буде намагатися внести атрибути своєї індивідуальності. Індивідуалізоване оточення психологічно присвоюється, переживається як своєрідне продовження себе і на цій підставі оберігається і захищається. Таким чином життєзабезпечення людини із високим рівнем особистісної ідентичності базується на певному екологічному фундаменті (Рудоміно-Дусяцька, 2019, с. 275).

Взаємозв'язок між цими феноменами полягає у тому, що психотип формує базові передумови розвитку ідентичності. Емоційна стабільність, тип темпераменту, екстраверсія чи інтроверсія визначають особливості рефлексії, самоусвідомлення та самоприйняття. Особистісна ідентичність спрямовує прояви психотипу. Зріла, інтегрована ідентичність допомагає особистості гнучко реалізовувати свій психотип у соціальних контекстах – наприклад, перетворювати домінантність у лідерство, а не агресію або чутливість – у емпатію, а не тривожність.

Зазначимо, що різні психологічні школи пропонують власні системи класифікації психотипів, які відображають специфіку їхніх теоретичних підходів: від психоаналітичних концепцій і аналітичної психології Юнга до сучасних моделей, таких як MBTI, Еннеаграма, психосинтез та когнітивно-поведінкова терапія. Крім того, увага сучасної психології приділяється як

структурним аспектам психіки, так і мотиваційним, емоційним та ціннісним компонентам особистості, що забезпечує комплексний підхід до її вивчення.

Неможливо скласти повний психологічний портрет особистості, ігноруючи її індивідуальні властивості. Будь-які риси особистості формуються під впливом як унікального життєвого досвіду, так і спадкових генетичних програм. Протягом індивідуальної історії людина проходить процес соціалізації та набуває нових властивостей, проте стати повноцінною особистістю і суб'єктом діяльності можливо лише на основі індивідуальних структур психіки.

Взаємозв'язок між індивідуальними властивостями та особистісними характеристиками на сьогодні визначається переважно через різні наукові гіпотези. Сучасні дослідження близнюків показують, що емоційна стабільність, екстраверсія, альтруїзм та сором'язливість мають значний спадковий компонент. Генетично детермінованими є також такі особливості, як відчуженість, агресивність, прагнення до досягнень, лідерські здібності, уява та суб'єктивне відчуття благополуччя. Індивідуальні властивості формують безпосередню феноменальну картину поведінки людини у реальному житті.

А. Курова вважає, що структура психотипу охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів: біологічно зумовлені властивості нервової системи (темперамент), соціально сформовані риси характеру, особливості емоційної регуляції, когнітивні стилі мислення, а також механізми адаптації та саморегуляції. Сукупність цих елементів створює цілісну систему, яка визначає унікальність особистості та її індивідуальний шлях розвитку (Курова, 2019, с. 17).

За О. Коробановою, суттєвим показником особистості є її поведінка у групі, здатність встановлювати контакти та взаємодіяти з іншими людьми, дотримуватися норм і правил колективу. Процес взаємин особистості та групи є надзвичайно складним, і для його розуміння важливо враховувати як властивості індивіда, який займає певний статус і позицію в групі, так і склад

групи, характер її діяльності, рівень організації та внутрішні групові процеси (Коробанова, 2017, с. 146).

О. Рахманов зазначає, що суспільство є складною соціальною системою, що складається з численних взаємопов'язаних елементів. Одним із базових структурних компонентів цієї системи виступають малі соціальні групи. Формування таких груп відбувається на основі як неформальних, так і формальних (наприклад, виробничих чи професійних) взаємодій між індивідами, які до них входять (Рахманов, 2017, с. 16).

Ефективність функціонування малої соціальної групи, її здатність досягати поставлених цілей і виконувати соціальні завдання значною мірою залежить від психологічної сумісності учасників. Кожен член групи має власний психотип, який визначає його індивідуальний стиль спілкування, поведінкові стратегії та способи реагування на конфлікти. Взаємодія різних психотипів формує унікальний динамічний клімат групи, впливає на прийняття рішень, координацію дій та рівень групової згуртованості.

Дослідження С. Голєва показують, що в умовах необхідності оперативного прийняття рішень та організації діяльності можливі напружені ситуації, особливо у колективах із неоднорідним складом темпераментів. Наприклад, у групі, де половина членів – холерики, чверть – флегматики і чверть – меланхоліки, ефективність взаємодії може варіюватися. Найкраща сумісність досягається при оптимальному поєднанні представників протилежних типів темпераменту (Голєв, 2019, с. 39).

За К. Васюк, у психотипових властивостях індивіда проявляються його мотиваційні та регулятивні особливості, які впливають як на поведінку окремої людини, так і на функціонування групи чи колективу. Психологічні властивості та стани індивідів характеризуються цілісністю, динамічністю та відносною стійкістю, взаємозв'язком із психічними процесами та рисами особистості, різноманіттям та індивідуальністю психологічних якостей (Васюк, 2020, с. 501).

Властивості психотипу безпосередньо впливають на психологічну сумісність учасників групи, рівень її згуртованості, здатність до співпраці, а також на дотримання групових норм і правил. Знання психотипових характеристик дозволяє прогнозувати можливі конфлікти, оптимально розподіляти ролі та статуси всередині колективу, враховувати індивідуальні схильності членів групи під час організації діяльності та прийняття рішень.

Крім того, розуміння психотипових особливостей сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в групі, підвищує мотивацію та ефективність роботи, запобігає виникненню міжособистісної напруженості та зниження продуктивності. Тобто психотип не лише впливає на поведінку конкретної людини, а й визначає динаміку групових процесів, взаємодію, рівень психологічного комфорту та здатність колективу до досягнення спільних цілей.

Тож, врахування психотипу є невід'ємним елементом ефективного управління соціальними процесами та формування гармонійних, продуктивних і психологічно здорових групових відносин. Це дозволяє не лише підвищити результативність діяльності колективу, а й забезпечити розвиток особистості його членів у взаємодії з іншими.

П. Горностаї вважає, що цілісність психічного стану проявляється через психічну діяльність і визначається інтеграцією всіх компонентів психіки людини у конкретний момент часу. Цілісний характер особистості формується як у сприйнятті самої людини, так і у її переконаннях та внутрішній впевненості у власних діях. Динамічність психотипу проявляється у здатності до змін. Наприклад, стан зосередженості активізує процеси уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, волі та емоцій. Під впливом психічних станів, що виникають у процесі життєвої взаємодії, можливі зміни відносно стійких рис особистості (Горностаї, 2015, с. 114).

Отже, узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна стверджувати, що психотип особистості та її особистісна ідентичність є

взаємопов'язаними психологічними конструктами, які суттєво впливають на соціальну поведінку індивіда в групі. Психотип визначає базові особливості сприйняття, емоційного реагування та міжособистісної взаємодії, задаючи індивідуальний стиль поведінки, тоді як особистісна ідентичність забезпечує усвідомленість, цілісність і стабільність цих проявів у процесі соціальної взаємодії. Гармонійне поєднання зрілої ідентичності та адаптивного типу психічної організації сприяє ефективній комунікації, конструктивному розв'язанню конфліктів, розвитку емпатії та згуртованості колективу. Натомість розмитість ідентичності чи внутрішня дисгармонія психотипових структур можуть зумовлювати дезадаптивну поведінку, напруженість у взаєминах і порушення групової динаміки. Врахування психотипологічних особливостей та рівня сформованості особистісної ідентичності має важливе практичне значення для психологічної діагностики, профілактики міжособистісних конфліктів, оптимізації групових процесів і побудови ефективних моделей лідерства та співпраці. Таким чином, дослідження взаємозв'язку між психотипом і особистісною ідентичністю відкриває перспективи для глибшого розуміння механізмів соціальної поведінки людини та розроблення цілісних психокорекційних і освітніх програм, спрямованих на розвиток зрілої, інтегрованої особистості.

Список використаних джерел:

Васюк, К. (2020). Психотип особистості-жертви тоталітарних спільнот. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті», 11–12 червня 2020 року* Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 499-502.

Голєв, С. В. (2019). *Психодіагностика темпераменту: навчальний посібник*. ВМУРол Україна ХФ.

Горностай, П. П. (2015). Групова взаємодія у світлі психологічних парадигм. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 35(38), 113-127.

Гоян, І. М. & Петранюк, А. І. (2024). Я-концепція та особистісна ідентичність. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 2(96), 108-117. DOI: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(96\).2024.108-11](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(96).2024.108-11)

Коробанова, О. Л. (2017). Особливості рольової комунікації в новостворених групах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 39(42), 145-159.

Курова, А. В. (2019). *Психологія особистості: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»)*. Фенікс.

Рахманов, О. А. (2017). *Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві: навчально-методичний комплекс*. КНЕУ.

Рудоміно-Дусяцька, О. В. (2019). Дослідження особистісної ідентичності як чинника екологічно орієнтованої життєдіяльності. *Актуальні проблеми психології*, 7(45), 273–282.

УДК 159.923.2

Панко Євгенія Вікторівна

студентка 2 курсу магістратури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОП Кризова та реабілітаційна психологія,

м. Дніпро, Україна

evpankr@gmail.com

ORCID: 0009-0004-2805-995X

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена аналізу психологічного впливу штучного інтелекту на розвиток ідентичності особистості в умовах цифровізації суспільства. Розглянуто когнітивні, емоційні та соціальні механізми взаємодії людини з ШІ, які впливають на процес самосприйняття, самосвідомості та формування емоційних зв'язків.

Ключові слова: ідентичність, штучний інтелект, емоційний зв'язок, емпатія, самосвідомість, цифрова соціалізація, антропоморфізація.

Формування ідентичності – це динамічний і тривалий процес, який відбувається у взаємодії людини з навколишнім середовищем. У сучасному світі частиною цього середовища стає штучний інтелект, який впливає на наші уявлення про себе, соціальні ролі та можливості (Hoffmann, 2024). Якщо раніше ідентичність визначалася переважно через міжособистісні стосунки, соціальні ролі й цінності, то тепер вона дедалі більше формується через взаємодію з цифровими системами.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту змінює наше повсякденне життя. Ми користуємося чат-ботами, голосовими асистентами, перекладачами,

системами рекомендацій та іноді навіть не помічаємо, що взаємодіємо з алгоритмами частіше, ніж із живими людьми. Сьогодні ШІ супроводжує нас у побутових і робочих процесах, допомагає приймати рішення, виступає в ролі співрозмовника, радить... І хоча зовні це виглядає як зручна автоматизація, ця взаємодія трансформує спосіб мислення, сприйняття світу і самого себе.

Технології вже не просто полегшують нашу діяльність – вони впливають на емоційні й когнітивні процеси, формуючи звички реагувати, оцінювати, порівнювати й навіть відчувати. Сучасна людина дедалі частіше шукає в технологіях не лише функціональність, а емоційну присутність, розуміння, прийняття, відчуття, що тебе слухають (Singer & Lamm, 2009). У цьому контексті штучний інтелект стає новим психологічним чинником соціалізації. Через повсякденні взаємодії він впливає на процес формування ідентичності особистості. І тим самим, ми вчимося бачити себе очима системи, яка нас аналізує, оцінює й адаптується під наші емоції. І хоча ззовні це здається звичайним технічним прогресом, у психологічному вимірі це означає появу нової форми взаємодії, де емоційний контакт і когнітивна довіра поступово переходять від людей до машин (Hoffmann, 2024).

Одним із найменш усвідомлюваних процесів сучасності є те, що штучний інтелект формує наше сприйняття реальності. Алгоритми рекомендацій соціальних мереж підлаштовуються під наші вподобання, реакції та емоційний стан. Людина отримує контент, який підтверджує її погляди та вподобання, і все рідше стикається з альтернативними позиціями. У результаті посилюються підтверджувальні упередження – схильність помічати лише те, що збігається з нашими переконаннями. Ще складніше те, що втручання ШІ відбувається непомітно. Ми не бачимо, коли саме система впливає на вибір, бо цей вплив виглядає як природна зручність. Так поступово змінюється відчуття контролю над власними рішеннями (Hoffmann, 2024).

З психологічного погляду, це призводить до зміщення самосвідомості, ми ототожнюємо себе з образом, який створює алгоритм, знижується здатність

ставити під сумнів власні рішення і формується відчуття, що «технологія мене розуміє», що посилює довіру до неї. А коли технологія підтверджує наші смаки й думки, вона створює відчуття прийняття – базову потребу, описану в теорії прив'язаності (Bowlby, 1980). Таким чином, ШІ стає посередником між людиною і світом, фільтруючи не лише інформацію, а й досвід, емоції та сприйняття себе. І хоч цей вплив не завжди усвідомлюється, саме в ньому криється найглибший психологічний виклик сьогодення.

Коли ми звертаємось до голосового помічника або чат-бота, ми очікуємо від нього відповіді. Але сучасні системи штучного інтелекту навчилися не просто відповідати – вони реагують на наші емоції розпізнають інтонацію, ритм мовлення, аналізують текст, міміку, паузи, вибір слів, і ти самим здаєшся нам емпатійними і розуміючими. Людина переживає контакт як емоційно справжній, хоча це лише відображення її власних емоцій через алгоритм (Misselhorn, 2021). У результаті виникає псевдоінтимність - технологія задовольняє потребу у зв'язку, але без справжньої взаємності (Turkle, 2017). Багато користувачів починають сприймати ШІ як свого віртуального друга, з яким можна поділитися без страху осуду, отримати підтримку, пораду, розуміння. Для деяких це стає емоційною опорою, особливо в умовах самотності чи соціальної ізоляції.

Психологічні дослідження показують, що люди мають природну схильність до антропоморфізації – наділення неживих об'єктів людськими рисами (Reeves & Nass, 1996). Якщо машина говорить з нами теплим тоном, підтримує, пам'ятає контекст попередньої розмови, мозок автоматично сприймає це як соціальну взаємодію. З точки зору нейропсихології, емпатична реакція активує ті самі ділянки мозку, що й реальна підтримка. Тому навіть симульована взаємодія може викликати відчуття тепла, спокою, прийняття, які зміцнюють прив'язаність (Singer & Lamm, 2009). Та як наслідок, діти часто сприймають ШІ як живу істоту і не розрізняють симуляцію від справжньої емпатії (Druga et al., 2017). Дорослі з підвищеною тривожністю або самотністю

частіше формують стійку емоційну прив'язаність до чат-ботів, що компенсує дефіцит реального контакту, але водночас знижує мотивацію до взаємодії з людьми. У таких користувачів спостерігаються ті самі механізми у взаємодії з ШІ чат-ботом, що й у стосунках з людьми: тривожна або уникаюча прив'язаність, потреба у схваленні, страх відторгнення (Yang & Oshio, 2025).

У реальних людських ми реагуємо не лише емоційно, а й морально - співпереживаємо, беремо участь, приймаємо рішення, ризикуємо. Штучний інтелект позбавлений цього виміру. Його "співчуття" – це набір статистично ймовірних фраз. «Машина не розуміє, що таке біль чи провина. Вона лише розпізнає патерни емоцій» (Hoffmann, 2024). Тому, коли людина довіряє системі свої найглибші переживання, вона фактично входить у стосунок без взаємності. З психологічного погляду, це може посилювати внутрішню самотність, навіть якщо зовні здається, що хтось є поруч.

Поступово штучний інтелект починає виконувати функцію дзеркала для самооцінки (Hoffmann, 2024). Ми звикаємо бачити себе через реакції чат-бота, він нас завжди схвалює, підтримує, не сперечається – і це формує уявлення про «прийнятне Я». Такий досвід може тимчасово знижувати тривогу, але в довгостроковій перспективі людина поступово уникає складних емоційних контактів, де потрібні зусилля, терпіння й здатність витримувати іншу точку зору.

У дослідженні *«Цифрові дзеркала: компаньйони ШІ та "Я"»* зазначається, що системи на основі штучного інтелекту створюють безпечний простір для самовираження та експериментування з ідентичністю. Вони дозволяють людям випробовувати моделі поведінки, яких ті зазвичай уникають у спілкуванні з іншими через страх оцінювання. Саме тому користувачі часто формують емоційну прив'язаність до своїх ШІ-компаньйонів, сприймаючи їх як емпатійних і підтримувальних, що позитивно впливає на емоційне самопочуття (Kouros & Pava, 2024).

Такий досвід справді може бути ресурсним, адже допомагає у вираженні почуттів і зниженні тривоги. Водночас він несе ризик емоційного спрощення – коли технологічна взаємодія поступово замінює живі стосунки, пропонуючи комфорт без справжньої взаємності. І тому взаємодія з ШІ є психологічно привабливою, але потенційно небезпечною для розвитку зрілої ідентичності, адже самоефективність формується через досвід подолання перешкод наполегливими зусиллями, а не через постійне схвалення (Bandura, 1997).

У результаті людина починає бачити себе очима системи, яка формує її онлайн-образ, і ототожнюватися з цим відображенням. Поступово виникає феномен «самопозбавлення влади». Людина віддає частину своєї автономії алгоритмічним рішенням, довіряючи їм оцінку власних дій і навіть емоцій. Таке делегування контролю призводить до зміщення центру самосвідомості, тобто ми менше покладаємося на внутрішні критерії й частіше спираємося на зовнішні, цифрові (Hoffmann, 2024).

Якщо класична психологія (Е. Еріксон, К. Роджерс) розглядала ідентичність як результат особистісного вибору та автентичного досвіду, то сьогодні ці процеси дедалі більше формуються під дією алгоритмів. ШІ фактично стає новим агентом соціалізації, який впливає на розвиток самосвідомості так само, як колись це робили сім'я, школа або культура.

Емоційна взаємодія з ШІ – це нова форма психологічного контакту, у якій людина і технологія поступово стають партнерами у процесі мислення та самопізнання. Вона може допомагати у саморефлексії, тренуванні навичок емоційної регуляції, зменшенні тривоги. Однак без усвідомлення ризиків така взаємодія здатна перетворитися на заміну людських стосунків, підміняючи справжню взаємність симульованою емпатією.

Сьогодні важливо не лише вивчати, як технології впливають на особистість, а й навчати людей свідомо взаємодіяти з ними – розвивати технологічну емпатію, емоційну грамотність і критичне мислення. Майбутні дослідження мають приділяти більше уваги культурним і соціальним

особливостям формування емоційних зв'язків із ШІ, адже саме вони визначають поведінкові реакції користувачів та психологічний вплив таких технологій на повсякденне життя. Штучний інтелект не повинен замінювати людське спілкування, але може його підтримувати – за умови, що ми розуміємо межі цієї взаємодії й не втрачаємо здатності відчувати, думати та приймати рішення самостійно.

Важливо використовувати ШІ як інструмент, який ми контролюємо, а не дозволяти йому поступово контролювати нас.

Список використаних джерел:

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books.

Druga, S., Williams, R., Breazeal, C., & Resnick, M. (2017). “Hey Google, is it OK if I eat you?”: Initial explorations in child-agent interaction. *Proceedings of the 2017 Conference on Interaction Design and Children (IDC)* (pp. 595–600). DOI: <https://doi.org/10.1145/3078072.3084330>

Hoffmann, O. (2024). *Die Psychologie und die Künstliche Intelligenz: Maschinen, Bewusstsein und die menschliche Psyche*. Berlin: Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-662-70966-5>

Kouros, T., & Papa, V. (2024). Digital mirrors: AI companions and the self. *Societies*, 14(10), 200. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc14100200>

Misselhorn, C. (2021). *Künstliche Intelligenz und Empathie: Vom Leben mit Emotionserkennung, Sexrobotern & Co*. Stuttgart: Reclam.

Reeves, B., & Nass, C. (1996). *The media equation: How people treat computers, television, and new media like real people and places*. Cambridge: Cambridge University Press.

Singer, T., & Lamm, C. (2009). The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1156(1), 81–96. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2009.04418.x>

Turkle, S. (2017). *Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age*. Penguin.

Yang, H., & Oshio, A. (2025). Using attachment theory to conceptualize and measure experiences in human-AI relationships. *Current Psychology*, 44(11), 10658–10669. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-025-07917-6>

УДК 159.9

Позняк Світлана Іванівна

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник,

відділ психології політичної поведінки молоді,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

svspoznyak@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0646-4933

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ

У статті окреслено основні положення теоретичного підходу до вивчення економічної ідентичності як соціально-психологічного явища та представлено результати психосемантичного дослідження економічних орієнтацій учнівської та студентської молоді.

Ключові слова: економічна ідентичність, молодь, норми та цінності, економічна самоідентифікація.

Як психологічний феномен економічна ідентичність визначається ставленням особистості до себе як суб'єкта економічної діяльності. Вона детермінує економічний вибір людини в таких сферах, як споживання, прибуток, навчання, вибір професії, кар'єри, місця проживання, що лише певною мірою залежить від існуючих соціально-економічних умов. У ситуаціях економічного вибору, як і в інших життєвих обставинах, особистість переслідує не миттєві економічні інтереси, а захищає свої життєві смисли, цінності, норми та ідеали, як наголошують Акерлоф і Кретон (Akerlof & Kranton, 2011). Дослідники зазначають, що люди роблять економічний вибір не лише у

відповідь на зовнішні економічні стимули, але й під впливом власної ідентичності: приймаючи економічне рішення, суб'єкт уникає дій, які суперечать його уявленню про себе та про те, що та як потрібно або не потрібно, доречно або недоречно, добре або погано робити. Відтак ідентичність може мати як позитивний, так і негативний вплив на економічні рішення з точки зору їх наслідків для економічного добробуту людини (Akerlof & Kranton, 2020).

Основу ідентичності, за Тешфелом і Тернером, складає система поглядів на норми та цінності соціального життя, які регулюють життєдіяльність людини в усіх сферах з метою досягнення єдності чи узгодженості суспільних, групових та особистісних інтересів (Tajfel, Turner, 1986).

Ціннісну природу мають і мотиви, домагання, принципи та стратегії економічної діяльності людини, а також правила взаємодії в межах такої діяльності. Вони визначаються ставленням суб'єкта до навколишнього світу, інших людей і себе самого. Цілі, види та способи виробництва, розподілу, обміну та споживання, рівні доходу та добробуту сприймаються людьми як прийнятні або неприйнятні, допустимі або неприпустимі. Так само оцінюються й економічні об'єкти та явища: гроші, власність, бідність/ багатство, безробіття, реклама, а також форми, види та норми взаємодії між людьми в економічній сфері – партнерство, конкуренція, конфлікти, фінансові зобов'язання. На ціннісній основі суб'єкти економічної взаємодії визначають прийнятні для них види економічної діяльності, а також вибудовують стратегії поведінки в різних умовах та ситуаціях (Frank, 2010; Lenick, Kiel, 2007).

Таким чином, ціннісні аспекти ідентичності можна вважати одним з ключових регуляторів прийняття економічних рішень і економічної поведінки людини (Зубіашвілі, 2019; Frank, 2010). Скласти ж уявлення про мотиви, цілі та напрями економічної діяльності особистості можна через аналіз ціннісно-смыслових основ її економічної самоідентифікації (Зубіашвілі, 2021).

Економічна самоідентифікація визначається як пошук та визначення особистістю способу залучення в систему економічних відносин (трудових, споживчих, майнових) відповідно до її уявлень про соціально-економічні реалії та їх розвиток, з одного боку, та власні домагання, очікування і можливості, з іншого, що складаються на основі її життєвих цілей та ідеалів (Зубіашвілі, 2021). Останні здійснюють безпосередній та/або опосередкований, усвідомлюваний та/або неусвідомлюваний вплив на економічну свідомість та поведінку людини і є результатом як зовнішньої (формування), так і внутрішньої (конструювання) детермінації.

Компонентами самоідентифікації є: 1) самовизначення суб'єкта щодо власних стандартів та цінностей в економічних стосунках та способів їх досягнення; 2) самовизначення щодо економічних об'єктів і явищ (власності, грошей, бідності/багатства, безробіття, податків, споживання, бізнесу, заощадження тощо); 3) самовизначення щодо норм та практик взаємодії в сфері ділових стосунків.

Для визначення параметрів економічної ідентичності звернімося до конструкту соціальної взаємодії як ресурсу і механізму самоідентифікації. В контексті конструювання економічної ідентичності соціальна взаємодія може розглядатися в двох аспектах: структурному – як сукупність взаємозв'язків, у яких відбувається економічне залучення особистості та/або групи, та соціокультурному – як відданість учасників економічної взаємодії спільним цінностям, нормам та смислам, на основі яких вибудовуються економічні зв'язки (Coleman, 1990). Звідси *параметрами* економічної ідентичності визначено економічну освіченість, визнання правил взаємодії та готовність до забезпечення їх легітимності, довіру та лояльності до групи (в тому числі професійної), взаємність зобов'язань та очікувань, економічну активність і відповідальність, економічну ефективність і інтерес.

Отже, основні положення представленого підходу до вивчення феномену економічної ідентичності можна сформулювати таким чином:

- соціальна ідентичність суб'єкта є важливим чинником прийняття економічних рішень;
- самовизначення суб'єкта має пріоритетну роль по відношенню до зовнішніх стимулів у конструюванні його економічної ідентичності;
- ціннісно-смысловий компонент економічної самоідентифікації є основоположним щодо цілепокладання та вибору суб'єктом видів, форм і способів економічної діяльності.

Даний підхід було верифіковано в ході емпіричного дослідження економічних орієнтацій учнівської та студентської молоді, результатом якого стало визначення особливостей їхньої економічної ідентифікації.

У дослідженні, яке проводилося он-лайн за допомогою опитувальника у гугл-формі, сконструйованого за методом семантичного диференціалу, взяли участь 795 респондентів – представники учнівської та студентської молоді заходу, півдня, півночі, сходу та центру країни.

Завданням респондентів було визначити (за шкалою Лікерта), якою мірою твердження на кшталт «толерантність і повага до різних думок необхідні для успішної професійної діяльності», «законослухняність не завжди сприяє економічному успіху», «будь-яка економічна діяльність має підпорядковуватися суспільним інтересам та цілям» тощо відображають їхні уявлення, ставлення та переживання.

Отриманий масив даних опитування було опрацьовано за допомогою програми статистичної обробки даних IBM SPSS версія 23 і факторизовано з метою визначення семантичної структури економічних орієнтацій респондентів. Більш детальну інформацію про вибірку, методику, організацію дослідження та його результати можна отримати з попередніх публікацій автора (Позняк, 2023). Тут наводяться лише узагальнені дані.

За результатами факторизації масиву даних опитування (факторну модель із сумарною дисперсією 63.42 % представлено в таблиці 1) було встановлено, що семантичний простір економічних орієнтацій учнівської та студентської

молоді структурується значеннями соціальної цінності економічної діяльності, економічної активності і незалежності, що актуалізує теоретичне положення про детермінацію економічної ідентичності чинником ціннісного самовизначення. Значення, пов'язані зі ставленням до економічних об'єктів і явищ, виявилися на периферії семантичного простору економічних орієнтацій молоді.

Таблиця 1

Факторна модель економічних орієнтацій досліджуваних

	Фактори	Внесок в сумарну дисперсію
F_1	Соціальна цінність економічної діяльності	16.03 %
F_2	Економічна активність і незалежність	13.09 %
F_3	Регулювання економічної діяльності (правила гри)	10.57 %
F_4	Оцінка матеріального становища	9.51 %
F_5	Фінансова поведінка і підприємництво	9.20 %
F_6	Фінансова поведінка і матеріальні ресурси	7.02 %

В свою чергу ієрархія одномірного розподілу даних вказує на пріоритетність в структурі компонента соціальної цінності економічної діяльності уявлення про толерантність і повагу до різних думок як необхідної умови успішної професійної діяльності, який було підтримано переважною більшістю респондентів. Такий висновок підтверджується даними кореляційного аналізу, за яким параметр толерантності і поваги до різних думок показав найбільшу кількість значущих кореляційних зв'язків на рівні $p \leq 0.01$.

Результати одномірного аналізу даних також свідчать про те, що респонденти допускають порушення правових норм, якщо вони є перепорою у досягненні економічного успіху. Досліджувані декларують готовність до самостійної незалежної діяльності, бажання відповідати лише за себе та водночас високо оцінюють колективну співпрацю на шляху до досягнення спільної мети та не вважають бізнес єдиною сферою економічної діяльності для

самостійних творчих людей. Фінансова поведінка досліджуваних, хоча і не відзначається ощадливістю, характеризується запобіганням боргових зобов'язань. Як підсумок зазначимо, що соціально-психологічні дослідження економічних орієнтацій молоді дозволяють розширити уявлення не тільки про структуру їхньої економічної ідентичності та роль соціо-культурних чинників її конструювання, а й економічну поведінку підростаючого покоління з метою сприяння підвищенню рівня адаптації молодих людей до змін економічних та загальносоціальних умов їхньої життєдіяльності.

Список використаних джерел:

Akerlof, G. A., Kranton, R. E. (2020). Economics and Identity. *The Quarterly Journal of Economics*, 3 (115), 715–753.

Akerlof, G. A., Kranton, R. E. (2011). *Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being*. Princeton University Press.

Coleman J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press.

Frank, R. H. (2010). *What Price the Moral High Ground?: How to succeed without selling your Soul*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Lenick, D., Kiel F. (2007). *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success*. New Jersey: Pearson Education.

Tajfel H., Turner J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel, W. G. Austin (Eds), *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall, 7–24.

Зубіашвілі, І. К. (2019). Сутність економічної культури особистості та її роль в економічній соціалізації. *Психологічний журнал*, 2(22), 163-183.

Зубіашвілі, І. (2021). Особливості економічного самовизначення сучасних старшокласників. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, 2 (51), 18-25.

Позняк, С. (2023). Семантичні координати економічних орієнтацій молоді. *Проблеми політичної психології*, 14(28), 135-146. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023>

УДК 159.9

Полевара Марія Олександрівна

студентка 1 курсу магістратури,

кафедра психології розвитку,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

m.polevara@gmail.com

ORCID: 0009-0005-5749-1685

АЛГОРИТМІЧНЕ Я – НОВИЙ ВИМІР ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття аналізує трансформацію людської ідентичності під впливом систем штучного інтелекту через концепції «алгоритмічного Я» та «кількісного Я». Досліджуються ризики втрати психологічної автономії, емоційного кондиціонування та заміщення автентичної саморефлексії алгоритмічно сформованим самосприйняттям.

Ключові слова: *цифрова ідентичність, алгоритмічне Я, кількісне Я, великі мовні моделі, ШІ, штучний інтелект, самопізнання, емоційний інтелект, психологічна автономія, автентичність особистості.*

Концепція ідентичності сформувалась на перетині філософської та психологічної думки, де центральними стали питання формування особистості, самовизначення в культурно-соціальному просторі та пошук екзистенційного сенсу власного «я». Становлення особистості здійснювалось через кілька ключових аспектів: внутрішню рефлексію, сімейне оточення, соціальні зв'язки та культурний контекст. Самоусвідомлення розвивалось через інтроспективні практики та взаємодію з оточенням (Османова, 2020).

Цифрова трансформація суспільства докорінно змінює ці процеси. З масовим поширенням інтернету виникло поняття «цифрова ідентичність», що

означає сукупність онлайн-активності, цифрових слідів та віртуальних образів, які людина створює у цифровому просторі. Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні прискорили перехід на онлайн-навчання, що актуалізувало концепцію «цифрової ідентичності студента» - уявлення про себе, яке формується через освітні платформи та цифрові інструменти (Шиліна, 2024). Саме в цей період відбулась знакова подія - поява великих мовних моделей (Large Language Models), доступних широкому загалу користувачів. Ці системи базуються на алгоритмічних підходах попередніх десятиліть і характеризуються швидкою обробкою великих масивів даних, комунікацією природною мовою, коли спілкування нагадує діалог між людьми, та проявами «емпатичної логіки», коли система здатна розпізнати емоційний контекст запиту та адаптувати тон і зміст відповіді до потреб користувача. Така взаємодія перетворює машину на співрозмовника, що породжує нові форми самосприйняття та самопрезентації людини у цифровому просторі.

У цьому контексті дослідники використовують поняття «алгоритмічне Я» та «кількісне Я», що розширюють розуміння цифрової ідентичності. Мета цієї статті — проаналізувати нові концепції, що інтенсивно досліджуються у світовій науці протягом 2022-2025 років, та створити підґрунтя для україномовних робіт у цьому напрямку.

«Алгоритмічне Я» (Algorithmic Self) – це форма цифрової ідентичності, що виникає у процесі взаємодії з алгоритмічними системами (соціальні мережі, рекомендаційні платформи, системи штучного інтелекту), які інтерпретують поведінку користувача та активно трансформують його самосприйняття, когнітивні та емоційні патерни через постійний зворотній зв'язок (Joseph, 2025).

Концепція «кількісного Я» (Quantified Self) описує перетворення суб'єктивного досвіду на числові метрики через інструменти самовідстеження. У рамках цього руху люди систематично відстежують параметри сну, фізичної

активності, харчування, емоційних станів та продуктивності, перетворюючи якісний життєвий досвід на вимірювані дані (Davis, 2022).

Феномен «алгоритмічного Я» вказує на те, як інтерпретаційні можливості великих мовних моделей, разом із значними обсягами даних, можуть впливати на процеси самопізнання, суб'єктності та ідентичності людини. Взаємодія з системами штучного інтелекту будується таким чином, що мовна модель не є пасивним інструментом, а бере участь у активному конструюванні «досвіду Я» відповідно до алгоритмічної логіки. Зокрема, система здатна аналізувати не лише формальний запит, а й емоційний стан користувача, впливати на когнітивні процеси та переживання. Це відбувається на кількох рівнях: через формування патернів мислення (надання готових рішень), вибіркове підкріплення аспектів ідентичності (підтримка чи спростування самосприйняття), та ефект дзеркала, коли система адаптує стиль комунікації до манери користувача, підкріплюючи його поточний емоційний чи когнітивний стан. Критичним аспектом цього феномену є непрозорість процесу: користувач не має доступу до алгоритмічної логіки, яка обробляє його запити та надає відповіді. Така асиметрія інформації ставить під питання можливість усвідомленого контролю над власною цифровою ідентичністю.

Через взаємодію з системами штучного інтелекту людина починає екстерналізувати зазвичай внутрішній процес – саморефлексію, передаючи аналіз внутрішнього досвіду на аутсорсинг, де висновки про власний стан формулюються як резюме, засноване на даних. Те, що раніше досягалось через практику внутрішньої роботи – медитацію, рефлексію, терапію, – сьогодні дедалі частіше відтворюється у формі структурованих, когнітивно доступних знань про себе. Така інформація, позбавлена глибинного переживання, стає новою опорою для формування ідентичності.

Розвиток ШІ-ботів та терапевтичних застосунків створює систему, де користувачі делегують машинам функції емоційної орієнтації, морального вибору та інтроспективних практик (Spytska, 2025).

Проблема полягає у трансформації взаємовідносин людини зі своїми почуттями. Передача емоційного інтелекту технологіям може призвести до поступової атрофії особистої чуйності та неспроможності розрізняти відтінки переживань без допомоги алгоритмів. Також це створює ризик емоційного кондиціонування, коли користувачі несвідомо адаптують власні реакції до алгоритмічних очікувань, засвоюючи машинні моделі емоційності замість розвитку автентичної емпатії. Наслідком може стати уніфікація переживань, коли люди виявляють не автентичні емоції, а лише ті, які відповідають машинним критеріям. Додатковою небезпекою є підміна справжньої близькості між людьми її штучним симулякром – явищем, яке доречно визначити як «псевдо-інтимність» (Babu, 2025).

Згідно наративного підходу, люди конструюють розуміння себе через життєві історії, які вони собі розповідають. Такі наративи створюють сенс, забезпечують відчуття безперервності та узгодженості особистості, формуючи основу ідентичності. Однак у алгоритмічно сконструйованій реальності автономія особистого наративу зникає, машини дедалі більше диктують історії, які ми розповідаємо про себе (Reid, 2024). Життєві події структуруються та інтерпретуються не через особисту рефлексію, а через автоматично підібрані фрагменти: добірки в Інстаграмі, віхи фізичної активності, відфільтровані спогади у застосунках.

Одна з найвідоміших переваг ШІ – предиктивна персоналізація (здатність системи передбачати потреби користувача та адаптувати контент до його очікувань) має приховані психологічні наслідки. Вона обмежує різноманітність вибору, діючи як «звужувальна лійка» (shrinkage funnel), що коригує самі контексти прийняття рішень (Reid, 2024). Водночас ШІ-системи оперують через замкнені кола зворотнього зв'язку (feedback loops). Ці цикли закріплюють самоконцепції користувачів і можуть блокувати особистісну трансформацію. Зокрема, у результаті взаємодії з певним типом контенту користувач отримує все більше гомогенізовану стрічку рекомендацій. Система створює ілюзію

вибору, хоча вибір фактично уже здійснено алгоритмом через фільтрацію опцій. Людина починає сприймати себе крізь призму того контенту, який алгоритм визначив як «релевантний». Експансія руху «кількісного Я», де індивіди квантифікують усе за допомогою технологій штучного інтелекту – від режиму сну до емоційних станів, демонструє зростаючу одержимість ідентичністю, заснованою на даних (Davis, 2022). Хоча самовідстеження може підвищувати усвідомленість та сприяти розвитку особистості, воно спрощує та витісняє суперечливе, інтуїтивне та суб'єктивне – те, що становить невід'ємну частину людської унікальності. Феномен «алгоритмічного Я» не тільки психологічний, а й стосується фундаментальних етичних та екзистенційних питань. Чи можна говорити про самопізнання, якщо значну частину аналізу виконує машина? Кому належить алгоритмічно сконструйована версія? Чи можлива автентичність, якщо рішення формуються під впливом прихованої алгоритмічної логіки? Суспільству доведеться знаходити відповіді на ці питання для себе та для майбутніх поколінь. В Україні вже ведуться дискусії на цю тему, зокрема навколо переосмислення людської тілесності в контексті розвитку ШІ. Якщо раніше людське тіло вважалось «в'язницею для розуму», то сьогодні саме тілесність та втілений досвід розглядаються як ключові переваги людини над машиною (Sensormedia, 2025).

Цифрові технології перестають бути пасивним інструментом і стають співучасниками формування особистості, впливаючи на смаки, вибори та самосприйняття. Важливо зберегти психологічну автономію та автентичність, аби алгоритми служили людині, а не визначали її.

Список використаних джерел:

Babu, J., Joseph, D., Kumar, R. M., Alexander, E., Sasi, R., & Joseph, J. (2025). *Emotional AI and the rise of pseudo-intimacy: Are we trading authenticity for algorithmic affection?* *Frontiers in Psychology*, 16, 1679324. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1679324>

Davis, M. (2022, March 11). *What is quantified self? The complete guide to lifelogging*. Rize. – Retrieved from: <https://rize.io/blog/quantified-self>

Joseph, J. (2025). The algorithmic self: How AI is reshaping human identity, introspection, and agency. *Frontiers in Psychology*, 16, Article 1645795. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1645795>

Lagerkvist, A., Tudor, M., Smolicki, J., Ess, C. M., Eriksson Lundström, J., and Rogg, M. (2024). Body stakes: an existential ethics of care in living with biometrics and AI. *AI Soc.* 39, 169–181. – Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-022-01550-8>

Reid, J. (2024). Digitising “The Big Lie”: algorithmic curation as an inhibitor of media exposure diversity online. *Communicatio* 50, 1–21. DOI: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02500167.2024.2424841>

Sensormedia. (2025). *Дискусія про ідентичність у світі III: як змінюємось ми та наше суспільство*. – Режим доступу: <https://sensormedia.com.ua/culture/dyskusiya-pro-identychnist-u-sviti-shi-yak-zminuyemos-my-ta-nashe-suspilstvo/>

Spytska, L. (2025). The use of artificial intelligence in psychotherapy: Development of intelligent therapeutic systems. *BMC Psychology*, 13(1), 175. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02491-9>

Османова, А. М. (2020). Психологічні детермінанти розвитку ідентичності особистості у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31(70)(1), 33–39. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.1/06>

Шиліна, Н. П. (2024). Цифрова ідентичність студента в сучасному українському освітньому середовищі. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу (15 жовтня 2024 року)*. О. П. Соснюк та І. В. Остапенко (ред.). Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 148-152. – Режим доступу: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/zbirnyk-prob_rozv-24.pdf

УДК 159.9

Рогаль Ніна Іванівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
RogalNina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6937-7485

Синельников Роман Юрійович

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
romansynelnikov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1634-7458

Сегеда Іван Олександрович

магістр психології
м. Київ, Україна
ivan_seheda@icloud.com
ORCID: 0000-0002-3025-6264

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У роботі розглянуто проблему громадянської ідентичності української молоді. Наведено результати емпіричного дослідження (на вибірці віком від 17 до 21 року; загальна кількість – 108 осіб) відсоткових показників вираженості

рівнів детермінант громадянської ідентичності за опитувальником «Громадянська ідентичність» (І. Петровська).

Ключові слова: громадянська ідентичність, українська молодь, патріотизм, самореалізація, активна громадянська позиція.

Актуальність проблеми дослідження. Проблема формування громадянської ідентичності набуває особливої значущості в умовах сучасних суспільно-політичних викликів, які переживає Україна. Молодь, як найбільш динамічна частина суспільства, визначає майбутнє держави, тому розуміння особливостей її громадянської самосвідомості, ставлення до національних цінностей, державності та соціальної відповідальності є надзвичайно важливим. В умовах війни, глобалізації та інформаційних впливів саме формування зрілої громадянської ідентичності стає ключовим чинником національної консолідації та стійкості суспільства. Дослідження цієї проблеми дозволяє виявити, які психологічні, соціальні й культурні чинники сприяють становленню активної громадянської позиції української молоді, а також визначити ефективні напрями громадянського виховання в освітньому та позаосвітньому середовищі.

Для дослідження було використано опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Петровська (Петровська, 2020).

До вибірки увійшло 108 студентів вищих навчальних закладів України 1-4 курсів денної та заочної форм навчання. З яких 61 жінка та 47 чоловіків, віком від 17 до 21 року.

В результаті дослідження було встановлено такі показники вираженості когнітивного та афективного компонентів громадянської ідентичності (табл. 1).

Таблиця 1

**Відсоткові показники вираженості рівнів детермінант громадянської ідентичності за опитувальником «Громадянська ідентичність»
(І. Петровська)**

Рівні вираженості компонентів	Детермінанти громадянської ідентичності				
	Патріотизм	Самореалізація в країні	Активна громадянська позиція	Відданість країні	Громадянська ідентичність
Високий рівень	72%	19%	61%	33%	28%
Середній рівень	17%	45%	31%	53%	55%
Низький рівень	11%	36%	8%	14%	17%

За шкалою «патріотизм» у більшості досліджуваних (72%) переважає високий його рівень. Це свідчить про те, що для них важливо підтримувати українські традиції, вони себе повністю ідентифікують як громадянина України, пишаються цим та їхні уявлення про себе мають тісний зв'язок з Україною. Середній рівень патріотизму виявлено у 17% респондентів та найменш вираженим є низький рівень, його діагностовано у 11% досліджуваних. Відповідно вони не ідентифікують або мають низькі показники ідентифікації себе як громадянина України, не вважають себе патріотами тощо.

За шкалою «самореалізація в країні» у більшості української молоді переважає середній рівень її вираженості (45%). Низький рівень виявлено у 36% досліджуваних. Це свідчить про те, що вони не пов'язують своє майбутнє із Україною та вважають, що безпечне і благополучне життя в Україні неможливе та не бачать достатньої кількості можливостей для особистісної та професійної самореалізації тут. Найменш вираженим є високий рівень самореалізації в країні, його виявлено у 19% досліджуваних. Вони бачать безліч можливостей для особистісного і професійного становлення і зростання та бачать своє майбутнє виключно в межах України.

Більшість досліджуваних (61%) мають активну громадянську позицію, схильні завжди відстоювати свої громадянські права, високо оцінюють свою активність як громадянина та відчувають свою відповідальність. Середній рівень діагностовано у 31% представників української молоді. Відповідно, вони не завжди відстоюють свої права, як громадянина та посередньо оцінюють свою громадянську активність. Найменш вираженим є низький рівень активності громадянської позиції (8%), які низько оцінюють свою громадянську активність і відповідальність.

За шкалою «відданість країні» домінує середній рівень показника (53%). Високий рівень виявлено у 33% досліджуваних для яких характерна висока готовність працювати заради України, вірять в перспективи її розвитку, як держави та бачать її як плацдарм для самореалізації. Низький рівень діагностовано у 14% респондентів, що свідчить про те, що вони не вірять у перспективи розвитку України і самореалізації на її території, не готові працювати заради України тощо.

Загальний показник громадянської ідентичності у більшості досліджуваних знаходиться на середньому рівні (55%), у 28% виявлено високий рівень та найменш вираженим є низький рівень (17%).

Висновок. Отримані результати свідчать про те, що більшість української молоді характеризується сформованими громадянськими орієнтаціями, серед яких домінує високий рівень патріотизму та середній рівень загальної громадянської ідентичності. Молоді люди загалом відчувають приналежність до українського народу, пишаються своєю державою, готові підтримувати її традиції та відстоювати громадянські права. Водночас помітним залишається певний розрив між емоційно-ціннісним ставленням до країни та можливістю особистісної й професійної самореалізації в її межах – значна частина молоді не бачить достатніх умов для розвитку та пов'язує своє майбутнє з іншими державами.

Позитивним є те, що більшість респондентів демонструють активну громадянську позицію й відданість Україні, однак наявність групи з низьким рівнем цих показників вказує на потребу в цілеспрямованій роботі щодо підвищення громадянської свідомості, формування віри у перспективи держави та створення реальних можливостей для самореалізації молоді в Україні.

Список використаних джерел:

Петровська, І. Р. (2020). Психологічні механізми генези громадянської ідентичності особистості. *Psychological Journal*, 6 (4), 195–203.

УДК 159.923.2

Скнар Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ психології політичної поведінки молоді,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
Sknar_o@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7883-680X

ВИКЛИКИ ВІЙНИ, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОСВІТІ

Виклики війни, з якими стикнулася як система освіти, так і служби психологічної підтримки населення, чи психологічного супроводу освітніх процесів, окреслено як такі, що пов'язані з руйнуванням безпекових основ усталеного буття людей; необхідністю суттєвих трансформацій і швидкої адаптації до нових умов життя; переосмислення настанов, які не вкладаються в межі людського, цивілізаційного світогляду; а також – з пошуком дієвих інструментів опанування стресового досвіду надпотужної інтенсивності, що посилюється великою кількістю шокуючих загроз. Виділено специфічні загальнокультурні компетентності, яких мають набувати фахівці, що надають освітні послуги (вчителі, вихователі, викладачі та інші фахівці сфери освіти, так само як і психологи, консультанти) задля забезпечення екологічної взаємодії з молоддю та унеможливлення, уникнення повторної травматизації під час освітнього, навчального процесу.

Ключові слова: *культурна ідентичність, загальнокультурні компетентності, виклики війни, психологічний супровід, молодь.*

Актуальність. Повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, не просто похитнула усталений спосіб життя українців, а й зруйнувала його безпековий фундамент. Це спричинило необхідність значних змін в житті людей, стрімкої адаптації до нових умов, пов'язаних з насиченим емоційним досвідом, що не вкладається в межі людського, ціннісного, цивілізаційного світогляду.

Тож, передусім, унаочнимо **проблеми і виклики**, з якими стикнулись як громадяни України, так і система освіти і виховання, а також служби психологічної підтримки населення, чи психологічного супроводу освітніх процесів, тощо.

Українці раптово й неочікувано зустрілися зі стресовим досвідом надпотужної інтенсивності, з великою кількістю невизначеностей і шокуючих загроз, з якими раніше не стикалися та на загал не мали навичок опанування.

Тож на перший план за таких умов, на нашу думку, виходять процеси адаптування до нових реалій життя (як мінімум стресових, а часто й травматичних – до подій складних, шокуючих, загрозливих, емоційно навантажених, невизначених, пов'язаних зі втратами, поневіряннями, стражданнями, розчаруваннями, болем, тощо) та необхідність «переробки», «опрацювання» травматичних переживань.

Для фахівців, що працюють в сфері «людина – людина» (для освітян, педагогів, викладачів, учителів, психологів, соціальних працівників, тощо), цей виклик, на нашу думку, виявився подвійним: 1) на особистісному рівні (як громадяни України), 2) на фаховому (вчителів, вихователів, психологів, консультантів) як осіб, що мають потенціал впливу на інших людей, що на загал актуалізувало низку етичних, професійних питань.

Згадані вище фахівці, передусім, психологи, консультанти та ті освітяни, хто активно взаємодівав із населенням, що зазнало травмівного впливу внаслідок війни, стикнулись з необхідністю:

- віднайдення засобів психологічної стабілізації задля хоча б часткового відновлення зруйнованих безпекових основ усталеного буття людей;
- пошуку можливостей для суттєвих трансформацій і швидкої адаптації до нових умов життя, що повсякчас змінювались;
- переосмислення настанов, які не вкладаються в межі людського, ціннісного, цивілізаційного світогляду;
- намагання осягнути (пояснити) нову реальність, в якій українці опинилися;
- пошук дієвих інструментів опанування стресового досвіду надпотужної інтенсивності, що посилювався великою кількістю шокуючих загроз, які наростали.
- Таким чином, **основний акцент – на нормалізації та стабілізації** психо-емоційних станів українців загалом і молоді зокрема.

Водночас відзначимо, що **кожен новий етап війни** приніс **нові виклики**, що постали перед фахівцями помічних професій. Тож, новий етап війни – нові виклики.

На початкових етапах війни основні виклики, що виникли перед психологами, консультантами та ін. фахівцями сфери освіти, були такими:

- новий досвід високої інтенсивності з великою кількістю невизначеностей на «вході», в який фахівці самі були включені, що одночасно і полегшувало, і ускладнювало роботу;
- фахівців не вчили працювати з травмою саме під час війни, а вона має свою специфіку;
- нестандартні запити від населення;
- відсутність готових алгоритмів дій;
- в роботі доводилося стикатися з великим болем людей;
- необхідність перегляду своїх можливостей і обмежень як фахівця;

- усвідомлення своєї ролі – важливо діяти із позиції Дорослого і Фахівця, а не Рятувальника чи Жертви;
- суттєве порушення всіх можливих видів кордонів (включаючи емоційні та тілесні границі) одночасно великої кількості людей, включаючи самих фахівців.

Тоді як другий етап війни, який поступово перейшов у третій, можна охарактеризувати за допомогою таких особливостей, які доцільно враховувати в освітніх, навчальних процесах:

- Нові й нові загрози. Українці та українки повсякчас перебувають під дією «нового» стресового досвіду, бо загрози, з якими стикаються молоді громадяни України, весь час змінюються, що підсилює відчуття нестабільності, непрогнозованості не тільки майбутнього, а й життя «тут і тепер». Це призводить до необхідності гнучко реагувати, стрімко «перебудовувати» поведінку, шукати нестандартні «творчі» рішення, та швидко адаптуватись до нових реалій сьогодення. Тож актуальним є розвиток гнучкості й резильєнтності, стресостійкості молоді та здатності нестандартно мислити та діяти.
- Виснаження. Оскільки стрес має накопичувальний ефект, то чим далі, тим все частіше зустрічаємось зі станами не тільки психоемоційного, а й фізичного виснаження, зниження рівня енергії, нестатку сил, втоми, тощо. Якщо стрес не профілактується, він переходить у хронічний стан, який суттєво позначається на психічному й фізичному здоров'ї громадян країни загалом та молоді зокрема. Тому актуальним є пошук, віднайдення, відновлення, активізація зовнішніх і внутрішніх ресурсів молоді, а також опанування технік, методик, методів підтримання ресурсних станів. Адже ресурси включають все те, що додає людині сили справлятися зі складними моментами життя, допомагає рухатись вперед, незважаючи ні на які труднощі і при цьому почуватись упевнено, енергійно, дозволяють

приймати і відчувати підтримку, сприяють здатності плекати й підтримувати наповненість, радість, оптимізм і віру в себе.

- «Марафон без означеної точки фінішу». Ми живемо в ситуації, коли кінця краю військовим діям не видно, а отже – життя в ситуації невизначених «часових» перспектив майбутнього накладає свою специфіку на перебіг життя.
- Таким чином, основний **акцент – на підсиленні ресурсних станів, профілактична робота зі стресовим досвідом.**

Окрема група викликів пов'язана з тим, що частина громадян країни пережила досвід перебування на окупованих територіях під тиском ворожого режиму і стикнулася, зокрема, з такими загрозами:

- втрата відчуття безпеки;
- загроза життю та існуванню; беззахисність;
- досвід численних втрат;
- різного роду обмеження свободи і волевиявлення, в т.ч. ув'язнення;
- переживання безпомічності, безсилля, безпорадності перед лицем ворога;
- насилля (сексуальне, фізичне, психологічне, емоційне);
- загроза втрати власної гідності;
- переживання приниження, нікчемності, тощо;
- загроза існуванню національній ідентичності та її розмивання;
- послаблення (втрата) зв'язку з національною культурою та її символами;
- порушення (втрата) соціальних зв'язків, довіри та згуртованості та багато ін...

Як видно, багато з означених властивостей є такими, що сприяють утворенню у людей, які пережили окупацію, психологічних травм різних видів і рівнів. Більшість громадян загалом і молодь зокрема, що пережила досвід окупації, потребують психологічної реабілітації.

Відзначимо також, що до фахівців помічних професій – особливі вимоги, бо вони мають великий потенціал впливу на інших людей, а отже, можуть як допомагати, так і, на жаль, шкодити, не маючи жодного наміру завдавати іншим додаткового болю чи страждань. Тому, на нашу думку, психологічна освіченість має стати частиною загальнокультурної компетентності людини. А вже існуючий перелік культурних компетентностей, що великою мірою формується засобами освіти, має бути переглянутий і доповнений як такий, що має бути опанований не тільки студентською й учнівською молоддю, а й фахівцями, що надають освітні послуги – вихователями, педагогами, викладачами, тощо (Скнар, 2023).

Вважаємо, що вчителі, вихователі, викладачі та інші фахівці сфери освіти, так само як і психологи, консультанти, мають набувати специфічних **загальнокультурних компетентностей**, зокрема таких:

- знати, як поводитись в ситуації гострого стресу (як допомогти собі та іншим);
- розуміти особливості впливу хронічного стресу на психічний стан людини, на когнітивні здатності і стан психічного здоров'я;
- помічати ознаки хронічного стресу, психічної травми у вихованців;
- оволодіти прийомами емоційної стабілізації та саморегуляції – передусім себе;
- навчитися способам керування своїми емоційними переживаннями;
- опанувати психологічні засоби (прийоми, дієві методики, конкретні техніки), застосування яких здатне допомогти стабілізувати психоемоційні стани інших;
- розуміти особливостей протікання психічних процесів людей, що перебувають в стресових ситуаціях чи зазнали травмивного досвіду;
- уміти конструктивно взаємодіяти з травмованими людьми – так, щоб не завдавати їм ще більшої шкоди;

- знати ознаки ПТСР та бути здатними їх помічати в собі та інших.

Адже від педагогів, викладачів та інших фахівців сфери освіти великою мірою залежить якість та екологічність взаємодії, а також можливість уникнути досвіду повторної травматизації під час освітнього, навчального процесу.

Нагадаємо, що компетентності, у широкому розуміння, – це внутрішні, потенційні, психологічні «утворення» (знання, уявлення, алгоритми дій, система цінностей, система ставлень), які виявляються, реалізуються в актуальних діях людини.

Експерти програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (Швейцарія, США, Канада) визначили поняття «компетентностей» як «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання» і далі: кожна компетентність «...побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь – всього того, що можна мобілізувати для активної дії» (Компетентнісний підхід..., 2004, с.10).

Жак Делор визначив чотири основи (а по суті – базові компетентності), на яких ґрунтується освіта: «навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити» (Ж. Делор, 1996, с. 37).

Компетентності характеризуються:

- готовністю їх проявити, актуалізувати (*мотиваційний аспект*);
- наявністю знань, опануванням змістом (*когнітивна основа*);
- досвідом їх вияву, реалізації у різноманітних (як стандартних, звичних, так і неординарних) ситуаціях (*поведінковий аспект*);
- ставленням до змісту компетентності та сфери її застосування (*ціннісно-смысловий аспект*);
- емоційно-вольовою регуляцією процесу та результату застосування компетентностей (Феномен компетентності..., 2005).

Культурні компетентності молоді, як комплекс умінь, знань, мотивів, цінностей, утворених в процесі взаємодії у певному культурному середовищі, можуть бути частково сформованими також в освітньому просторі. В єдності трьох компонентів – когнітивного, мотиваційного і поведінкового – вони є підґрунтям, передумовою для розвитку компетентної поведінки особистості в суспільстві з розмаїтим етнокультурним складом.

Уміння забезпечують можливість виконання дії не тільки у звичних, але й в умовах, що змінилися, припускають свідоме гнучке використання наявних знань і навичок для вибору здійснення способів дії відповідно до актуальної мети чи змінених соціокультурних умов життя. У зв'язку із зазначеним стає зрозумілим, що «культурними» компетентності стають з огляду на сферу їх набування та використання. Тож, важливого значення мають стрижневі (базові) компетентності, які є універсальними за своїм характером та можуть застосовуватись в різних сферах діяльності, й, зокрема, у соціокультурній, а також – соціальні компетентності.

За Дж. Равеном, компетентності формуються в умовах спеціального розвиваючого середовища (Дж. Равен, 1984), яким, зокрема, може бути освітнє середовище.

Виділимо основні групи компетентностей, які можливо розвивати (або принаймні сприяти розвитку, створювати для цього відповідні умови) в сфері освіти та надання освітніх послуг:

- компетентності самоставлень: ставлення до себе як особистості, суб'єкта свого життя, ставлення до своєї етнокультурної групи, свого народу;
- компетентності саморозвитку, саморегуляції та рефлексії;
- пізнавальні компетентності: продуктивні способи пізнання, способи набуття знань із різних та перевірених джерел інформації; постановка та знаходження варіантів вирішення пізнавальних задач; нестандартні

рішення; способи розв'язання проблемних ситуацій; дослідження; інтелектуальна діяльність;

- компетентності практикування, які виявляються в усіх типах і формах дій;
- компетентності соціальної взаємодії: з етнокультурною групою, суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю і родиною, друзями і партнерами; взаєморозуміння, адекватне наявній ситуації; конфлікти та їх продуктивне вирішення; співробітництво, кооперація, солідарність; толерантність, повага до Інакшості; визнання права Іншого відрізнятися; культурна лояльність; соціальна мобільність;
- компетентності міжкультурної взаємодії: прийняття відмінностей; повага до інших; здатність співіснувати та конструктивно взаємодіяти з людьми інших субкультур, регіональних культур;
- компетентності культурно-дозвіллевої сфери: способи використання вільного часу, вибір «сфер», що культурно і духовно збагачують, розвивають;
- компетентності ціннісно-сміслового орієнтування в світі: базові цінності життя; цінності культури (мистецтво, музика, живопис, література), а також науки, історії цивілізації, власної країни, віри.

Культурні компетентності дають змогу особистості ефективно та екологічно діяти в соціокультурній та освітньо-культурній сфері, а також продуктивно взаємодіяти в мультикультурному середовищі чи суспільстві.

Модель розвитку культурних компетенцій молоді в освіті представлена у табл.. 1 (Регіональні особливості ідентифікації..., 2024).

Таблиця 1.

Модель розвитку культурних компетентностей молоді в освіті

Знання		Знання культурних основ (норм і правил) поведінки особистості; Розуміння культурної специфіки, етнокультурних особливостей мешканців різних регіонів; Знання традицій свого народу; Знання історії свого народу; Обізнаність щодо традицій, історії, коріння, відомих людей інших регіонів; Знання та визнання історико-культурних травм; Знання про здобутки свого народу, видатні досягнення українців в різних сферах
Ставлення	до себе	самоповага (на противагу меншовартості); гідність; повага; гордість за здобутки; адекватна самооцінка; інтерес до власної культури, митців; інтерес до сучасних представників своєї культури і мистецтва,
	до інших	толерантне й поважне ставлення до наявних соціокультурних відмінностей; відкритість, позитивне ставлення до інших; визнання за ними права бути «Іншими», відмінними і культурно своєрідними (унікальними, неповторними, автентичними) та водночас «Своїми» на ґрунті спільних цінностей; мотивація дізнаватись про спосіб життя, звичаї й традиції інших мешканців регіонів;

Уміння	помічати позитивні культурні здобутки; усвідомлювати наявність культурного різноманіття; рефлексувати щодо переваг та наслідків культурного розмаїття; брати до уваги, враховувати традиції й звички Інших; акцентувати увагу на взаємності і повазі, спільних цінностях; конструктивно поводитись у відмінних, незвичних, малознайомих соціокультурних ситуаціях
Засоби	психологічні тренінги; розвивальні психологічні ігри; трансформаційні ігри; ігри-вікторини (історичні, музичні, пісенні, художні, образотворчі, літературні, тощо); драматизація народних традицій, ритуалів та обрядів; методи опрацювання культурно-історичних травм (Горностай, 2004); методи трансформування травматичного досвіду з метою передачі його наступним поколінням в належних культурних формах; методи опрацювання меншовартісної традиції; етнокультурні проекти; наповнення проектних робіт власним змістом; спільні проектні роботи молоді різних регіонів.

Висновки:

Виклики війни можна окреслити як такі, що пов'язані з руйнуванням безпекових основ усталеного буття людей; необхідністю суттєвих трансформацій і швидкої адаптації до нових умов життя; переосмислення настанов, які не вкладаються в межі цивілізаційного світогляду; а також – з

пошуком ефективних інструментів опанування стресовим досвідом високої інтенсивності, що посилюється значною кількістю шокуючих загроз, що виникають знову і знову.

Представлено модель розвитку культурних компетентностей молоді в освіті, яка включає наступні компоненти: знання, ставлення до себе та до інших, уміння, засоби розвитку.

Список використаних джерел:

Raven, J. (1984). *Competence in modern society: Its identification, development and release*. London: N.K. Levis.

Sheff, T.J. (1994). *Emotions and Identity: A Theory of Ethnic Nationalism. Social Theory and the Politics of Identity* / Ed. By C. Calhoun. Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.

Вознесенська, О. Л. (2015). *Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям*. Київ: Human Rights Foundation.

Делор, Ж. (1996). *Освіта: прихований скарб*. UNESCO. – Режим доступу: <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/%5BRUS%5D%20Learning.pdf>

Горностай, П. (2024). Історико-культурна картина світу та історична травма українців. *Проблеми політичної психології*. 15(29), 7-29. – Режим доступу: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/157>

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (2004). К.: «К.І.С.».

Остапенко, І., Жадан, І., Скар, О., Позняк, С., & Дідук, І. (2024). *Регіональні особливості ідентифікації молоді у воєнний час і державна освітня політика: практичний посібник* (за наук. ред. І. Остапенко). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький. Імекс-ЛТД. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744867>

Скнар, О. М. (2023). Виклики психологам перед лицем війни. *Науково-практична конференція з міжнародною участю «Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні)»*: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року: 3б. матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 511-514.

Феномен компетентності у просторі наукового знання. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Наук.-метод. посібн. (2005). За ред. І.Г.Єрмакова. Запоріжжя: Центріон.

УДК 316.61: 37.035 + 004.7: 004.42 (035)

Скрипник Марина Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

відділу психології політичної поведінки молоді,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

marina_scripnik@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4760-6723

ІНТЕРАКТИВНИЙ ОНЛАЙН-КОМПЕНДІУМ ЯК ЗАСІБ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ

Проблема розвитку національної і громадянської ідентичності молоді є пріоритетною у дослідженнях відділу психології політичної поведінки молоді ІСПП НАПН України. У статті представлено концептуалізацію вітчизняного досвіду, систематизованого в інтерактивному онлайн-компендіумі. Цей компендіум, що відповідає цифровому та практико-орієнтованому повороту у методичному супроводі, виступає неklasичним засобом цільового застосування знань. На основі контент-аналізу сформовано матрицю чинників. Окреслено перспективні напрями подальших розвідок, пов'язаних із розвитком ідентичності молоді деокупованих територій.

Ключові слова: національна ідентичність, громадянська ідентичність, молодь, чинники розвитку, концептуалізація, інтерактивний онлайн-компендіум.

Комплекс соціальних (зміна соціальних мереж; героїзація), політичних (демократичні перетворення; децентралізація влади) та культурних

(відродження національної культури; створення нових культурних кодів) чинників деколонізації суттєво впливають на процеси відновлення та забезпечення стійкості національної і громадянської ідентичності молодого покоління деокупованих територій в умовах військової агресії (Фокус-групове дослідження, 2024). Враховуючи соціокультурну пластичність ідентичності, що формується не у вакуумі, а опосередковується соціальним членством та досвідом індивідів, які активно конструюють своє Я на перетині особистісного та громадянського вимірів, актуалізується потреба у впровадженні ефективних освітніх інтервенцій. Однією з таких ключових інтервенцій є створення інтерактивного освітнього середовища, що виступає чинником не лише активізації соціальної взаємодії, а й сприяє розвитку самобутності особистості. Для ефективної реалізації потенціалу цього середовища у сфері розвитку громадянської і національної ідентичності необхідна науково-методична основа та систематизований емпіричний досвід. Саме з огляду на актуальність порушеної проблематики, а також необхідність цілеспрямованого розвитку національної і громадянської ідентичності молоді деокупованих територій, було синтезовано вітчизняний досвід дослідження чинників її формування, що знайшов відображення у розробленому інтерактивному онлайн-компендіумі (Скрипник, 2025).

Метою онлайн-компендіуму є систематизація та документування еволюції наукового доробку колективу відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Як науковий репозитарій, компендіум слугує не лише історичним зрізом дослідницької діяльності, але й виконує функції методологічного та емпіричного фундаменту для подальших наукових розробок. Зокрема, він дозволяє здійснити концептуалізацію вітчизняного досвіду досліджень чинників розвитку національної і громадянської ідентичності молодого покоління.

Обмеження дослідження та особливості структури. Аналіз здійснено на основі опублікованих монографій, посібників, методичних рекомендацій. Статті не включено до компендіуму через їх значну кількість та різноманітний тематичний спектр, що потребувало б окремого аналітичного інструментарію, а це виходить за межі цільового фокусу даного компендіуму. Активні гіперпосилання в тексті сприяють системному й цілісному представленню наукових напрацювань відділу в контексті суспільно-політичного розвитку України. Інтегровані відео- й аудіоматеріали не лише доповнюють наукові публікації, але й забезпечують глибше розуміння досліджень у світлі суспільно-політичних змін в Україні, візуалізуючи ключові аспекти та відкриваючи доступ до експертних думок в інтерактивному форматі.

З метою обґрунтування змістової компоненти терміносистеми визначено терміни, гіпотетично віднесені до родових терміноелементів за тематикою досліджень науковців відділу протягом усіх визначених етапів дослідження та відповідно до супідрядності, з подальшою їх структуризацією за принципом родо-видових відношень. Ідентифікацію базових і похідних термінів, а також спільних визначальних ознак терміносистеми у структурованих корпусах текстів виконано із застосуванням цифрового інструменту контент-аналізу Voyant Tools.

Онлайн-компендіум репрезентує еволюцію наукового пошуку колективу відділу, охоплюючи такі ключові етапи: початковий етап (1995–2003): фокус на гуманізації освіти як чиннику політичної соціалізації; етап розширення горизонтів (2004–2010): дослідження соціальних уявлень та механізмів політичної соціалізації молоді; етап акцентування (2011–2018): зосередження на проблематиці політичної участі та ідентичності; сучасний етап (2019–2024): фокусування на комунікативних практиках, самоідентифікації та розвитку громадянської компетентності в умовах глибоких суспільних змін. Узагальнюючи виявлені тенденції, було деталізовано хронологічно-тематичні етапи становлення досліджень національної і громадянської ідентичності

молоді у вітчизняному контексті. Початковий етап (1995–2003), що акцентувався на людиноцентрованому підході в освіті як елементі політичної соціалізації, сформував розуміння вирішального значення ціннісних орієнтацій та особистісного розвитку для становлення свідомої особистості. Подальше розширення горизонтів (2004–2010) у контексті соціальних уявлень та механізмів політичної соціалізації молоді дозволило глибше проаналізувати сприйняття молодими людьми суспільно-політичних процесів та включення в них. Зосередження на політичній участі й ідентичності (2011–2018) безпосередньо підготувало дослідників до вивчення питань самовизначення молоді у складних соціально-політичних умовах. Нарешті, вивчення комунікативних практик, самоідентифікації та розвитку громадянської компетентності (2019–2024 рр.) надало критично важливе розуміння динаміки ідентичності в контексті зовнішніх впливів та інформаційного простору.

Зміна акцентів від пасивного засвоєння політичних знань до усвідомленого вибудовування молоддю власної національної і громадянської ідентичності відображає як зміни в самій молодіжній аудиторії, так і адаптацію наукової думки до нових реалій інформаційного суспільства, цифрової комунікації та суспільно-політичної турбулентності. Через послідовність вивчення цих питань компендіум надає вичерпну інформацію про динаміку та багатоаспектність формування ідентичності. Аналіз еволюції дослідницьких тем відділу засвідчує, що кожен попередній етап забезпечував формування інтелектуальної основи та методологічного інструментарію, що закономірно підготувало підґрунтя для розширення дослідницької діяльності науковців.

Логіка структурування напрацювань відділу в компендіумі передбачала не лише рубрикацію за етапами, але й обов'язкове визначення та обґрунтування базових і похідних термінів. Такий методологічний підхід дозволив здійснити низку аналітичних процедур: проаналізувати ключові дослідницькі категорії, теми, підтеми та прояви; провести частотний аналіз чинників розвитку

національної і громадянської ідентичності; обґрунтувати матрицю чинників розвитку національної і громадянської ідентичності молодого покоління.

Науковий пошук колективу відділу психології політичної поведінки молоді ґрунтується на міждисциплінарному підході. Цей підхід інтегрує соціально-психологічні, політологічні, педагогічні, соціологічні та правові аспекти розвитку національної і громадянської ідентичності, що забезпечує широку аналітичну базу для вивчення молоді як об'єкта і суб'єкта політичної соціалізації, формування політичної культури та ціннісно-смислових орієнтацій.

За результатами контент-аналізу досліджуваного корпусу матеріалів було виокремлено широкий спектр взаємопов'язаних понять (зокрема, *національна ідентичність, громадянська ідентичність, компетентність, політична культура, соціальні уявлення, цінності, демократія, правова свідомість, освіта, регіональна ідентичність*).

Частотний аналіз чинників розвитку доводить, що: громадянська ідентичність є центральним і найбільш детально висвітленим об'єктом дослідження. Її формування розглядається як багатокomпонентний процес, що охоплює: освіту/навчання: це найбільш потужний і систематичний чинник, що включає політичну та громадянську освіту, освітні підходи до формування цінностей; цінності: формування ціннісних орієнтирів та моральних категорій є наріжним каменем громадянської ідентичності; соціальні уявлення: їх формування та дослідження є ключовими для розуміння громадянської свідомості молоді; правова свідомість/правові уявлення: визнаються важливим елементом для усвідомленої громадянської позиції; громадянська компетентність: розглядається як інтегрований результат, що включає моделі та структури здатностей; суспільна участь/взаємодія: підкреслює важливість практичного досвіду та інтеграції в соціум.

Розроблена матриця чинників слугує основою для цільового планування науково-методичних матеріалів та програм, які можуть бути адаптовані до

унікальних потреб молоді деокупованих територій. На основі контент-аналізу деталізовано наступні чинники: освіта та формування цінностей; суспільна участь та політична активність молоді; соціальні уявлення та правова свідомість; вплив соціального середовища та контекст; психологічні та особистісні аспекти.

Національна ідентичність, хоча й присутня у корпусі досліджень, висвітлюється з меншою деталізацією чинників розвитку. Здебільшого аналізується через зовнішні контекстуальні впливи: воєнний час / державний контекст (як критично важливий чинник); регіональні особливості (як чинник, що зумовлює унікальні риси національної ідентичності в межах конкретних регіонів).

Таким чином, концептуалізація вітчизняного досвіду досліджень чинників національної і громадянської ідентичності засвідчує, що класичні форми систематизації знань не вичерпали, але трансформували можливості свого розвитку. Подібно до трансформації дослідницьких парадигм у соціальній психології, нині відбувається інноваційний, цифровий та практико-адаптивний поворот, що вимагає розробки новітніх засобів у науково-методичному супроводі розвитку національної і громадянської ідентичності. На зміну традиційним збіркам приходять нові варіанти неklasичної систематизації знань, такі як інтерактивні платформи та онлайн-компендіуми. Провідною рисою, яка визначає й об'єднує ці напрями, є їх практична антропологізація, що засвідчує нерозривний взаємозв'язок між науковою концептуалізацією та цільовим застосуванням знань. Саме тому інтерактивний онлайн-компендіум виступає таким неklasичним засобом, перетворюючи теоретичну матрицю чинників на адаптований інструмент для подолання критичного суспільного виклику – зміцнення національної і громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Список використаних джерел:

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. (2025). *Відділ психології політичної поведінки молоді*. – Режим доступу: <https://surl.li/bttccs>

Скрипник, М. І. (Розробник та укладач). (2025). *Національна і громадянська ідентичність молодого покоління: Онлайн-компендіум науково-практичних рішень* [Онлайн-компендіум]. – Режим доступу: <https://sway.cloud.microsoft/eO4JC7Ji3SrUgGRB?ref=Link>

Фокус-групове дослідження «Життя на деокупованих територіях очима мешканців: проблеми відбудови та пріоритети майбутнього розвитку». (2024, Серпень-вересень). Звіт про фокус-групове дослідження. – Режим доступу: <https://surl.li/xtotbh>

УДК 316.2 + 316.6

Соснюк Євгеній Олегович

аспірант,

відділ соціальної психології,

Інститут соціології НАН України,

м. Київ, Україна

yev.sosniuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7161-5833

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття присвячена аналізу динаміки розвитку ідентичності громадян України. Спираючись на результати соціологічних досліджень, визначено провідні тенденції змін в розвитку національної, етнічної та громадянської ідентичності. Виокремлено домінування орієнтації на майбутнє в громадській думці. Окреслено перспективи подальших досліджень, які полягають у міждисциплінарних дослідженнях ідентичності громадян України.

Ключові слова: *національна ідентичність, етнічна ідентичність, громадянська ідентичність, орієнтація на майбутнє, громадська думка.*

Проблеми розвитку ідентичності громадян України постійно перебувають у центрі уваги науковців. Досить тривалий час зміни були несуттєвими, а динаміка дуже повільною. Однак, починаючи з 2022 року, ситуація істотно змінилась. Соціологи фіксують стрімке зростання показників, які, насамперед, відображають зміни в національній, етнічній та громадянській ідентичності українців. Значною мірою це зумовлено впливом російсько-української війни, яка стала каталізатором змін у громадській думці.

Аналіз результатів соціологічних досліджень дозволяє визначити провідні тенденції змін в розвитку ідентичності громадян України.

Так, соціологами зафіксовано збільшення кількості громадян, які пишаються українським громадянством (табл.1) та державними символами України (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Таблиця 1

Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?

% серед опитаних, які мають українське громадянство

	Січень–лютий 2000	Лютий– березень 2010	Грудень 2015	Травень 2023	Червень 2024
Дуже пишаюся	22,6	22,4	28,7	70,7	58,8
Скоріше пишаюся, ніж ні	39,8	39,4	39,7	23,3	32,6
Не дуже пишаюся	25,2	23,4	17,2	3,7	5,1
Зовсім не пишаюся	8,0	9,0	5,8	0,5	1,0
Важко відповісти	4,4	5,8	8,6	1,9	2,5

** джерело - Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024*

Відповідаючи на запитання «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?», у червні 2024 р. 91% опитаних громадян України відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством. У 2015 р. таких було 68%, у 2010р. – 62%, у 2000 р. – 62%. Пишаються українським громадянством 95% жителів Західного регіону, 93% жителів Центрального регіону, 92% жителів Південного регіону та 83% жителів Східного регіону.

Варто відзначити, що досить високою є частка респондентів, які пишаються державними символами України: Прапором України (64%), Гербом України (63,5%), Гімном (61%). Також 65% опитаних пишаються державною мовою України, а 51% – її грошовою одиницею (гривнею). Ці показники значно

перевищують ті, що були до початку повномасштабної російської агресії, хоча дещо нижчі за аналогічні показники 2023 р. (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Також соціологами зафіксовано домінування загальнонаціональної ідентичності порівняно з регіональною та локальною (табл.2).

Таблиця 2

**З чим з переліченого Ви найбільше пов'язуєте
(ототожнюєте) себе в першу чергу? (%)**

	Травень 2006	Грудень 2013	Червень 2021	Травень 2023	Червень 2024
З містом чи селом, де Ви живете	44,4	30,5	34,3	28,7	28,0
З регіоном, де Ви живете	14,8	15,6	14,3	7,9	13,1
З Україною	31,3	44,5	44,7	57,3	52,8
З Росією	1,5	2,5	1,3	0,2	0,1
З Радянським Союзом	2,9	1,9	1,5	0,7	1,6
З Європою	0,8	1,7	1,9	1,4	2,6
Інше	0,6	0,4	0,3	0,3	0,6
Важко відповісти	3,7	2,9	1,8	3,5	1,2

** джерело - Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024*

Соціологи зазначають, що порівняно з 2006 р. істотно зросла частка респондентів, які у першу чергу пов'язують (ототожнюють) себе з Україною (з 31% до 53%). З 44% до 28% зменшилася частка тих, хто найбільше пов'язаний зі своїм містом чи селом, статистично значуще не змінилася частка тих, хто ідентифікує себе з регіоном (відповідно 15% і 13%). Незначна частина респондентів ідентифікує себе з Європою (3%), хоча це більше, ніж було у 2006 р. (0,8%). Незначною є частка тих, хто ідентифікує себе з Радянським Союзом

(2%) та з Росією (0,1%) (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Таким чином, якщо у 2006 р. переважала локальна ідентичність, то зараз – загальнонаціональна. Зазначені зміни знаходять своє підтвердження і в результатах соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (Рис.1).

*Рис.1. Особливості прояву загальнонаціональної та локальної ідентичності
(джерело: Соціологічний моніторинг «Українське суспільство», 2025)*

Водночас існують і певні регіональні відмінності. Так, респонденти, які у першу чергу ототожнюють себе з Україною, становлять більшість у Західному і Центральному регіонах (відповідно 58% і 56%). Разом з тим, сукупна частка тих, хто пов'язує себе насамперед зі своїм поселенням або регіоном, становить більше половини (53%) у Південному регіоні (при 45% тих, хто пов'язує себе з Україною). У Східному регіоні частки перших і других приблизно рівні (відповідно 45% і 44%). Ті, хто пов'язує себе насамперед з Україною, становлять більшість у молодшій (18-35 років) (57%) та середній (36-59 років) (56%) вікових групах. У старшій віковій групі їх дещо менше половини (48%) (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Також соціологами зафіксовано зниження рівня біетнічності. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну (табл.3). Так, 95% опитаних вважають себе етнічними українцями, 2% – етнічними росіянами, 2% віднесли себе до інших етносів, 1,5% не визначилися із своєю етнічною належністю (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Таблиця 3

Ким Ви вважаєте себе за національність? (%)

	Серпень 2000	Лютий 2017	Червень 2018	Грудень 2018	Березень 2019	Червень 2021	Травень 2023	Червень 2024
Українець(ка)	72,7	89,7	88,8	88,2	89,6	87,3	92,6	94,7
Росіянин (ка)	20,2	7,9	7,7	6,6	7,2	9,1	2,6	1,9
Інша	0,0	1,5	1,5	3,0	1,6	2,3	2,8	1,9
Важко відповісти	3,1	0,9	2,0	2,1	1,6	1,2	2,0	1,5

* джерело - Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024

Варто відзначити, що у 2017 р. 74% опитаних в Україні відчували свою приналежність лише до однієї національності, 12% – одразу до двох або кількох національностей, 6% – не відчували належності до жодної національності, а 8% – не визначилися. За даними опитування, що проводилося у 2024 р., частка тих, хто відчуває свою приналежність лише до однієї національності, зросла до 84%, частка тих, відносить себе одразу до двох або кількох національностей, зменшилася до 7%, і практично не змінилася частка тих, хто не відчуває належності до жодної національності (5%). Порівняно з 2017р. не змінилася самооцінка жителів Західного регіону (там 89% респондентів відносять себе лише до однієї національності), зросла частка таких у Центральному (з 82% до 86%), Південному (з 61% до 78,5%) та Східному (з 58% до 74%) регіонах. Частка людей з бінарною ідентичністю зменшилася у Західному регіоні (з 6%

до 2%), у Південному регіоні (з 24% до 12%) та у Східному регіоні (з 19% до 10%), у Центральному регіоні їх частка не змінилася на статистично значущому рівні (відповідно 6% і 8%).(Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Також соціологами відзначається зростання підтримки демократичних цінностей як складової ідентичності громадян України (табл.4).

Таблиця 4

З яким із наведених суджень Ви більше згодні? (%)

	Червень 2010	Травень 2013	Вересень 2017	Листопад 2019	Червень 2021	Травень 2023	Червень 2024
Демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України	51,7	47,9	56,3	49,5	53,6	73,1	61,2
За певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний	21,6	22,5	18,0	21,9	23,8	9,5	14,8
Для такої людини, як я, не має значення, демократичний режим у країні чи ні	14,6	16,7	13,8	12,8	14,8	8,8	12,5
Важко відповісти	12,0	12,9	11,9	15,7	7,9	8,6	11,5

* джерело - Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024

Більшість громадян України поділяють демократичні цінності. Так, 61% опитаних відповіли, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України. 50,5% погодилися із судженням «народовладдя для нашої країни важливіше за суворий порядок в країні», тоді як лише 21% – що «суворий порядок важливіший за народовладдя». 47%, обираючи між свободою та матеріальним достатком, віддають перевагу свободі (і лише 24% – матеріальному достатку). Підтримка демократичних цінностей виражена

більшою мірою, ніж у 2021 р., тобто до початку повномасштабної війни. Підтримка демократичних цінностей більшою мірою властива тим респондентам, які ототожнюють себе з Україною (71,5% з-поміж них відповіли, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України), тоді як серед тих, хто пов'язує себе зі своїм поселенням – 52%, з регіоном – 46%. Вважають, що народовладдя для країни важливіше за суворий порядок, відповідно 58,5%, 43% і 41%. Віддають перевагу свободі перед матеріальним достатком відповідно 53%, 41% і 41%. (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

Зазначені зміни також знаходять своє підтвердження в результатах соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (Рис.2).

*Рис.2. Особливості розвитку громадянської ідентичності українців
(джерело: Соціологічний моніторинг «Українське суспільство», 2025)*

Ще одним важливим моментом, який фіксують соціологи, є домінування орієнтації на майбутнє у громадян України. В умовах війни це виглядає цілком природньо.

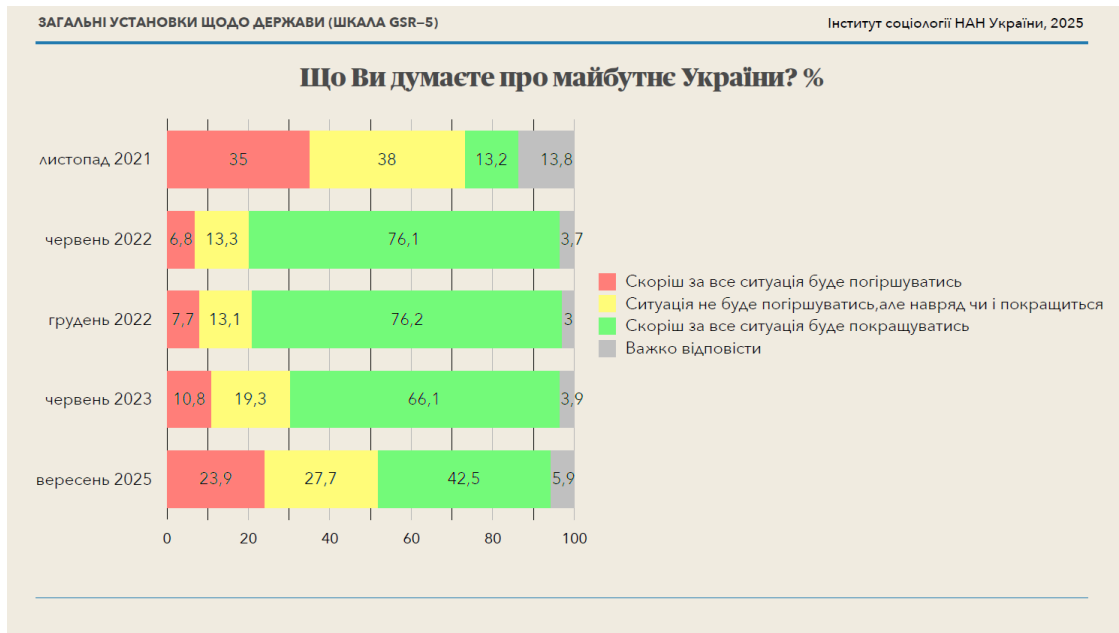
Однак баланс між оптимістами та песимістами в оцінках майбутнього за останні роки свідчить про певне занепокоєння українців перебігом військових дій і подій в державі. Так, соціологи відзначають (Hrushetskyi,2025), що 67% українців поділяють точку зору, що найкращі часи для нашої країни настануть в майбутньому, і лише 13% вважають, що вони були у минулому (у 2017р. – відповідно 57% і 26%) (Рис.3).

*Рис.3. Особливості бачення майбутнього українцями
(джерело: Hrushetskyi,2025)*

З орієнтованістю на майбутнє пов'язане те, що порівняно з 2001р. істотно зросло число респондентів, впевнених у тому, що їх діти, живучи в Україні, зможуть отримати освіту, в тому числі вищу, якщо матимуть бажання (їх частка зросла з 27% до 64%), зможуть отримати роботу, яка відповідатиме їх бажанню (з 12% до 48%), зможуть користуватися якісними послугами з охорони здоров'я (з 12% до 47%), матимуть власне житло (з 24% до 45%), почуватимуть себе захищеними від посягань на їх права і свободи (з 6% до 40%), зможуть подорожувати і побачити світ (з 9% до 52,5%), матимуть вільний час для повноцінного відпочинку (з 24% до 57%), будуть вдячні батькам за те, що вони дали їм життя (з 49% до 69,5%)

Разом з тим, слід зазначити, що у 2023 р. оптимістичні оцінки за більшістю із цих показників були виражені більшою мірою, ніж у 2024 р. (Hrushetskyi, 2025). Такі результати та висновки узгоджуються з даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (Рис.4).

*Рис.4. Особливості громадської думки щодо майбутнього України
(джерело: Соціологічний моніторинг «Українське суспільство», 2025)*

Варто зазначити, що ми не схильні абсолютизувати дані соціологічних досліджень та виокремити тенденції, адже ідентичність є багатовимірним феноменом, який успішно вивчають представники різних наук. Це дозволяє науковцям доповнювати результати соціологів з позицій психології (Рогаль & Синельников, 2024; Соснюк & Остапенко, 2017), історії та політології (Поліщук, 2024), представники інших наук. Саме тому **подальші перспективи** ми вбачаємо у **міждисциплінарних дослідженнях** ідентичності громадян України. Такий підхід забезпечить комплексне вивчення ідентичності та надасть нові можливості для пояснення актуальної динаміки змін.

Список використаних джерел:

Hrushetskyi, A. (2025). *Are Ukrainians moving towards unity and how do Ukrainians see future of Ukraine (the press release)*. Kyiv: Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). – Режим доступу: <https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1540&page=1&t=13>

Ідентичність громадян України: тенденції змін (2024). Разумков центр. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 18.10.2025).

Поліщук, Ю. (2024). Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження / Political Studies*, 2 (8), 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>

Рогаль, Н. І. & Синельников, Р. Ю. (201). Психологічні особливості формування громадянської ідентичності особистості. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу 15 жовтня 2024 року : Збірник матеріалів // За ред. О. П. Соснюка, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 81–86.*

Соснюк, О. П. & Остапенко, І. В. (2017). Психосемантичні особливості національної та громадянської ідентичності студентської молоді. *Український психологічний журнал*, 2(4), 164–176.

Соціологічний моніторинг «Українське суспільство», хвиля 2025 року, Зміни у громадській думці впродовж війни (2025). Інститут соціології НАН України. – Режим доступу: https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/presentation_monitoring_2025.pdf?fbclid=IwY2xjawNZcLRleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFqNVpVQnJCZzV3WWtpVnRDAR7T8eXzDlaEmNVx20Kh2pY8uydeEoPa1aIQWPOXPtjdyxWL9wGV2zmMWKaCXA_aem_RVsfji71_gY1lomP2hssdg

УДК 159.923.2

Соснюк Олег Петрович

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

oleh.sosniuk@knu.ua

ORCID: 0000-0002-7558-8879

Остапенко Ірина Віталіївна

кандидат психологічних наук,

завідувач лабораторії психології політичної поведінки молоді,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ostapenko.iryana.vit@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6710-5964

КУЛЬТУРНІ АКЦЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КОЛОРИСТИЧНІ КОДИ ЕТНІЧНОЇ МУЗИКИ

Стаття присвячена колористичним кодам етнічної музики як маркерам національної ідентичності. Описано теоретико-методологічні засади фоносемантики як напряму дослідження звукозображувальних систем. Ідентифікацію колористичних кодів етнічної музики авторами пропонується здійснювати засобами візуальної фоносемантики. Розглянуто можливості використання методу колірної фонетичної транскрипції у форматі інтерактивних занять з молоддю. Представлено результати дослідження кольорових кодів етнічних мелодій.

Ключові слова: *національна ідентичність, колористичні культурні коди, синестезія, фоносемантика, методи візуальної семантики.*

Активізація процесів національної ідентифікації у молоді є важливим та актуальним завданням у часи найбільших викликів українській державності, спричинених військовою агресією РФ проти України. Одними з можливих та ефективних засобів, які можна залучати до вирішення цього завдання, є культура та мистецтво. У попередніх публікаціях ми вже розглядали культурні коди нації як маркери ідентичності й особистості у вузькому сенсі, і всієї нації у більш широкому значенні. Вони завжди передбачають трансляцію культури, мови, історії, менталітету певної нації будь-якими засобами. Це закодована у певній формі інформація, що дозволяє ідентифікувати культуру (відмінну від інших націй), а її носіїв як представників певної нації (Соснюк & Лягутко, 2018; Соснюк & Остапенко, 2024). Культурні коди розглядаються науковцями у різних контекстах як: складові історичної пам'яті (Бойко, 2012; Горностай, 2023; Halbwachs, 1980), культурно-символічні елементи масової та міжособової комунікації (Соснюк, 2011), засоби відображення сенсів у лінгвокультурному просторі (Галинська, 2012), маркери національної ідентичності (Leeds-Hurwitz, 1993).

В цьому дослідженні нас цікавлять найбільше колористичні культурні коди, які відображають певну гамму кольорів, з якими ідентифікують себе представники різних націй. Дослідження кольорових кодів мають яскраво виражений міждисциплінарний характер. Одні науковці досліджують нормативно-звичаєві усталеності щодо використання різних кольорів в українській культурі (Ковтун, 2009), інші (переважно мистецького спрямування) аналізують використання символіки кольору як одного з потужних візуальних образів пісенної художньої творчості задля відтворення оригінального індивідуально-авторського стилю (Горіна, 2022).

Одним з найважливіших когнітивних процесів, який допомагає нам перетворювати чуттєву інформацію у цілісні образи, є сприймання. Наші органи, чуттєві аналізатори взаємодіють один з одним, внаслідок чого ми здатні перетворювати інформацію однієї модальності в іншу. Саме тому, наприклад, коли ми слухаємо музику, у нас можуть виникати візуальні кольорові образи. Це явище в психології отримало назву синестезія.

Психологи намагаються всебічно аналізувати явище синестезії. Особливо детально його досліджує психосемантика – галузь психології, яка вивчає суб'єктивні системи значень. Одним з найцікавіших напрямів таких зусиль науковців є дослідження звукозображувальних систем – фоносемантика.

Вагомий внесок в розвиток фоносемантики зробив Флоріан Юр'єв – архітектор, мистецтвознавець, майстер світового рівня з виготовлення музичних інструментів та музикант. (Рис.1).

Рис. 1. Флоріан Юр'єв – український архітектор, художник, композитор та мистецтвознавець.

Саме Флоріан Юр'єв був архітектором однієї з найвиразніших споруд «радянського модернізму» Інституту інформатики в Києві («летючої тарілки» на Либідській площі) з її унікальним акустичним залом і проєкту наземного павільйону метро «Хрещатик».

Як скрипковий майстер, він відомий тим, що оновив конструкцію струнних інструментів, на яких із захопленням грали видатні скрипалі Анатолій Баженов, Герман Сафонов, Олег Криса, Богодар Которович. Як музикант він відомий завдяки вокально-інструментальній сюїті на вірші В. Шекспіра, Т. Шевченка, Ф. Війона, П. Тичини, І. Драча.

Як мистецтвознавець він відомий як автор книг «Музика світла» (1971) та «Колір в мистецтві книги» (1987), де представлена його оригінальна теорія колоризму. Запропонований ним метод колірної фонетичної транскрипції може бути застосований до всіх мов, а також для колірного запису музичних творів. Він сам створив декілька кольорових кодів музичних творів, зокрема Бетховена, Скрябіна, Римського-Корсакова (Юр'єв, 1971).

Його теорія «музики кольору» присвячена аналізу колірного сприйняття та його віддзеркалення в мистецтві, а також проблематиці «кольоромузики», синтезу звуку та зображення. У 1962 році він підготував до друку монографію «Музика кольору», яка через звинувачення в «абстракціонізмі» вийшла у світ лише через десять років. Того ж року було знищено багато художніх робіт митця, що через колірні сполучення та гармонії підтверджували й демонстрували його теоретичні дослідження колоризму.

Також одним із перших у світі він довів органічну природу кольоросприйняття, що забезпечується наявністю двох кольорових та одного чорно-білого каналів бачення у зорових нервах людини.

Флоріан Юр'єв розглядав кольоропис як самостійний спосіб художнього мислення, де колірні гармонії за своїми засадами близькі до гармоній музичних. У своїх художніх картинах цього напрямку Юр'єв постає і як художник, і як вчений-кольорознавець і як музикант.

Його творчість надихає сучасну молодь. Студент факультету кібербезпеки Національного університету «Львівська політехніка» Дементій Прядко розробив чат-бот, здатний надавати текстам форми та кольори. Адже, відповідно до розробленої Флоріаном Юр'євим схеми, для позначення звуків можна використовувати відповідні геометричні фігури та кольори.

З метою продовження та відтворення наукових пошуків Ф. Юр'єва, ми провели майстер-клас «Кольорові коди в національній музиці» в рамках V науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Поступ українського музичного мистецтва в процесах національно-культурного розвитку», організованої Академією мистецтв імені Павла Чубинського спільно з відділом психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

В ході майстер-класу студенти ознайомилися з явищем синестезії та прикладами його використання у художній творчості, дізналися про фоносемантику та внесок в її розвиток Флоріана Юр'єва. Особлива увага була приділена його методу колірної фонетичної транскрипції (Рис.2).

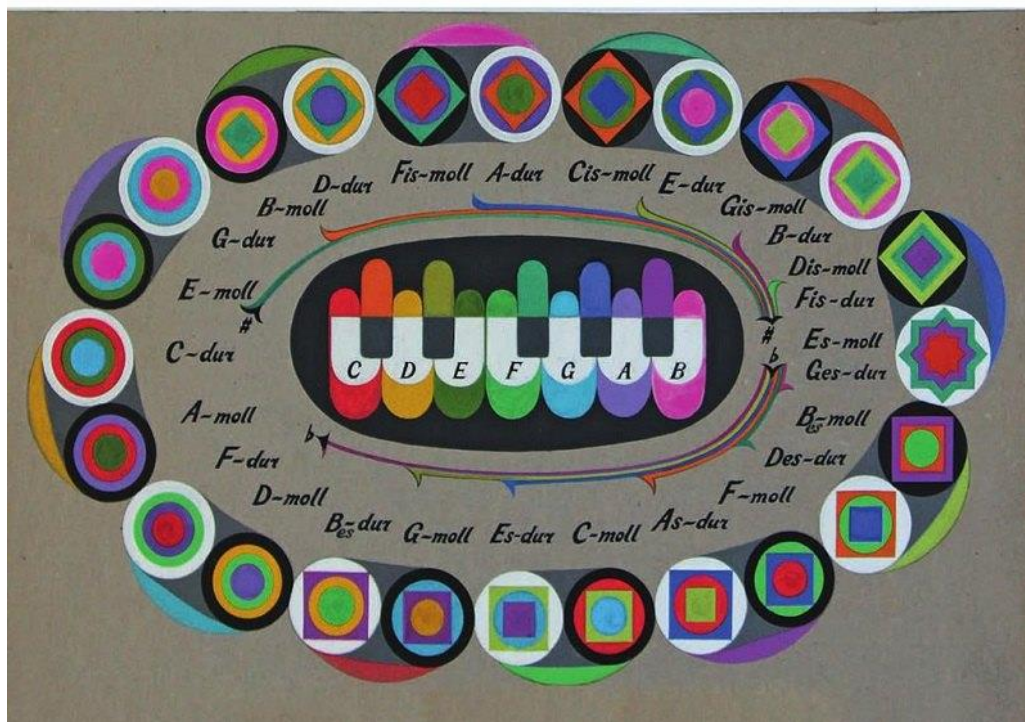

Рис.2. Схема колірної фонетичної транскрипції Флоріана Юр'єва.

Учасникам були запропоновані до прослуховування фрагменти мелодій різних націй, зокрема української, кримсько-татарської, шотландської, італійської, японської та російської. Мелодії добиралися з урахуванням впізнаваності та автентичності, а також наявності широкого спектру емоційного ставлення до країни походження. Зокрема, російську мелодію свідомо було включено до переліку з метою створення колористичного коду етнічної мелодії максимально ворожого етносу.

За допомогою інтерактивних інструментів Mentimeter учасники майстер-класу створили колористичні коди цих мелодій. Як бачимо, всі вони вийшли оригінальними та досить добре передають емоційну палітру (Рис.3).

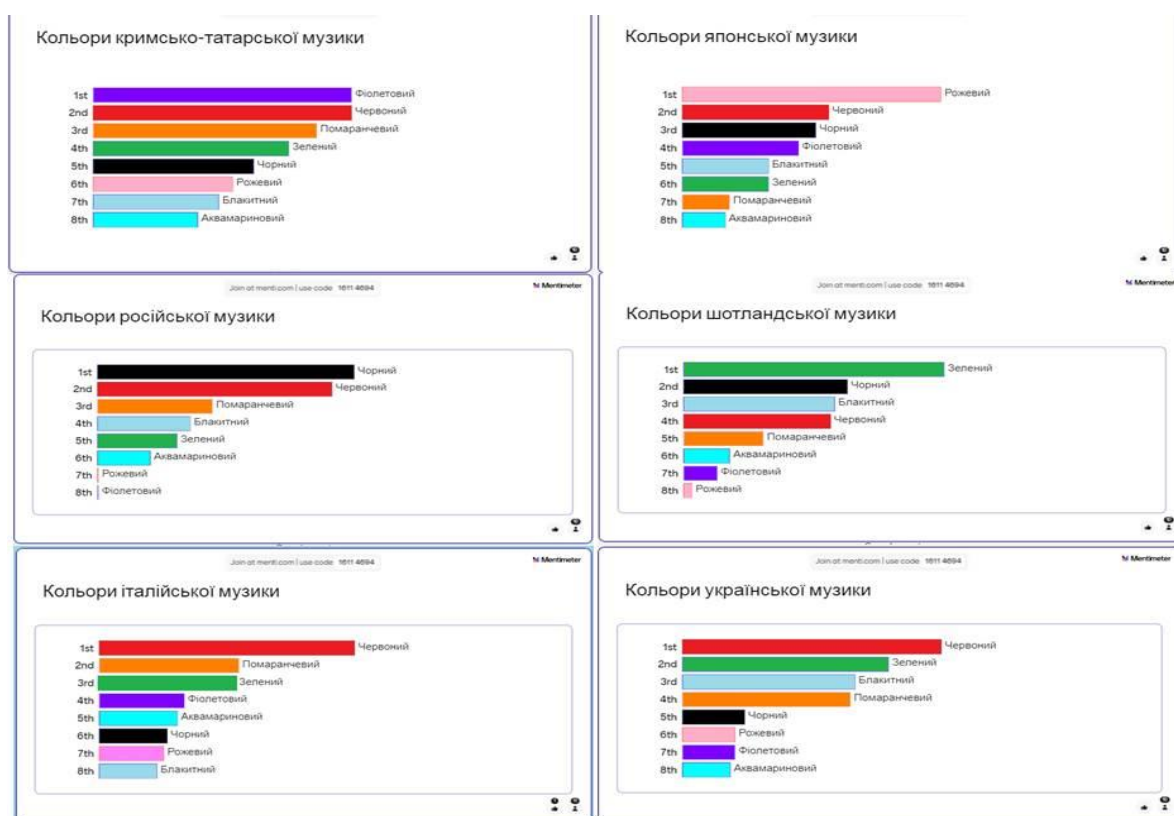

Рис.3. Колористичні коди етнічних мелодій.

Студенти визначили як провідні такі кольори етнічної музики: кримсько-татарської – фіолетовий, японської – рожевий, російської – чорний, шотландської – зелений.

Зазначимо, що колористичний код української та італійської музики виявився подібним: провідний колір – червоний, далі порядок не збігається, але присутні зелений, помаранчевий, блакитний, рожевий, чорний та аквамариновий. Досить цікавим є те, що червоний колір входить в трійку найпопулярніших кольорів усіх мелодій.

У практичних заняттях з молоддю задля активізації національно-патріотичних настанов ми досить часто використовуємо контент культурно-історичної спрямованості, оскільки, за результатами проведеного нами дослідження встановлено, що національна ідентичність молодих українців формується навколо політичної нації, а не приналежності до етносу. Велике значення у почутті причетності відіграють мова, культура та історія, постаті видатних українців, як сучасників, так і історичні (Остапенко, 2024).

Обираючи форми та методи такої роботи в освіті, варто відмовлятися від директивності та тиску, використовуючи релевантні для сучасної молоді підходи. Наприклад, інтерактивні методи (веб-квести) або методи візуальної семантики (Остапенко & Скар, 2023; Остапенко & Соснюк, 2024; Соснюк & Остапенко, 2018). Вельми корисним було й використання елементів методу колірної транскрипції Флоріана Юр'єва. У поєднанні з іншими інтерактивними та цифровими інструментами цей метод сприяє розвитку зацікавленості молоді і водночас активізує пізнавальну активність, спрямовану на пошук кольорових кодів у національній музиці. А це, в свою чергу, допомагає створити атмосферу діалогу в освітньому процесі, відкриває нові можливості для творчого самовираження і активізації рефлексії стосовно національної ідентичності.

Список використаних джерел:

Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*, trans. F Ditter, V.Ditter. NY: Harper&Row.

Leeds-Hurwitz, Wendy. (1993). *Semiotics and Communication: Signs, Codes, Cultures*. New York.: Imprint Routledge.

DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203821909>

Бойко, О. Д. (2012). Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*, 3, 93-105.

Галинська, О. М. (2012). Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/1882/1/Typology.pdf>

Горіна, Ж. Д. (2022). Колористика музично-поетичної культури гуртів «Скрябін» і «Океан Ельзи». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33(22), 5, 32-38.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/06>

Горностай, П. П. (2023). *Психологія колективних травм: монографія*. Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Ковтун, Л. (2009). Український колористичний код світотворення. *Українознавство*, 13, 49-52.

Остапенко, І. В. (2024). Сценарії розвитку української політичної нації в уявленнях молоді про майбутнє. *Український психологічний журнал*. 1(21), 110-123. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2024.1\(21\).7](https://doi.org/10.17721/upj.2024.1(21).7)

Остапенко, І. В., & Скар, О. М. (2023). Активізація національно-патріотичних настанов молоді засобами візуалізації в освітній практиці. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1-4.

DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5140>

Остапенко, І. В. & Соснюк, О. П. (2024). Культурні коди нації в музичній творчості українських митців: Web-квест Інституту соціальної та політичної психології НАПН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 15 квітня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 1(6), 1-4. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6129>

Соснюк, О. П. (2011). Семіотичний аналіз візуальних образів в якісних дослідженнях. *Маркетингові дослідження в Україні*, 1(44), 29-35.

Соснюк, О. П. & Лягутко, Д. О. (2018). Психосемантичні особливості сприймання молоддю наративу декомунізації у сучасному українському мистецтві. *Український психологічний журнал*, 3 (9), 136-154.

Соснюк, О. П. & Остапенко, І. В. (2018). Веб-квест як інструмент розвитку медіакомпетентності студентської молоді. *Український психологічний журнал*, 1 (7), 133-150.

Соснюк, О.П. & Остапенко І. В. (2024). Культурні коди як маркери національної ідентичності: актуалізація в освітньому просторі. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу 15 жовтня 2024 року : Збірник матеріалів*. 93-103.

Юр'єв, Ф. (1971). *Музыка света*. Музична Україна, Київ.

УДК 159.922.7:616.896-053.2

Хромець Вікторія Анатоліївна

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри психології
Української євангельської теологічної семінарії,

м. Київ, Україна

vk.khromets@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3883-5666

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З РАС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про ключові аспекти формування ідентичності особистості дітей з розладами аутистичного спектру. Проаналізовано концептуальні основи вивчення самосвідомості та Я-концепції при РАС через експериментальний, інтерперсональний та наративний виміри. Виявлено роль аутичної ідентичності у психологічному благополуччі, значення діагностичного розкриття та вплив інтерсекційних факторів. Окреслено методологічні проблеми сучасних досліджень та перспективні напрямки вивчення ідентичності аутичних дітей з урахуванням парадигми нейрорізноманітності.

Ключові слова: *розлади аутистичного спектру, ідентичність, Я-концепція, самосвідомість, аутична ідентичність, нейрорізноманітність, діти з РАС.*

Формування особистісної ідентичності є одним із ключових завдань розвитку в дитячому та підлітковому віці, що забезпечує усвідомлення себе як унікальної особистості з власними характеристиками, цінностями та місцем у суспільстві. У дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) цей процес

набуває особливої складності через специфічні особливості когнітивного та соціального функціонування, що характеризують цей стан. Останні дослідження свідчать про те, що розуміння механізмів формування ідентичності у дітей з РАС є критичним місцем для розробки ефективних інтервенцій та підтримки їхнього психологічного благополуччя (Cooper et al., 2022; Huang et al., 2017).

Система «Я» є багатовимірним конструктом, де Я-концепція виступає компонентом, що розвивається через досвід та виявлення особистості про себе в різних сферах життя (Huang et al., 2017). Традиційно дослідження самосвідомості спираються на соціоекологічну теорію, згідно з якою людина формує явлення про себе через взаємодію з оточуючими людьми та середовищем (Huang et al., 2017). Проте для дітей з РАС цей процес ускладнюється специфічними труднощами в соціальній комунікації, розумінні психічних станів інших людей та обробці соціальної інформації.

Сучасні дослідження застосовують тривимірний підхід до вивчення «Я» в осіб з РАС, який включає експерієнційний (досвідний), інтерперсональний (міжособистісний) та наративний виміри (Huang et al., 2017; Zahavi, 2010). Експериментальний підхід зосереджується на загальних порушеннях самосприйняття та самосвідомості, інтерперсональний – на здатність розуміти та приймати оціночні перспективи інших щодо себе, а наративний дозволяє синтезувати різноманітні аспекти життєвого досвіду через самонаратив (Huang et al., 2017).

Важливим теоретичним зрушенням останніх років стало визнання аутизму не тільки як клінічного діагнозу, але й як соціальної ідентичності (Cooper et al., 2022; Rivera & Bennetto, 2023). Цей аспект показує перехід від погляду на дефіцит-орієнтовану медичну модель до моделі нейрорізноманітності, яка підкреслює, що неврологічні відмінності є природними варіаціями людського досвіду, а ускладнюються переважно через адаптацію суспільства (Dwyer et al., 2024; Kroll et al., 2025).

Емпіричні дослідження демонструють складну картину розвитку самосприйняття у дітей з РАС. Перше порівняльне дослідження Carrps та колег (1995) виявило, що підлітки з високофункціональним аутизмом сприймали себе як менш компетентний рівень з однолітками в усіх сферах, окрім когнітивної (Huang et al., 2017). Примітно, що серед дітей з РАС ті, хто мав вищий рівень інтелекту, сприймали себе як менш соціально компетентними, що дослідники пов'язують з кращим усвідомленням власних соціальних обмежень (Huang et al., 2017).

Дослідження Nguyen та колег (2020) з участю 71 аутичної дорослої особи виявили значення нижчих показників сприйняття власної сили (power) та глобальної самооцінки порівняно з типово розвиненими однолітками. Водночас позитивна самооцінка аутизму (сприйняття переваги та нижчий рівень безпорадності) була пов'язані з кращою глобальною Я-концепцією та самооцінкою (Nguyen et al., 2020). Ці дані підкреслюють значення не об'єктивних характеристик аутизму, а саме суб'єктивного сприйняття власної ідентичності.

Дослідження самоконцептуалізації показують, що діти з РАС можуть описувати себе у фізичних, активних та навіть психологічних термінах, проте останні менше говорять про соціальні стосунки з дітьми з інтелектуальними порушеннями (Huang et al., 2017; Lee & Hobson, 1998). Farley та колеги (2010) показали, що підлітки з РАС мають більше труднощів у самоконцептуалізації агентства (agency), яка є як інформація, вплив та контроль над собою, хоча не відрізняються за здатністю концептуалізувати безперервність та унікальність власного «Я» (Huang et al., 2017).

Лонгітюдні дослідження емоційної самосвідомості виявляють тривожну тенденцію: якщо діти з РАС віком до 12 років не відрізняються від однолітків за цим показником ($d = 0,03$), то в підлітковому віці починають з'являтися труднощі ($d = 0,63$), які нарастають у дорослому віці ($d = 1,16-1,58$) (Huggins et al., 2021). Цей патерн розвитку паралельного зростання проблем психічного

здоров'я в аутичній популяції та може відображати як об'єктивні труднощі, так і негативні переконання щодо власної соціоемоційної компетентності (Huggins et al., 2021).

Останні дослідження демонструють, що аутична ідентичність може розглядатися через призму теорії соціальної ідентичності, яка постулює, що належність до соціальної групи впливає на самооцінку та благополуччя (Cooper et al., 2022). Дослідження Cooper та колег (2022) з участю 121 аутичної молодої людини віку 15-22 років виявило, що вища задоволеність власною аутичною ідентичністю (autism satisfaction) асоціювалася з вищим психологічним благополуччям та нижчою соціальною тривожністю. Солідарність з аутичною спільнотою (autism solidarity) також прогнозувала краще психологічне благополуччя, хоча не була пов'язана із соціальною тривожністю (Cooper et al., 2022).

Ці дані узгоджуються з іншою літературою про соціальну ідентичність, що демонструє позитивну роль групової ідентифікації та колективної самооцінки для психічного здоров'я (Cooper et al., 2022). Важливо, що позитивна аутична ідентичність може виступати захисним фактором навіть у контексті переживання булінгу з яким часто зустрічаються аутичні діти та підлітки (Cooper et al., 2022; Cohen et al., 2022).

Дослідження Cohen та колег (2022) з використанням якісних методів виявило, що аутичні підлітки та молоді дорослі активно опираються стигматизуючим повідомленням, приймають активні рішення щодо розкриття своєї ідентичності, підкреслюють сильні сторони, пов'язані з аутизмом, та переосмислюють аутизм у спосіб, що підтримує нейрорізноманітність (Cohen et al., 2022). Це свідчить про те, що аутичні молоді люди не є пасивними реципієнтами соціальних стереотипів, а активно конструюють власну ідентичність.

Одним із критичних аспектів розвитку аутичної ідентичності є розкриття діагнозу дитини батьками. Дослідження Almog та колег (2022) виявило складні

дилеми, з якими стикаються батьки: з одного боку вони розуміють, що аутизм не можна повністю приховати, з іншого – більше стигматизації дитини (Almog et al., 2022). Проте емпіричні дані переконливо свідчать про переважно позитивні наслідки розкриття діагнозу.

Дослідження Riccio та колег (2021) показало, що аутичні підлітки, яким батьки розповіли про діагноз, частіше докладали зусиль у власне визначення аутизму та розглядали його як нейтральну відмінність, а не розлад чи аномалію (Almog et al., 2022). Oredipe та колеги (2022) виявили, що особи, які дізнались про свій аутизм у молодшому віці, мали вищі показники якості життя та благополуччя у дорослому віці (Almog et al., 2022). Ці дані підкреслюють важливість раннього і позитивно сформульованого розкриття діагнозу для розвитку позитивної аутичної ідентичності. Гілмор та Хенсон (2021) у критичному огляді літератури рекомендують батькам слідувати ініціативі дитини щодо часу та способу розкриття, а обговорення аутизму та нейрорізноманітності починати рано, щоб позитивно нормалізувати відмінності (Гілмор та Хенсон, 2021). Підтримка розкриття може призвести до того, що дитина самостійно розвине інтерналізовану стигму щодо аутизму, що ускладнить прийняття рішення (Gilmour & Hanson, 2021). Сучасні дослідження все більше визнають, що аутична ідентичність не існує ізольовано, а перетинається з іншими аспектами ідентичності, включаючи стать, расу, етнічність та сексуальну орієнтацію (Cohen et al., 2022; Kroll et al., 2025). Дослідження Kroll та колег (2025) показало значення взаємодії між гендерною ідентичністю та аутизмом у їхньому впливі на симптоми депресії, при цьому відмінності були особливо виражені між аутичними чоловіками та жінками (Kroll et al., 2025).

Коен та колеги (2022) документували, як учасники дослідження приймали стратегічні рішення щодо того, які аспекти їх ідентичності підкреслювати в різних соціальних контекстах. Наприклад, одна з учасниць зазначила: «між подвійним тиском бути латиноамериканкою та бути аутичною, я вибрала бути

латиноамериканкою» (Cohen et al., 2022). Це ілюструє складні процеси управління стигмою через вибіркове підкреслення певних ідентичностей залежно від контексту. Важливо зазначити, що більшість досліджень аутичної ідентичності проводилася з білими чоловіками, що призводить до недостатньої діагностики та підтримує представників інших рас та статей (Kroll et al., 2025). Майбутні дослідження повинні забезпечити більшу інклюзивність та розуміння того, як різні соціальні ідентичності взаємодіють з нейрорізноманітністю. Ідентичність особистості дитини з РАС є складним, багатовимірним феноменом, що формується через взаємодію індивідуальних характеристик, соціальних контекстів та культурних наративів про аутизм. Сучасні дослідження демонструють перехід від дефіцитно-орієнтованого розуміння до визнання аутизму як важливої частини соціальної ідентичності. Емпіричні дані переконливо свідчать, що позитивна аутична ідентичність, підтримується ранньою і позитивно сформульованою діагностичною інформацією, солідарністю зі спільністю та нейрорізноманітністю-афірмативним середовищем, асоціюється з кращими психологічними благополуччям та якістю життя.

Водночас залишається багато невирішених питань, включаючи часову динаміку розвитку ідентичності, роль інтерсекційних ідентичностей, оптимальні способи підтримки для різних груп аутичних дітей, особливо тих, хто має коморбідні стани чи обмежені комунікативні можливості. Майбутні дослідження, що виконують лонгітюдний дизайн, інклюзивну методологію та партисипаторний підхід, забезпечують поглиблення розуміння цих складних процесів та розробки ефективних, ідентичнісно-афірмативних інтервенцій, які дійсно служать потребам та цілям аутичних дітей та їхніх сімей.

Список використаних джерел:

Almog, N., Oz, A., & Aran, A. (2022). Mapping the dilemmas parents face with disclosing autism diagnosis to their child. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 52(11), 4847-4862. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10803-022-05552-6>

Capps, L., Sigman, M., & Yirmiya, N. (1995). Self-competence and emotional understanding in high-functioning children with autism. *Development and Psychopathology*, 7(1), 137-149. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954579400006386>

Cohen, S. R., Malins, S., Zeedyk, S. M., & Vickerstaff, S. (2022). "My autism is my own": Autistic identity and intersectionality in urban adolescents and young adults. *Autism*, 26(8), 2060-2073. DOI: <https://doi.org/10.1177/13623613221074267>

Farley, M. A., Lopez, B., & Lee, A. (2010). Self-conceptualization in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(5), 523-531. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0899-y>

Gilmour, H., & Hanson, C. (2021). Does diagnosis disclosure result in positive outcomes for autistic children and youth? *Western University Journal of Evidence-Based Practice in Communication Sciences and Disorders*, 8(1), 1-7.

Huggins, C. F., Donnan, G., Cameron, I. M., & Williams, J. H. G. (2021). Emotional self-awareness in autism: A meta-analysis of group differences and developmental effects. *Autism*, 25(2), 307-321. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362361320964306>

Kroll, E., Leung, I., & Haik, N. (2025). Examining the mental health symptoms of neurodivergent individuals: An intersectional approach. *Frontiers in Psychology*, 16, 1499390. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1499390>

Lee, A., & Hobson, R. P. (1998). On developing self-concepts: A controlled study of children and adolescents with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(8), 1131-1144. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021963098003072>

Nguyen, W., Ownsworth, T., Nicol, C., & Zimmerman, D. (2020). How I see and feel about myself: Domain-specific self-concept and self-esteem in autistic adults. *Frontiers in Psychology*, 11, 913. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00913>

Zahavi, D. (2010). *Minimal self and narrative self: A distinction in need of refinement*. In T. Fuchs, H. C. Sattel, & P. Henningsen (Eds.), *The embodied self: Dimensions, coherence and disorders* (pp. 3-11). Schattauer.

УДК 159.923.2

Цибіна Анастасія Федорівна

студентка 1 курсу факультету психології,

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

tsybina.a.f@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1490-845X

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЯВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

У статті проаналізовано особливості формування та трансформації регіональної ідентичності українців в умовах війни. Показано, що війна стала потужним каталізатором не лише національної консолідації, але й психологічного переосмислення власної належності та цінностей. Водночас актуалізуються локальні культурні й соціальні маркери, що набувають нового змісту у контексті загальноукраїнської єдності. Спираючись на сучасні психосемантичні дослідження ідентичності молоді, виокремлено соціально-психологічні механізми, які поєднують регіональну самобутність із загальнонаціональними цінностями. Отримані результати свідчать про утворення нових форм солідарності та гібридних ідентичностей, що підсилюють стійкість і психологічну інтегрованість українського суспільства.

Ключові слова: *регіональна ідентичність, війна, психологічний якір, стійкість, солідарність.*

Актуальність проблеми регіональної ідентичності в умовах війни зумовлена тим, що саме вона стає не лише соціальним, а й психологічним ресурсом локальної стійкості та самоорганізації громад. Вона не зникає під впливом загальнонаціональної консолідації, а навпаки -

трансформується, сприяючи адаптації та внутрішній мобілізації людей у кризових умовах. Як зазначається у сучасних психологічних дослідженнях (Сидоренко & Шевченко, 2023; Остапенко, 2024), відчуття належності до свого регіону часто стає важливою опорою для формування позитивної національної самоідентичності. Водночас ця локальна самобутність виконує інтегративну функцію - стає містком до ширшої національної єдності. Війна показала, що саме поєднання місцевого і загальноукраїнського зміцнює психологічну стійкість суспільства: регіональні відмінності не розділяють, а доповнюють спільну ідентичність.

Окрім цього, волонтерські ініціативи й локальні мережі взаємодопомоги виконують функцію соціального цементу: на рівні громад вони не лише забезпечують практичну підтримку, вони створюють нові форми солідарності й ідентичності. Цей феномен детально фіксується в практичних психологічних дослідженнях щодо регіональної самоідентифікації молоді у воєнний період (Остапенко, 2024).

Коли навколо панує хаос війни та звичний світ руйнується, регіональна ідентичність стає для людини не просто культурним маркером, а потужним психологічним якорем. Відчуття приналежності до своєї землі, до спільної історії та локальних звичаїв допомагає зберегти відчуття спадкоємності і є нашою внутрішньою опорою. Формування національної та регіональної ідентичності в умовах війни є не лише соціокультурним, а й психологічним процесом, який пов'язаний зі змінами у свідомості та ціннісних орієнтаціях молоді (Сидоренко & Шевченко, 2023).

Метою цієї роботи є проаналізувати особливості трансформації регіональної ідентичності української молоді в умовах війни та виокремити соціально-психологічні механізми, що забезпечують її стійкість. Дослідження базується на напрацюваннях українських психологів та психосемантичних методах (семантичний диференціал, колажі), що є ключовим для виявлення регіональних особливостей ідентифікації молоді. Зокрема, результати

психосемантичних досліджень підтверджують наявність різних типів уявлень про майбутнє та їхній зв'язок із формуванням ідентичності у молоді різних регіонів (Сидоренко & Шевченко, 2023; Остапенко, 2024). Це дало змогу виявити п'ять факторів формування національної ідентичності та уявлень про майбутнє, які лягли в основу подальшого аналізу ризиків. У сучасних психологічних дослідженнях наголошується, що формування ідентичності є безперервним процесом, який відбувається у взаємодії особистості з соціальним і освітнім середовищем (Проблеми..., 2024).

У науковому дискурсі тривалий час домінував етнічний підхід до вивчення ідентичності, однак сучасна наука розглядає її як багаторівневе соціально-психологічне явище, що включає не лише етнічні, а й громадянські, культурні та ціннісні компоненти. Психологічні дослідження (Сидоренко & Шевченко, 2023) підкреслюють, що ідентичність формується через процеси самокатегоризації, соціального порівняння та внутрішньої ідентифікації з групою. У випадку України саме національна ідентичність виконує інтегративну функцію, поєднуючи представників різних етнічних і мовних спільнот у спільний символічний простір і ціннісну систему (Рябчук, 2019).

Повномасштабна війна виступила каталізатором глибоких трансформацій у структурі регіональних ідентичностей в Україні. В умовах тривалої загрози традиційні соціальні зв'язки руйнуються, проте одночасно виникають нові форми згуртованості й самоорганізації, які виконують функції оперативної допомоги та емоційної підтримки громад.

Такі зрушення зафіксовані в недавніх соціологічних моніторингах: після початку повномасштабного вторгнення значна частина громадян зміцнила національну та колективну самоідентифікацію, що проявляється як у готовності до взаємодопомоги, так і в активному громадському залученні (Поліщук, 2024).

Як зазначає Додонова (2024), війна стимулювала не лише колективну солідарність, але й внутрішню психологічну перебудову ідентичності, коли

відчуття національної приналежності стало ключовим чинником подолання тривоги, невизначеності та страху.

Саме цей зсув у самосприйнятті сприяє консолідації українського суспільства на ціннісному рівні. У цілому, процес формування нової української ідентичності відбувається не лише на рівні суспільних трансформацій, а й на рівні особистісних змін, що проявляються у ціннісних орієнтаціях, мотивації та самосвідомості молоді (Остапенко, 2024).

Один із найпомітніших проявів цієї трансформації — масове розгортання волонтерських і суспільних ініціатив, які в багатьох регіонах перетворилися на ключовий механізм забезпечення безпеки й соціальної підтримки. Опитування 2024 року фіксують високий рівень волонтерської активності серед населення (приблизно 70% респондентів брали участь у різних формах допомоги з початку повномасштабного вторгнення), що свідчить про суспільну мобілізацію широкого масштабу.

Регіональні відмінності в проявах солідарності зберігаються, але їхній характер змінюється. У західних областях домінують довготривалі мережі допомоги переселенцям і ініціативи на підтримку армії; у центральних регіонах помітна тісна взаємодія між локальними ініціативами й всеукраїнськими проектами, що сприяє синергії локальної гордості та національної позиції; у східних і південних громадах, де бойові дії були найбільш інтенсивними, простежується висока мобілізація й посилення патріотичних практик поряд із прагненням зберегти локальні культурні маркери.

Поява так званих «гібридних» ідентичностей у цьому контексті має як теоретичну, так і емпіричну підстави. Теоретично поняття гібридності пояснюється через ідеї «третього простору» та міжкультурних інтерсекцій (hybridity / thirdspace), які підкреслюють, що ідентичність формується в місцях культурного перетину і не є фіксованою.

Емпіричні дослідження, присвячені переміщенню й належності в українських умовах, фіксують процеси, коли переміщені особи поєднують

елементи культури походження з практиками приймаючих спільнот – це виявляється у звичаях, мовній практиці, локальних святкуваннях та повсякденних практиках взаємодії. Такі «змішані» форми ідентичності дозволяють людям зберігати культурні маркери свого регіону, одночасно здобуваючи соціальні зв'язки в новому середовищі.

На прикладі мовної поведінки та соціальних практик це виглядає так: частина внутрішньо переміщених осіб поступово переходить на мовні або поведінкові патерни приймаючої громади (наприклад, активніше використовує українську мову у повсякденному спілкуванні), але водночас зберігає сімейні, побутові або символічні форми, пов'язані з місцем походження.

Встановлено, що самоідентифікація молоді, яка залишилася в Україні, має переважно раціональний характер (переважання іменників та дієслів: «волонтер», «борець»), тоді як у тих, хто виїхав у Європу, вона є емоційною (переважання прикметників: «щаслива», «вільна»). Цей зсув від "Я-діяльнісного" до "Я-емоційного" вказує на зміну стратегій адаптації в нових соціокультурних умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Повномасштабне вторгнення 2022 року стало каталізатором глибоких трансформацій регіональної ідентичності українців, що проявилися не лише на соціальному, а й на психологічному рівні.

Психосемантичні дослідження (Сидоренко & Шевченко, 2023) доводять, що війна активізувала процеси самокатегоризації, посилила відчуття належності до національної спільноти та сприяла формуванню психологічної стійкості. Науковий внесок цієї роботи полягає у тому, що регіональна ідентичність розглядається як динамічний психологічний ресурс, який допомагає людині адаптуватися до воєнних умов, а громадам - зберігати солідарність і самоорганізацію (Dodonova, 2024; Остапенко, 2024). Локальна самобутність перестає суперечити національній єдності, натомість підсилює її, формуючи багаторівневу структуру ідентичностей.

Перспективний напрямом подальших досліджень є вивчення психологічних механізмів становлення гібридних ідентичностей у післявоєнний період, що дозволить глибше зрозуміти роль ідентичності як чинника стійкості та розвитку демократичної України.

Список використаних джерел:

Dodonova, V. (2024). Changes in the national identity of Ukrainians during the war. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 12(3), 66–77. – Режим доступу: <https://humstudios.com.ua/uk/journals/tom-12-3-2024/zmini-natsionalnoyi-identichnosti-ukrayintsiv-pid-chas-viyni>

Остапенко, І., Жадан, І., Скар, О., Позняк, С., & Дідук, І. (2024). *Регіональні особливості ідентифікації молоді у воєнний час і державна освітня політика: практичний посібник* (за наук. ред. І. Остапенко). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький. Імекс-ЛТД. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744867/>

Остапенко, І., Жадан, І., Скар, О., & Позняк, С. (2024). *Сучасна українська молодь: регіональні особливості ідентифікації: монографія* (за наук. ред. І. Остапенко). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744874/>

Поліщук, Ю. (2024). Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*, 2(8), 73–93. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/4_Polishchuk.pdf

Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу 15 жовтня 2024 року : Збірник матеріалів. (2024). О. П. Соснюк & І. В. Остапенко (ред). Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта».

Рябчук, М. (2019). *Долання амбівалентності: дихотомія української національної ідентичності — історичні причини та політичні наслідки*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0014473>

Сидоренко, О. В., & Шевченко, Т. П. (2023). *Психосемантичне дослідження національної ідентифікації та уявлень про майбутнє молоді різних регіонів України*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. <https://www.researchgate.net/publication/376819870>

Збірник матеріалів IV круглого столу
«Проблеми розвитку ідентичності особистості
в освітньому просторі»
21 жовтня 2025 року

Редакційна колегія:

*Соснюк О. П. (гол.ред.), Остапенко І. В. (співгол. ред.); Васютинський В. О.,
Грищук Е. Ю., Жадан І. В., Коваленко А. Б., Рогаль Н. І., Скнар О. М.*

Дизайн обкладинки: Соснюк К. О.
Віддруковано з оригінал-макетів авторів (електронне видання)

Підписано до друку 30.10.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,50.
Обл. вид. арк. 7,50. (електронне видання) Зам. № 38

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-50-84
E-mail: milenium_ofis @ukr.net